

CIVIL SZEMLE

WWW.CIVILSZEMLE.HU

XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

■ NEKROLÓG

DR. FARKAS FERENC (1949–2016)

(Kákai László)

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

„NEM LESZÜNK GYARMAT!”

A BÉKEMENET MINT KOLLEKTÍV CSELEKVÉS MOTIVÁCIÓI

(Kende Anna–Krekó Péter–Csaba Sára)

■ VILÁG-NÉZET

A CENTRO SOCIALE

(Dömös Mariann)

■ KISEBBSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

A CIVIL TÁRSADALOM ÉS AZ EGYHÁZ VISZONYA
A ROMÁNIAI/ERDÉLYI MAGYAR TÁRSADALOMBAN:
EGYÜTTMŰKÖDÉS, RIVALIZÁLÁS VAGY
KOMPLEMENTER JELLEG?

(Székely Tünde)

■ FELSZÁLLÓPÁLYA

ZANGLA PROJEKT

(Fejér Máté)

CIVIL SZEMLE

Szerkesztőbizottság/Editorial Board

Belia Anna, Harsányi László, Kirschner Péter, Kuti Éva,
Marschall Miklós, Miszlivetz Ferenc, Nagy Ádám

Szerkesztőség/Editors

Felelős szerkesztő/Executive Editor	Nárai Márta
Rovatszerkesztők/Editors	Csongor Anna (Társadalom és állam/Society and State) Kákai László (Elméletileg/Theoretically) Péterfi Ferenc (Közösségek és civil társadalom/Community and Civil Society) Sebestény István (Világ-nézet/International Review)
Képszerkesztő/Image Editor	Gönczö Viktor
Online szerkesztő/Online Editor	Bod Levente

Cikkjavaslatokat, ötleteket, véleményeket a civilszemle@gmail.com címre várunk.
Előfizethető a www.civilszemle.hu címen

Kiadó

CIVIL SZEMLE ALAPÍTVÁNY

www.civilszemle.hu

1137 Budapest, Pozsonyi út 14.

Tel./fax: (+36-1) 221-8099

E-mail: civilszemle@gmail.com

Felelős kiadó: Nizák Péter kuratóriumi elnök

Készült a Pharma Press Nyomdában

Felelős vezető: Dávid Ferenc

ISSN 1786-3341

■ ■ NEKROLÓG	
Kákai László: DR. FARKAS FERENC (1949–2016)	5
■ ■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM	
Kende Anna–Krekó Péter–Csaba Sára: „NEM LESZÜNK GYARMAT!” A BÉKEMENET MINT KOLLEKTÍV CSELEKVÉS MOTIVÁCIÓI	9
■ ■ VILÁG-NÉZET	
Dömös Mariann: A CENTRO SOCIALE Egy alulról építkező civil kezdeményezés, avagy az „olasz kulturális gyöngyszem”	25
■ ■ KISEBBSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM	
Székely Tünde: A CIVIL TÁRSADALOM ÉS AZ EGYHÁZ VISZONYA A ROMÁNIAI/ERDÉLYI MAGYAR TÁRSADALOMBAN: EGYÜTTMŰKÖDÉS, RIVALIZÁLÁS VAGY KOMPLEMENTER JELLEG?	47
■ ■ FELSZÁLLÓPÁLYA	
Fejér Máté: ZANGLA PROJEKT A kultúrák között zajló közösségi munka lehetőségei egy himalájai buddhista faluban	71
■ ■ SZERZŐINK	97

Fotó/Gönczö Viktor

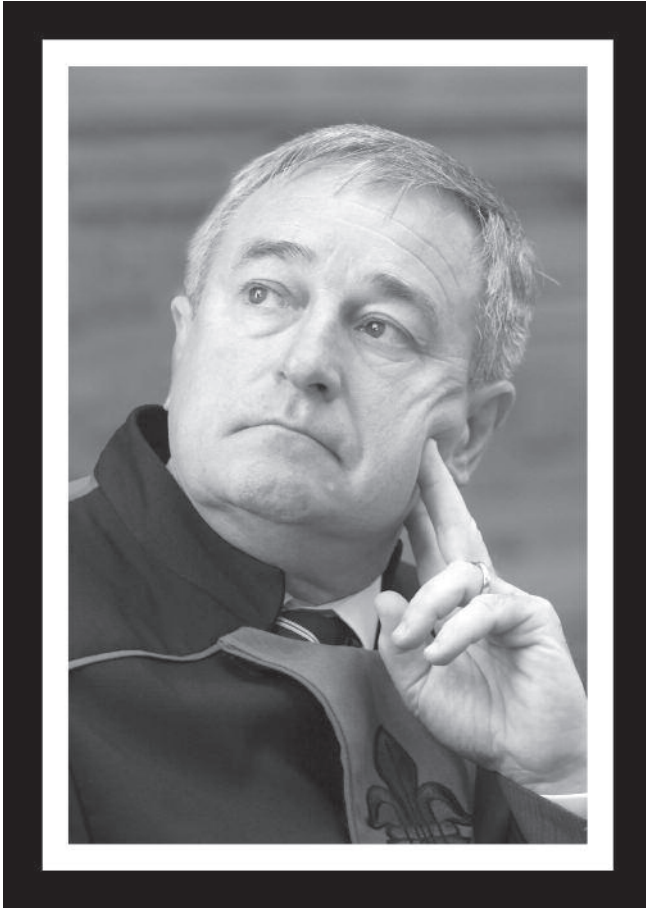
Életének 68. évében, méltósággal viselt, súlyos betegségben elhunyt Dr. Farkas Ferenc egyetemi tanár, a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara alapító generációjának egyik meghatározó egyénisége. Nehéz búcsúzni egy kollégától és talán állíthatom, hogy egy baráttól, bár a mi barátságunk talán sosem volt olyan erős, de

feltétlen tisztelettel teli. Mondhatnám egyszerűen azt is, hogy sokan – így én is – köszönettel tartozunk Neked, akiket támogattál, megértettél, olykor kritikus útmutatásokkal láttál el. Személyében kiváló oktatót, kiemelkedő tudóst, mély empátiával rendelkező vezetőt, kedves kollégát, jó barátot veszítettünk el.

Farkas Ferenc pályafutásának főbb elemeit nézve szikáran jelzik azt a színességet és gazdagságot, mint amilyen ember, barát és kolléga volt. Az érdeklődő, folyton új kihívásokat kereső tudós, tanítani, tudást átadni szándékozó tanár és közösséget teremtő aktív polgár. Ez mind egyszerűségben volt ő. De villantsunk fel ebből a gazdag életútból néhány ele-

met, hogy láthatóvá válhasson mindaz, amit hátrahagyott, és amit teremtett.

Dr. Farkas Ferenc 1972-ben szerzett ipar szakon egyetemi diplomát a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen, 1973-ban ugyanott egyetemi doktori címet. 1984-ben a közgazdaságtudományok kandidátusa lett, 1996-ban habilitált a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karán, ahol 44 éven át dolgozott, 1996-tól haláláig egyetemi tanárként. Oktatási tevékenysége a szervezeti viselkedés, a változások vezetése és az emberi erőforrás-menedzsment területére összpontosult. Részt vállalt e tudásterületek hazai tananyagainak kidolgozásában, a tudományterületeket hasznosító szakok, szakirányok kialakításában.

Tekintélyes számú hazai és külföldi PhD-hallgató témavezetője volt. Kiválóan valósította meg a kölcsönös hasznosíthatóságot egyetemi karrierje során és a szervezetek gyakorlatában szerzett tapasztalatai között. A külföldi egyetemeken tett látogatások alkalmával kialakított tartós kapcsolataiból itthoni kollégái és hallgatói is profitálhattak.

Több mint 250 publikáció, közel 20 tudományos szakkönyv az eredménye tudományos tevékenységének, amelynek fókuszában az oktatott diszciplínák valamint a szervezeti tudás menedzselésének problémái álltak. Kutatási területein hazai és nemzetközi konferenciák rendszeres résztvevője volt, szervezőként, kutatási projektek vezetőjeként pedig évtizedeken át fontos tudományos szervező munkát is folytatott. Tagja volt hazai és nemzetközi szakmai folyóiratok tanácsadó vagy szerkesztőbizottságainak, így sok éven át a Vezetéstudomány szerkesztőbizottságáé is. Magyar és nemzetközi szervezetek, illetve tudományos testületek (mint például az MTA IX. Osztálya, Vezetés- és Szervezéstudományi Bizottsága, területi akadémiai bizottságok, Magyar Akkreditációs Bizottság) munkájában vett részt.

Farkas professzor úr különböző kari, illetve egyetemi vezetői pozíciókat betöltve évtizedeken át szolgált a Közgazdaságtudományi Kart és a Pécsi Tudományegyetemet: 1996-tól 2013-ig tanszékvezető volt, két cikluson keresztül dékánhelyettes, majd 1996 és 2002 között dékán. 2007 és 2010 között a PTE általános és stratégiai rektorhelyettesi posztját is betöltötte.

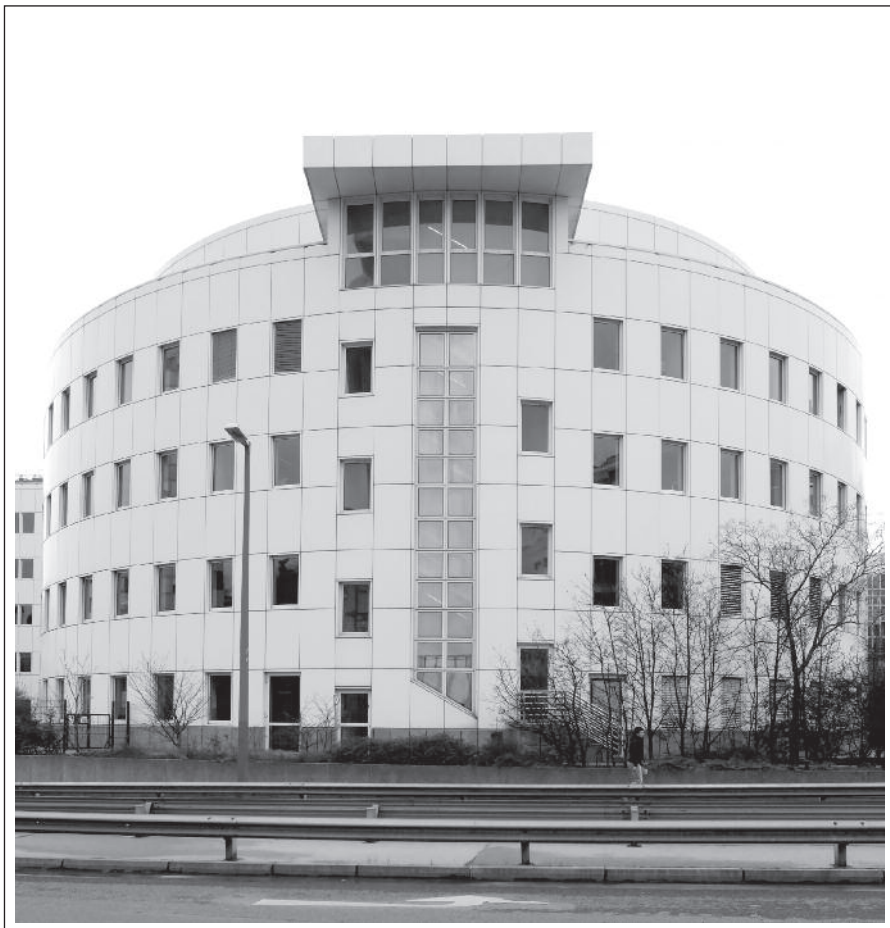
Farkas professzor úr kimagasló teljesítményéért több alkalommal részesült magas elismerésben: Köztársasági Érdemkereszt Tisztikereszttel és a Pécsi Tudományegyetem Aranygyűrűjével tüntették ki. A Baranya Megyei Önkormányzat Felsőoktatási Díjjal honorálta a pécsi felsőoktatás modernizációja és versenyképességének növelése érdekében kifejtett munkáját. Hallgatóközpontú szemléletmódja, a hallgatókkal ápolta kapcsolata és az oktatói hivatás iránti elkötelezettsége miatt Arany Katedra Díjban részesült. Legutolsó kitüntetései: a vezetési tanácsadás oktatásáért tett erőfeszítése miatt neki ítelt Tanácsadói Életműdíjnak és a 2016. évi Baranya Megyei Prima Díjnak a személyes átvételét azonban halála megakadályozta. Korai halála megakadályozta azt is, hogy nyugdíjba vonulása után Professor Emeritusként tehesse a Karért.

Farkas professzor úr életpályáját méltatva nem lehet nem szót ejteni a nonprofit/civil szervezetekben egyesületek, alapítványok vezetőjeként, kuratóriumok tagjaként kifejtett tevékenységéről. Csupán három szervezetet hadd említsek meg, amelyek különösen hosszú időn keresztül hasznosíthatták mindennapi tevékenységükben vezetői, menedzseri szaktudását. A Nevelők Háza Egyesület tagjaként, majd elnökeként, összesen 12 éven keresztül vett részt számos sikeres, a szektor más szervezeteinek fejlesztését szolgáló projekt kidolgozásában, illetve megvalósításában. Irányításával az egyesület professzionális színvonalon működő egyesületté fejlődött. Két és fél évtizeden át Professor Úr a PEAC asztalitenisz szakosztályának vezetőjeként motiválta a sportolókat arra, hogy az élsport mellett tanuljanak, diplomát, doktori fokozatot szerezzenek. Több mint két évtizeden keresztül volt aktív résztvevője a nemzetközi nonprofit kutatásoknak az ISTR (International Society for Third-Sector Research) alapító tagjaként, konferenciaszervezőként, szekcióelnökként, előadóként.

Tanár úr élete utolsó hónapjaiban is teli volt tervekkel: A folyamatban lévő nonprofitor projekt aktív résztvevőjeként a projekttel kapcsolatos ügyeket intézett élete utolsó perceiben is. És talán a sors fintora, hogy utolsó cikke épp e folyóiratban jelent meg. Publikációs tervei közül néhány a halála után realitássá válik, de voltak olyan álmai, amelyek már nem valósulnak meg. Befejezésüképpen álljon itt ezek közül kettő: egy Szervezetfejlesztés könyv, valamint „Az én menedzsmentem” munkacímet viselő monográfia. Mindkét könyv esetében ugyanaz a belső hajtóerő mozgatta: átadni azt a tapasztalatot, tudást másoknak, amely az évtizedek során halmozódott fel benne, hogy így nyújthasson segítséget fiatalabb kollégáinak és a felnövekvő generációknak a rájuk váró kihívások legyőzésében.

Kedves Professzor Úr! Nyugodj békében! Emlékedet tisztelettel őrizzük.

A szerkesztőség nevében
Kákai László

Fotó/Gönczö Viktor

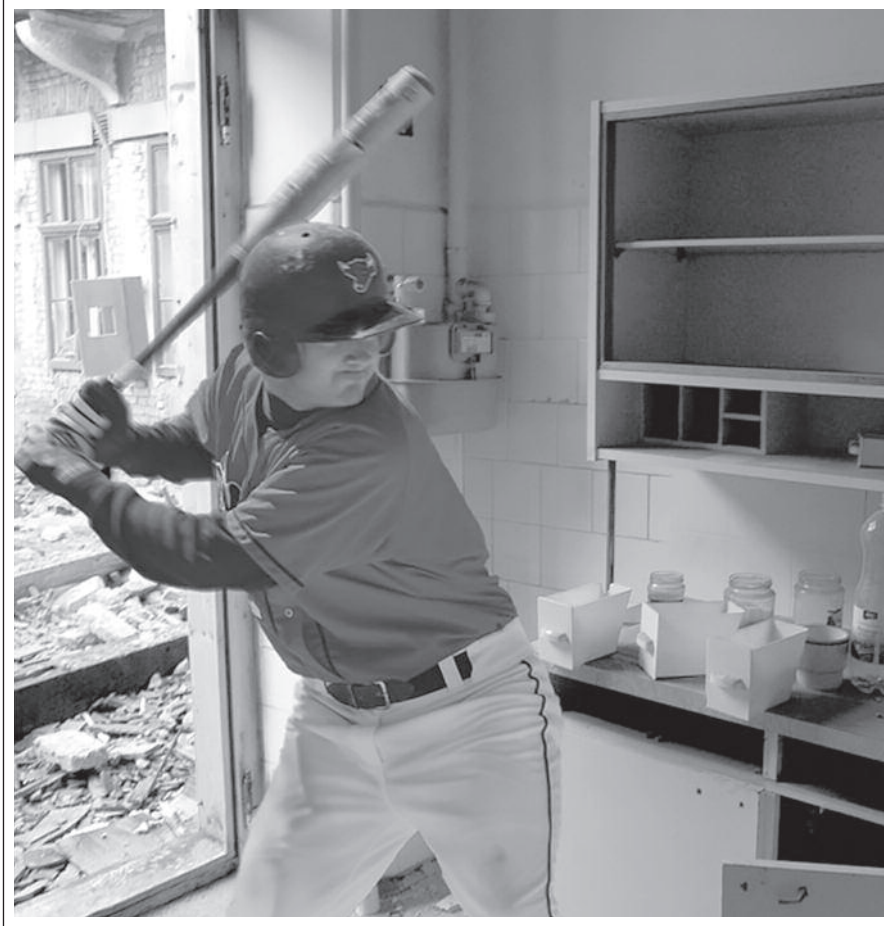
„*NEM LESZÜNK GYARMAT!*”

A BÉKEMENET MINT KOLLEKTÍV CSELEKVÉS MOTIVÁCIÓI

Kende Anna*–Krekó Péter–Csaba Sára

■ A magyar parlamentben az (akkor még) kétharmados többséggel kormányzó jobboldali Fidesz–KDNP mellett kiálló civil kezdeményezés, a Civil Összefogás Fórum (CÖF) 2010 és 2014 között hat utcai demonstrációt rendezett Budapesten. A Békemeneteken alkalmanként több tízezer ember vett részt azért, hogy kifejezzék támogatásukat a kormány irányában, és kiálljanak a nemzeti egységet hirdető ideológia mellett. Leszámítva a diktatórikus rezsimekben megszokott, a fennálló rendszert éltető (sokszor a hatalom által szervezett és megrendezett) felvonulásokat, nem sűrűn figyelhetünk meg olyan tömegdemonstrációkat (különösen Közép-Kelet-Európában), amelyek kifejezett célja az egyébként is éppen a hatalmat erős társadalmi és parlamenti felhatalmazással gyakorló, hatalmában nem fenyegetett kormány támogatása. Éppen ellenkezőleg, az utcai megmozdulásokat jellemzően a hatalom gyakorlóira ellen irányuló tiltakozás motiválja, azok a társadalmi-politikai változásért szerveződnek, vagyis azért, hogy megkérdőjelezzék a fennálló társadalmi hierarchiát (Klandermans 1997). A Békemenet kimondott célja az volt, hogy lehetővé tegye az emberek számára, hogy kifejezzék elismerésüket és támogatásukat a demokratikusan megválasztott és politikai értelemben erős kormányzópárt mellett. Céljuk tehát a status quo megerősítése volt, és elsődlegesen nem valamiféle, a kormánypártra nézve fenyegetést jelentő erővel szemben határozták meg magukat. Ezen kiindulópontból vizsgáltuk a Békemenet résztvevőinek motivációit.

* Kende Anna kutatómunkája az MTA Bolyai ösztöndíj pályázat támogatásával készült.

Fotó/Gönczö Viktor

Nem kétséges, hogy a Békemenetekkel a szervezők legfőbb célja a kormány hatalmának, erejének és legitimitásának demonstrálása volt. A Békemenet tömegeket megmozgató jellege közvetlenül kapcsolódik a Fidesz populistá retorikára épülő, nacionalista karakteréhez, mely a „magyar nép” mozgósításán alapul. Orbán Viktor már jóval miniszterelnökségének kezdete előtt kereste annak lehetőségét, hogy közvetlen felhatalmazást szerezzen támogatóitól, és saját politikáját ne a szervezetek (pártok), hanem közvetlenül az emberek legitimálják. Erről szólt annak idején például a Polgári Körök mozgalma, amelynek tagjai politikailag nem a Fideszhez, hanem személyesen Orbán Viktorhoz kötődtek (ld. Gyulai et al. 2006).

A Békemenethez hasonló – egy nagy vezetőt ünneplő – demonstrációkkal találkozhatunk ugyan más országokban is, ezek azonban ritka jelenségnek számítanak demokráciákban. Mind a 2002-es venezuelai, Hugo Chavez elleni, mind a 2015-ös török, Recep Tayyip Erdogannal szembeni puccskíséret esetében a hatalomból eltávolítani kívánt vezető melletti széles körű tömegdemonstrációk voltak azok, melyek végül az erőszakos hatalomátvételi kísérleteket megakadályozták. Azonban ezekben az esetekben, a szintén populistá retorikán alapuló mobilizáció egyúttal erős ellenségképekkel is élt: Venezuelában a puccsista, „CIA támogatású kapitalisták” (McInerney 2002), Törökországban pedig a Fetullah Güllen által felhergelt, amerikai támogatású katonai vezetők (Durando 2016) akarták felülírni a Nép döntését a hivatalos, illetve a vezetéssel szimpatizáló szervezetektől származó verziók szerint. Meglehetősen ritka, de van arra is példa, hogy demokratikus rendszerekben olyan populistá vezetők, mint Silvio Berlusconi, hatalmas tömegrendezvényeket használnak fel arra, hogy demonstrálják, az emberek hűségüket irántuk. Ezek a rendezvények azonban szintén csak akkor nyernek igazán jelentőséget, amikor kérdéses, hogy a vezető meg tudja-e őrizni hatalmát (pl. választási kampányban).

Összességében tehát sem a politikai tiltakozás hagyományos szakirodalmá, sem a politikai körülmények nem magyarázzák, hogyan tudott a Békemenet ilyen sikeres lenni az emberek mozgósításában. Nehezen érthető, hogy miért csatlakoztak az emberek a menethez valamilyen kollektíven elszennvedett hátrány vagy a fenyegetettség érzése nélkül, amennyiben nem azt feltételezzük, hogy a résztvevők többsége egyszerűen valamilyen külső (pl. anyagi) jutalomért vett részt a Békemeneten. Bár számos olyan vélemény is megjelent, hogy a nagy mozgósítás leginkább az anyagi ösztönzést is jelentő logisztikai szervezésnek (buszoztatásnak) volt köszönhető¹, mégis azt feltételeztük, hogy egy demokratikus berendezkedésű országban a résztvevők jelentős részének rendelkeznie kellett valamilyen személyes, belső motivációval is ahhoz, hogy részt vegyen a megmozduláson.

A kollektív cselekvésben való elköteleződés pozitív és negatív motivációi

A szociálpszichológusok számára a Békemenet mint a fennálló rendszer iránti elégedettség demonstrációja azért zavarba ejtő jelenség, mert a kollektív cselekvés elméleti magyarázataiban a csoport észlelt hátránya vagy az igazságtalanság átélése kulcs-

fontosságú tényező. Kollektív cselekvés alatt azt értjük, amikor egy személy saját, számára jelentős csoportjának negatív megítélésén vagy helyzetén kíván változtatni a csoportért hozott egyéni áldozatvállalás árán. Eszerint az emberek azért vesznek részt kollektív cselekvésekben, például azért csatlakoznak egy tüntetéshez, hogy küzdjenek valamilyen igazságtalanság ellen, illetve kifejezzék morális felháborodásukat a saját csoportjukat érő hátránnyal kapcsolatban (Wright–Taylor–Moghaddam 1990; van Zomeren–Spears 2009; van Zomeren 2013). A kollektív cselekvés társas identitásmodellje (Social Identity Model of Collective Action, SIMCA) azt mondja ki, hogy az igazságtalanság észlelése erős negatív érzelmeket – dühöt, felháborodást – vált ki, és amennyiben a csoport tagjai úgy ítélik meg, hogy képesek a helyzeten változtatni, vagyis a csoport rendelkezik az ún. csoporthatékonyság érzésével, akkor olyan erős azonosulás alakul ki a csoporttal, hogy az egyes emberek az egyéni áldozat vagy haszon mérlegelése nélkül küzdenek a csoport helyzetének jobbításáért (Simon–Klandermans 2001; van Zomeren–Postmes–Spears 2008; van Zomeren–Leach–Spears 2012). Következésképpen kollektív hátrányok hiányában a Békemenetet lehet ugyan kollektív cselekvésként értelmezni, de a résztvevők motivációiban a hátrányból fakadó átpolitizált identitás szerepe megkérdőjelezhető.

A pozitív motivációk kutatása azonban nem ismeretlen a kollektív cselekvés szociálpszichológiai szakirodalmában. A társas identitás elmélete alapján a csoporthoz tartozás pozitív jelentést hordoz (Tajfel–Turner 1979), így a csoporttal közös élmények szükségszerűen pozitívak. A részvételből fakadó pozitív tapasztalat és a részvétellel összefüggő felhatalmazás érzése (empowerment) pedig jól magyarázza a kollektív cselekvés időbeli tartósságát és az ismételt részvétel motivációját (Drury et al. 2005; Drury–Reicher 2005; Mazzoni–van Zomeren–Cicognani 2013). Marcus, Neuman és MacKuen (2000) szerint a lelkesedés összefüggésben áll a kampányokban való nagyobb részvétellel, ilyenkor a résztvevők büszkeséget élnek át a tüntetés pozitív atmoszférája miatt (van Stekelenburg–Klandermans 2010), vagy a szolidaritás szintje nő (Collins 2001). Sweetman, Spears, Livingstone és Manstead (2013) kísérleti úton mutatta be a saját csoport iránt érzett csodálat szerepét. Vizsgálatukban azt találták, hogy a hatalmasnak és erősnek tűnő csoportok iránt érzett csodálat hierarchiát fenntartó viselkedést vált ki, míg a felforgató eszméket valló csoport iránt érzett csodálat éppen a hierarchiát megkérdőjelező viselkedéshez vezet. Ezekre a kutatási eredményekre alapozva joggal feltételezhetjük, hogy a hierarchia fenntartására irányuló Békemenet esetén a résztvevők inkább pozitív, mint negatív érzelmekkel és motivációkkal rendelkeznek.

A populista mozgalmaknak és szereplőknek fontos demonstrálni, hogy a nép közvetlenül támogatja őket, és ennek alátámasztására a tömegtüntetések tökéletesen alkalmasak lehetnek. A politikai populizmus, szembeállítva az intézményesült „elit” és „nép” fogalmait, a politikai intézmények kontrollja nélkül igyekszik erős kapcsolatot létrehozni a vezető politikusok és a tömeg között (Canovan 1981; Mudde 2007). Így a Békemenetet felfoghatjuk a miniszterelnök személye iránti politikai lojalitás és támogatás kinyilvánításának, miközben magyarázatot kaphatunk a pozitív és negatív motivációk együttes jelenlétére is. A populizmus fogalmából kiindulva feltételezhetjük, hogy a Békemenetnek

mint kollektív politikai aktivizmusnak két ellentétes célja van: egyfelől fenntartani, másfelől gyengíteni a fennálló hierarchiát. A hierarchia gyengítése jelen esetben nemzetközi szinten értendő: a demokratikusan megválasztott magyar kormányt veszélyeztető nyugati szuperhatalmakkal (Brüsszel, IMF stb.) szemben. A belpolitikai hierarchia fenntartása viszont annyit jelent, hogy a hatalmon lévőköt igyekszik támogatni és a változást megakadályozni. A populizmus a dichotómiákon és az ellenségképekkel szembeni mozgásításon alapul: a „népet” mozgatja meg az ellittel szemben (Canovan 1981; Laclau 2005; Krastev 2011). Ez a dichotómia teszi lehetővé, hogy mind a tiltakozók, mind a támogatók részéről szavazatokat gyűjtsön saját táborának (van der Brug 2003; Krastev 2011). Ehhez olyan ellentétes érzelmek együttes jelenlétére van szükség, mint az elégedettség és az elégedetlenség, illetve a gyűlölet és a rajongás.

Kutatásunk fő kérdése az volt, hogy lehetnek-e a pozitív, támogató érzelmek egy utcai tüntetéshez való csatlakozás fő motivációi. Továbbá milyen egyéb jellegzetességei vannak a pozitív érzelmi motivációk mentén csatlakozott résztvevőknek, és a pozitív mozgósító motivációk hogyan illeszthetők be a kollektív cselekvés motivációjának létező szakirodalmába?

Célok és hipotézis

Empirikus adatgyűjtésünket úgy alakítottuk ki, hogy az a populista mobilizáció szociálpszichológiai elemzését tegye lehetővé, és egyúttal összehasonlítható legyen az első-sorban a hierarchia megváltoztatására irányuló, tiltakozó mozgalmakat vizsgáló kollektív cselekvés szakirodalmával, különös tekintettel a már ismertetett SIMCA modellel (van Zomeren et al. 2008). Célunk az volt, hogy megértsük, miben különbözik a hierarchiát fenntartó és támogató, illetve az azt megkérdőjelező és tiltakozó kollektív cselekvés. Ugyanakkor az identitás és a pozitív érzelmek, az öröm, a lelkesedés és a felhatalmazás szakirodalmában (Marcus et al. 2000; Drury et al. 2005) azt feltételeztük, hogy csak a legerősebben azonosuló személyek csatlakoznak a Békemenethez pozitív érzelmeik mentén, és egyúttal ők azok, akik a legkisebb mértékben mobilizálódnak negatív érzelmeik nyomán. Az észlelt igazságtalanság megjelenését leginkább a kevésbé azonosuló résztvevők esetén vártuk, akik a többségi helyzet fenyegetésének észlelése miatt csatlakoztak a Békemenethez. Ezt a feltételezést a szociálpszichológia évtizedes eredményei támasztják alá, a negatív érzelmi motivációk mobilizációjáról (Olson 1965; Klandermans 1984; McAdam 1986; Sturmer–Simon 2004; van Zomeren et al. 2008; van Zomeren 2013).

Módszer

Strukturált interjú technikáját használva kérdőíves felmérést végeztünk 2014. március 29-én, a hatodik alkalommal megrendezett Békemeneten. A menet egy héttel a parla-

Fotó/Gönczö Viktor

menti választások előtt került megrendezésre, amelynek eredményei megerősítették a vezető pártkoalíció kétharmados többségét. A kérdezőbiztosok a menet alatt tették fel kérdéseiket a résztvevőknek, válaszaikat a helyszínen rögzítették.

Az interjúk készítői az ELTE pszichológia szakos hallgatói voltak, a vizsgálatot az egyetemi Etikai Bizottság jóváhagyásával végeztük. A résztvevőket a menet során választottuk ki Walgrave és Velhust (2011) mozgó tömegekre kialakított módszerére hagyatkozva, amely azt biztosította, hogy a különböző résztvevők azonos esélyekkel kerüljenek a mintába. A tömeg sűrűsége és nagysága miatt nem tudtunk „irányítókat” (pointer-eket) alkalmazni, ahogyan azt a szerzők tanulmányukban előírták, így a 15 kérdezőbiztos két csoportra bontva, előlről és hátulról elindulva kezdett a tömegben járni, egy résztvevőt a tömeg széléről, a következőt a közepéről választva, figyelve a nemi és életkori heterogenitásra. A biztosok folyamatos mozgásban voltak a sorok között, minden megkérdezett után 5 sort hagytak ki, hogy a lehetőségekhez mérten egy kiegyensúlyozott mintát tudjanak gyűjteni. A válaszadást elutasítók számát (és nemét) is feljegyeztük.

Mérőeszköz

A rövid kérdőívet ezen vizsgálat érdekében állítottuk össze. A korábbi politikai aktivizmus mérésére különválasztottuk az Orbán-kormány előtti időszakot, és az azt követő négyéves periódust, és arra kérdeztünk rá, hogy hány utcai tüntetésen vettek részt a válaszadók. (*Kb. hány utcai tüntetésen vett részt 2002–2010 között? Kb. hány utcai tüntetésen vett részt 2010 után?*) A válaszokat csoportosítottuk, és átkódoltuk egy ötfokú skálává. Továbbá mértük a korábbi Békemeneteken való részvételt. A korábbi aktivizmusra vonatkozó három tételből az átlagaikkal számolva hoztuk létre a *Korábbi aktivizmus* változót (a skála megbízhatósága megfelelő, hiszen az elvárt 0,7-es érték felett van, melyet a Cronbach α érték mutat meg: $\alpha = 0,78$). A szervezőkkel és a résztvevőkkel való azonosulás mértékéből hoztuk létre az *átpolitizált identitás* változót ($\alpha = 0,86$). E változó összhangban áll Thomas, Mavor és McGarty (2012) vélemény-alapú csoporthoz való tartozásról alkotott elméletével, továbbá Stürmer és Simon (2004) szervezetekkel való azonosulás fogalmával, amely ebben az esetben a saját csoporttal való azonosulást jobban ragadja meg, mint például a nemzet mint csoport, amely túlságosan általános kategóriát jelent az adott helyzetben. A negatív érzelmekre („*Dühöt érzek a Magyarországon kialakult politikai helyzet miatt.*”, „*Igazságtalan lenne, ha ez a kormány lekerülne a hatalomról.*”) és a pozitív érzelmekre („*Azért csatlakoztam, mert úgy gondoltam, hogy felemelő élmény lesz a Békemenet.*”) a demonstrációval illetve az aktuális politikai helyzettel kapcsolatban kérdeztünk rá, és a választ egy ötfokú Likert-skálán kértük, mely az 1: egyáltalán nem értek egyet állítástól, az 5: teljes mértékben egyetértek állításig terjedt. Saját maguk észlelése (mint demonstrálók és mint a kormány támogatói), illetve a többségi véleményt képviselő ideológiákat két pozitív („*Az országban többségben vannak a Békemenet céljaival egyetértők.*”, „*Azt vártam, hogy a Békemenet megerősít abban, hogy a jó oldalon állok.*”) és két negatív („*A Békemenet résztvevői csak magukra számíthatnak a*

céljaik elérésében.”, „Az országban veszélyben vannak az olyan emberek, akik hozzám hasonlóan gondolkodnak.”) tétellel mértük, szintén ötfokú Likert-skálán.

Annak feltárására, hogy az érzelmek és a motivációk kiadnak-e egy-egy, a kutatás eredményeit általánosan leíró érzelmi és motivációs változót, faktoranalízist végeztünk. A két külön faktoranalízis lefuttatását követően az érzelmek és a többségi vélemény észlelésének közös faktoranalízise pszichometriailag megbízhatóbb eredményeket adott, így eredeti célkitűzésünkkel ellentétben ezeket a változókat összevonva elemeztük. Maximum likelihood analízissel és Varimax forgatással két, 1-nél nagyobb sajátértékű faktort (alskálát) kaptunk: a *pozitív motivációs faktor* az esemény emelkedettsége és megerősítő jellege mellett egy lehetséges észlelt igazságtalansággal kapcsolatos tételt is tartalmazott („*Igazságtalan lenne, ha a jelenlegi kormány lekerülne a hatalomról!*”) 0,45 és 0,75 közötti, tehát elfogadható faktorsúlyokkal (a skála megbízhatósága az elvárt 0,7-es értéknél alacsonyabb: $\alpha = 0,61$). A *negatív motivációs faktorba* azok a tételek kerültek, amelyek a fenyegetettség érzésére és a véleménykisebbségbe szorulástól való félelemre kérdeztek rá, a faktorsúlyok nem magasak, de a még éppen elfogadható 0,40 és 0,52 közé estek, a skála megbízhatósága azonban rendkívül alacsony volt ($\alpha = 0,41$). Habár a mérőeszközök megbízhatósága alacsony, az elfogadható faktortöltések miatt megtartottuk a két alskálát a pozitív és negatív motivációk mérésére, azonban az átlagok helyett faktorszórával számoltunk az elemzés során, hogy ellensúlyozzuk az elfogadhatónál alacsonyabb megbízhatóságot.

Az *észlelt csoporthatékonytságot* szintén ötfokú skálán mértük, egy tétellel a célra vonatkozó csoporthatékonytságot („*Mennyire tartja hatékonynak a Békemenetet a kítűzött céljainak az elérésében?*”), és egy tétellel a részvételből fakadó észlelt csoporthatékonytságot („*Ha nem jöttem volna, akkor is elég résztvevője lett volna a Békemenetnek.*”) (van Zomeren–Saguy–Schellhas 2013).

Az alapvető demográfiai kérdések (kor, nem, iskolázottság, lakhely típusa) után rákérdeztünk, részt kíván-e venni az egy hét múlva tartandó választásokon, és ha igen, melyik pártra tervez szavazni. A leíró statisztikákat és a változók közötti korrelációkat az 1. és a 2. táblázat mutatja be.

Eredmények

Minta. 228 fő töltötte ki a kérdőívünket a Békemenet során (57,1 százalék férfi, átlagéletkor: 49,78, Szórás: 17,78). A minta demográfiailag heterogén: a nyolc osztályt végzetek aránya 19,4 százalék, a középfokú végzettséggel rendelkezők 25,6 százalék, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők a minta 55,1 százalékát tették ki. A budapestiek 43,6 százalékban kerültek a mintába, 40 százalékuk vidéki városokból, 16 százalékuk pedig falvakból érkezett. Két kitöltő fejezte ki egyet nem értését a kérdőív tartalmával szemben, ezért őket saját kérésükre kizártuk az adatfeldolgozásból. Összesen 61 megkérdezett személy utasította vissza a felmérésben való részvételt, amely a teljes minta 21,1 százaléka, 40,9 százalékuk férfi.

1. táblázat. A vizsgálatban használt tételek átlagai és szórása

	Átlag	Szórás
Pozitív motivációk		
Úgy gondoltam, hogy felemelő lesz csatlakozni	4,46	0,99
Azt vártam, hogy a Békemenet megerősít engem abban, hogy a jó oldalon állok	3,92	1,51
Nem lenne igazságos, ha ez a kormány lekerülne a hatalomról	4,62	0,94
Az országban többségben vannak a Békemenet céljaival egyetértők	4,45	0,90
Negatív motivációk		
A Békemenet résztvevői csak magukra számíthatnak a céljaik elérésében	3,00	1,41
Az országban veszélyben vannak az olyan emberek, akik hozzám hasonlóan gondolkodnak	1,88	1,24
Dühöt érzek a Magyarországon kialakult politikai helyzet miatt	2,58	1,56
Azonosulás (szervezőkkel és résztvevőkkel)	4,65	0,71
Korábbi tüntetésen való részvétel (2002–2010) ^a	2,98	1,62
Korábbi tüntetésen való részvétel (2010–2014) ^a	2,32	1,26
Korábbi Békemeneten való részvétel ^b	2,37	1,87
Mennyire tartja hatékonynak a Békemenetet a kitűzött céljainak az elérésében?	4,45	0,77
Ha nem jöttem volna, akkor is elég résztvevője lett volna a Békemenetnek	3,56	1,56

Megjegyzés: A résztvevők minden tételt egy 1-től 5-ig terjedő skálán értékelték, ahol 1=egáltalán nem értek egyet és 5=teljes mértékben egyetértek. ^a A tételek átkódolásra kerültek egy 1-től 5-ig tartó skálára, ahol 1=soha nem vett részt korábban tüntetésen és 5=minden tüntetésen részt vett. ^b Hat korábbi Békemenet került megszerzésre, ezért a skála 0-tól 6-ig tart.

2. táblázat. Az összes változó Pearson-féle korrelációs együtthatói

	1.	2.	3.	4.	5.
1. Pozitív motivációk	1				
2. Negatív motivációk	-0,032	1			
3. Észlelt csoporthatékonyosság	0,451**	0,029	1		
4. Részvételből fakadó csoporthatékonyosság	0,361**	0,133 ⁺	0,242**	1	
5. Korábbi tüntetésen való részvétel	0,217**	0,043	0,075	0,261**	1

Megjegyzés: ** p < 0,001, + szignifikancia szint: 0,053.

Az elköteleződés szintjei. Az azonosulás pontszáma a teljes mintában rendkívül magas volt (öt fokú skálán mérve az átlag: 4,65, szórás: 0,71). Azért, hogy tesztelhesük a legerősebben azonosuló csoporttal kapcsolatos hipotézisünket, három csoportot hoztunk létre az azonosulásra adott pontok átlagából és a pártpreferenciára vonatkozó kérdés alapján. A résztvevők 98,7 százaléka tervezte, hogy részt vesz a következő választáson, ebből 83,8 százalék a Fideszt nevezte meg, 14,5 százalék nem nevezett meg pártot, és 1,8 százalék másik jobboldali pártot nevezett meg. Az első csoportot, vagyis az *elkötelezettek* csoportját az a 145 fő alkotta, akik maximum pontot adtak mindkét azonosulásra vonatkozó kérdésre, és a választás kapcsán azt jelölték meg, hogy a Fideszre fognak szavazni. A *támogatók* csoportjába került az a 63 résztvevő, akik maximum pontszámot

adtak az azonosulás kérdésekre, de nem a Fideszt jelölték meg a pártpreferenciára vonatkozó kérdésnél, vagy épp fordítva, bár a Fideszt jelölték meg a választás kapcsán, mint preferált pártot, de nem volt maximális az azonosulás pontszámuk (átlag: 4,30, szórás: 0,59). Végül a harmadik, *kritikus* csoportba azt a 20 résztvevőt soroltuk, akik az azonosulás kérdéseire nem adtak maximum pontot, és nem a Fideszt jelölték meg a szavazásra vonatkozó kérdésnél (átlag: 3,13, szórás: 1,17).

A kritikus csoport minden változó mentén eltért a másik két csoporttól (a különbségek kimutatására alkalmas egyszempontos varianciaanalízis – ANOVA – eredményeit a 3. táblázat tartalmazza). Miközben e csoport sajátosságai rendkívül érdekesek lehetettek volna egy szociálpszichológiai elemzés számára, a konkrét kutatási kérdésünk megválaszolása szempontjából azoknak a kevésbé azonosuló demonstrálóknak a motivációi, akik nem kifejezetten támogatják a kormányzó pártot, kevésbé volt releváns. Ezen kívül a kritikus csoport mérete sem volt megfelelő ahhoz, hogy érvényes konklúziókat vonhassunk le eredményeinkből.

3. táblázat. Az elkötelezett, a támogató és a kritikus csoportok összehasonlítása ANOVA eljárással

	F	η	p
Pozitív motivációk	26,288	0,20	<0,001
Negatív motivációk	2,896	0,03	0,057
Észlelt csoporthatékonyság	23,181	0,17	<0,001
Részvételből fakadó csoporthatékonyság	12,377	0,10	<0,001
Korábbi tüntetésen való részvétel	8,592	0,07	<0,001

A csoportok bejósói. Logisztikus regressziót végeztünk annak érdekében, hogy statisztikailag feltárjuk, hogy az általunk vizsgált változók ismeretében mekkora valószínűséggel jósolható be, hogy az egyes résztvevők az *elkötelezett* vagy a *támogatók* csoportjához tartoznak-e, vagyis feltárjuk a pozitív és negatív motivációk, illetve az észlelt hatékonyságra vonatkozó hiedelmek hatását. A modell statisztikailag szignifikáns eredményt hozott (melyet a p érték jelöl), vagyis a véletlenszerű csoportba sorolásnál szignifikánsan pontosabban jósolhatjuk be a csoporthoz tartozást a vizsgált változók ismeretében, melyet a khi-négyzet próba eredménye igazol ($\chi^2(5) = 34,795, p < 0,001$). A modell 23,4 százalékot magyarázott az elkötelezett csoportba sorolás varianciájából (Nagelekerke R^2), és az esetek 74,6 százalékában helyesen osztályozott. Az öt bejósoló változó közül három bizonyult szignifikánsnak, vagyis három változó értékeinek ismerete alapján tudjuk a csoportba sorolás valószínűségét a véletlenszerűnél pontosabban bejósolni. Ezek a pozitív motivációk a csoporthatékonyság érzése és a részvételből fakadó csoporthatékonyság voltak (az eredményeket a 4. táblázat mutatja). A pozitív motivációk és mindkét hatékonyságra vonatkozó állítás kapcsolatban áll az elköteleződés alapján történő csoportbesorolással, míg a negatív motivációknak és a korábbi politikai megmozdulásokon való részvételnek nem volt hatása a modellre.

4. táblázat. Logisztikus regressziós modell az elköteleződés valószínűségének bejósolására

	B	S.E.	Wald	df	p	Odds ratio	95%-os konfidencia intervallum	
							LLCI	ULCI
Konstans	-4,067	1,288	9,961	1	0,002	0,017		
Pozitív érzelmek	0,580	0,239	5,913	1	0,015	1,786	1,119	2,851
Negatív érzelmek	-0,177	0,264	0,447	1	0,504	0,838	0,499	1,407
Észlelt csoporthatékonyság	0,866	0,268	10,473	1	0,001	2,377	1,407	4,016
Részvételből fakadó csoporthatékonyság	0,292	0,119	6,076	1	0,014	1,339	1,062	1,689
Korábbi tüntetéseken való részvétel	0,232	0,221	1,096	1	0,295	1,261	0,817	1,946

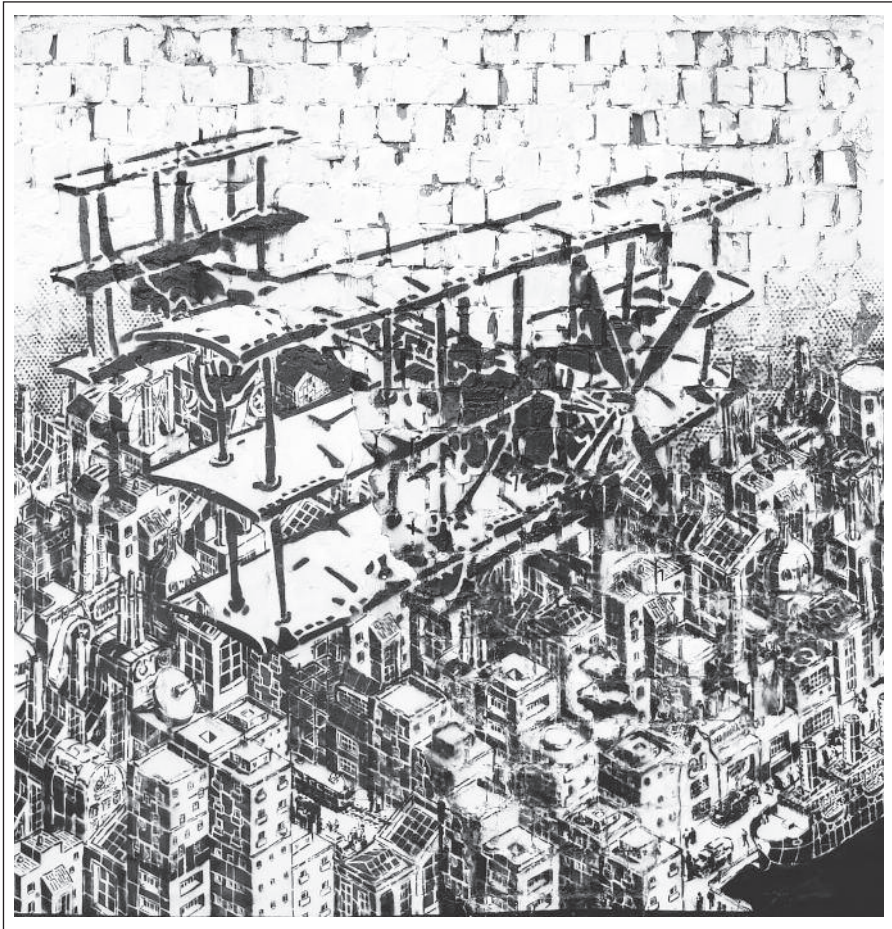
A modell szenzitivitása 32,8%, a specificitás 92,6%, a pozitív prediktív érték 76,2%, a negatív prediktív érték 65,5%.

Diszkusszió

Kutatásunk során azt feltételeztük, hogy a legerősebben azonosuló résztvevők több pozitív és kevesebb negatív érzelmet élnek át a mobilizáció során, mint azok, akik kevésbé azonosultak a megmozdulással. Eredményeink csak a hipotézis első felét erősítették meg. A pozitív motiváció a csoporthatékonyságra vonatkozó hiedelmek mellett erős bejósoló tényezőnek bizonyult a teljes elköteleződés esetében, vagyis mind az azonosulás mértékére, mind pedig a párt támogatására hatással volt, miközben a negatív motivációk nem jelentek meg az elköteleződés bejósolásában. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy a faktoranalízis nyomán a pozitív motivációk között szerepelt egy észlelt igazságtalanságra vonatkozó tétel is, amely arra vonatkozott, igazságtalannak tartaná-e, ha a kormány elveszítené a hatalmát, amely árnyalja a pozitív motivációk kiemelkedő hatásával kapcsolatban levonható következtetéseket. Az eredmények tehát alátámasztották a várt különbségeket a pozitív motivációkban, és rávilágítottak arra, hogy a pozitív hívószavakra építő demonstráció a hierarchia fenntartására irányult, amely során a hierarchia veszélyeztetése sem elfogadható (ld. Gordijn et al. 2006; Sweetman et al. 2013).

Eredményeink alapján az is elmondható, hogy az erősen azonosulók erősebben hittek mind a Békemenet mint rendezvény szükségességében, mind annak helyénvalóságában, mint a többi résztvevő – tehát például a csoporthatékonyságra vonatkozó hiedelmek szignifikánsan magasabbak voltak. Ez a kapcsolat összhangban áll a SIMCA modell elképzelésével (van Zomeren et al. 2008), illetve más, a csoporthatékonyság kollektív identitásban játszott szerepének fontosságát hangsúlyozó kutatással (Drury–Reicher 2005; Hornsey et al. 2006; van Zomeren et al. 2012; van Zomeren 2013).

Fontos megállapítanunk azt is, hogy a részvételhez vezető pozitív út összhangban áll azokkal az elméletekkel, amelyek azt állítják, hogy populista pártok politikai dichotómiákra és ellentmondó érzelmekre alapoznak, amikor a közvélemény támogatását próbálják meg kivívni, illetve szavazatokat gyűjteni (van de Brug 2003; Krastev 2011). A SIMCA modell egyik lényeges elemének, a dühöt és felháborodást kiváltó észlelt igazságtalan-

Fotó/Gönczö Viktor

ságnak a helyét a pozitív érzelmek és a hierarchia fenntartására törekvő, többségi nézőpont vette át a kutatásunkban részt vevő válaszadók többségénél. Ez a helyettesítés egyrészt a résztvevők magas fokú elköteleződésével magyarázható, másrészt pedig a kezdetektől fogva kivételesen erős azonosulással. A csoportok közötti motivációbeli különbségek rámutatnak arra, hogy akár az azonosulás legkisebb csorbulása, akár a kormányzó párt kevésbé magabiztos választási támogatása mérhető változással járt együtt a pozitív motivációk jelentősége és a csoporthatékonyaság terén. Eredményeink alapján kijelenthetjük tehát, hogy a kevésbé elkötelezett követők a pozitív szlogenekkel operáló populista demonstrációhoz kevésbé a deklarált pozitív célok mentén csatlakoztak.

Kutatásunk eredményeit azonban némi óvatossággal kell kezelni, mivel az adatfelvétel körülményei némiképp korlátozták a kérdőív érvényességét. A kérdőívet úgy kellett megtervezni, hogy annak kitöltése ne vegyen igénybe többet néhány percnél, illetve a megkérdezettek ne gyanítsanak politikai motivációt a kutatásban, és emiatt ne utasítsák vissza a részvételt. Ugyanakkor a kérdéseknek úgy kellett felépülniük, hogy azok mérhető varianciát eredményezzenek, vagyis ne kizárólag a kategorikus egyetértés vagy elutasítás jelenjen meg a válaszokban, például azért, mert a résztvevők felismerik benne a demonstráció szlogenjeit. Ez utóbbiról sajnos nem jelenthetjük ki, hogy maradéktalanul sikerült megvalósítanunk, hiszen például az azonosulás tételeivel majdnem teljes volt az egyetértés. Ennek következtében a mérőeszközök pszichometriai mutatói messze voltak az ideálistól, a kutatás eredményei alapvetően gondolatébresztésre alkalmasak, továbbá újabb kutatások megtervezéséhez jelenthetnek kiindulópontot.

Nem tudtuk kontrollálni a válaszadási torzítást; habár feljegyeztük a válaszadást megtagadók számát és nemét, ezek az adatok nem nyújtottak magyarázatot a visszautasítás okaira. Az adataink alapján feltételezhetjük, hogy a férfiak inkább voltak hajlandóak válaszolni a kérdőívünk kérdéseire, mint a nők, azonban a résztvevők valós számára és demográfiai összetételére vonatkozó adatok hiányában nem tudjuk összevetni adatainkat a megjelentek valós populációjával. Ennek ellenére a résztvevők motivációinak elemzése egy egyedülálló lehetőség volt számunkra, hogy a populizmus növekedésének elméleti és politikai értelemben releváns aspektusait egy valós eseményen keresztül tudjuk megvizsgálni.

Konklúzió

Vizsgálatunk rávilágított annak a lehetőségére, hogy pozitív indíttatás is lehet egy politikai megmozduláson való részvétel alapja, reflektálva arra, hogy a Békemenet a többséghez tartozás ideológiáján alapult. Ugyanakkor, ami még fontosabb, eredményeink megmutatták az effajta mobilizáció korlátait is. Egyrészt azt találtuk, hogy a részvétel pozitív útjaihoz is hozzáadódik az igazságtalanság észlelése, illetve a negatív üzenetek is mozgósító erővel bírtak. Ezt a célt szolgálták a mozgalom hivatalos kommunikációjában: az Európai Unió mint a magyar szuverenitást fenyegető ellenség megjelenése, amelyet az egyik Békemenet – Orbán Viktor egy későbbi beszédében is felbukkanó – „Nem

leszünk gyarmat!” szlogenje is igazol. Másrészt megmutattuk, hogy csak a teljes mértékben, kétely nélkül azonosuló résztvevők csoportja fogadta el a részvétel kizárólagos pozitív üzenetét. Tanulmányunk így sikeresen alkalmazta és terjesztette ki a SIMCA és más, a kollektív cselekvésre vonatkozó elméletek változóit (van Zomeren et al. 2008), és azonosította a pozitív érzelmek szerepét a hierarchia fenntartására irányuló kollektív viselkedésben (Marcus et al. 2000; Drury et al. 2005; Sweetman et al. 2013). Ezáltal olyan magyarázatot tudunk adni a hatalmat legitimáló eseményekhez való csatlakozásra, amely jelenleg teljességgel hiányzik a szociálpszichológia szakirodalmából.

A populizmus fogalma, mely a néppel való pozitív és az (önkéntesen definiált) elittel való negatív azonosulást implikálja, kiválóan képes magyarázni az ilyen mobilizáció kettős természetét: a saját csoporttal szembeni pozitív identifikációt és az ellenség igazságtalanságaival szembeni fellépés szükségességének észlelését. Az európai populizmus növekvő térnyerése kapcsán fontos, hogy megértsük ezt a kettősséget: az embereket nemcsak a társadalmi változásokért vagy a kollektív hátrányok ellen folytatott küzdelem képes mobilizálni, hanem a saját csoporthierarchia megerősítése is az észlelt külső fenyegetéssel szemben. A populista mozgósítás képes az embereket feltétel nélkül azonosuló, büszke és az ellenséggel szemben elszánt követővé tenni. A Békemenet így a közvetlen legitimáció megteremtésének és újratermelésének rendkívül fontos példája, mely rámutat arra is, hogy a nemzetközi demokratikus politikai intézményrendszert (benne az Európai Unióval) miért állíthatja megoldhatatlan kihívások elé az a fajta nacionalista populizmus, mely Európa sok országában előretört, és további teret nyerhet az elkövetkező években.

Irodalom

- Canovan, Margaret (1981): *Populism*. New York:Harcourt Brace Jovanovich.
- Collins, Randall (2001): Social Movements and the Focus of Emotional Attention. *Passionate politics: Emotions and social movements*, 27–44.
- Drury, John–Cocking, Christopher–Beale, Joseph–Hanson, Charlotte–Rapley, Faye (2005): The Phenomenology of Empowerment in Collective Action. *British Journal of Social Psychology*, 44., 309–328.
- Drury, John–Reicher, Steve (2005): Explaining Enduring Empowerment: A Comparative Study of Collective Action and Psychological Outcomes. *European Journal of Social Psychology*, (35.), 35–58.
- Durando, Jessica (2016): Turkey president slams U.S. on coup reaction. USA Today. July 29, 2016. <http://www.usatoday.com/story/news/world/2016/07/29/erdogan-slams-united-states-turkey-coup-reaction/87712046/>
- Gordijn, Ernestine H.–Yzerby, Vincent–Wigboldus, Daniel–Dumont, Muriel (2006): Emotional Reactions to Harmful Intergroup Behavior. *European Journal of Social Psychology*, 36., 15–30.
- Gyulai Attila–Juhász Attila–Krekó Péter–Somogyi Zoltán–Szabados Krisztián (2006): *Gyurcsány vagy Orbán?* Budapest:Political Capital Könyvek.
- Hornsey, Matthew–Blackwood, Leda Moore–Louis, Winnifred–Fielding, Kelly–Mavor, Ken–Morton, Thomas–O'Brien, Anne–Paasonen, Karl-Erik–Smith, Joanne–White, Katy (2006): Why Do People Engage in Collective Action? Revisiting the Role of Perceived Effectiveness. *Journal of Applied Social Psychology*, 36., (7), 1701–1722.
- Klandermans, Bert (1984): Mobilization and Participation: Social-psychological Expansions of Resource Mobilization Theory. *American Sociological Review*, 49., 583–600.
- Klandermans, Bert (1997): *The psychology of social protest*. Oxford:Blackwell.
- Krastev, Ivan (2011): Democracy and dissatisfaction. *Journal of Globalization Studies*, (2), 22–31.

- Laclau, Ernesto (2005): Populism: What's in a Name? In: Panizza, Francisco (ed.): *Populism and the Mirror of Democracy*. London:Verso. 32–48.
- Marcus, George E.–Neuman, W. Russell–MacKuen, Michael (2000): *Affective intelligence and political judgment*. Chicago:University of Chicago Press.
- Mazzoni, Davide–van Zomeren, Martijn–Cicognani, Elvira (2013): The Motivating Role of Perceived Right Violation and Efficacy Beliefs in Identification with the Italian Water Movement. *Political Psychology*, 36., (3), 315–330.
- McAdam, Doug (1986). Recruitment to High-risk Activism: The Case of Freedom Summer. *American Journal of Sociology*, 92., 64–90.
- McLerney, Andy (2002): *Mass uprising defeats CIA coup in Venezuela*. <http://www.workers.org/www/2002/venezuela0425.php>
- Mudde, Cas (2007): *Populist radical right parties in Europe*. Cambridge:Cambridge University Press.
- Olson, Mancur (1965): *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*. Cambridge–Massachusetts–London:Harvard University Press.
- Simon, Bernd–Klandermans, Bert (2001): Politicized collective identity: A social psychological analysis. *American psychologist*, 56., (4.), 319–331.
- Sturmer, Stefan–Simon, Bernd (2004): Collective action: Towards a Dual-pathway Model. *European Review of Social Psychology*, 15., (1), 59–99.
- Sweetman, Joseph–Spears, Russell–Livingstone, Andrew G.–Manstead, Antony S. (2013): Admiration Regulates Social Hierarchy: Antecedents, Dispositions and Effects on Intergroup Behavior. *Journal of Experimental Social Psychology*, 49., (3), 534–542.
- Tajfel, Henri–Turner, John C. (1979): An Integrative Theory of Intergroup Conflict. In: Austin, William G.–Worchel, Stephen (eds.): *Psychology of Intergroup Relations*. Monterey, CA: Brooks/Col, 33–47.
- Thomas, Emma F.–Mavor, Kenneth I.–McGarty, Craig (2012): Social identities facilitate and encapsulate action-relevant constructs. A test of the social identity model of collective action. *Group Processes & Intergroup Relations*, 15., (1), 75–88.
- van der Brug, Wouter (2003): How the LPF fuelled discontent: Empirical tests of explanations of LPF support. *Acta Politica*, 38., (1), 89–106.
- van Stekelenburg, Jacqueliën–Klandermans, Bert (2010): Individuals in movements. In: Klandermans Bert–Roggeband, Conny (eds.): *Handbook of Social Movements Across Disciplines*. New York:Springer. 157–204.
- van Zomeren, Martijn (2013): Four Core Social-Psychological Motivations to Undertake Collective Action. *Social and Personality Psychology Compass*, 7., (6.), 378–388.
- van Zomeren, Martijn–Leach, Colin Wayne–Spears, Russell (2012). Protesters as “Passionate Economists” A Dynamic Dual Pathway Model of Approach Coping With Collective Disadvantage. *Personality and Social Psychology Review*, 16., (2.), 180–199.
- van Zomeren, Martijn–Postmes, Tom–Spears, Russell (2008): Toward an Integrative Social Identity Model of Collective Action: A Quantitative Research Synthesis of Three Socio-Psychological Perspectives. *Psychological Bulletin*, 134., (4.), 504–535.
- van Zomeren, Martijn–Saguy, Tamar–Schellhaas, Fabian M. (2013): Believing in “making a difference” to collective efforts: Participative efficacy beliefs as a unique predictor of collective action. *Group Processes & Intergroup Relations*, 16., (5), 618–634.
- van Zomeren, Martijn–Spears, Russell (2009): Metaphors of Protest: A Classification of Motivations for Collective Action. *Journal of Social Issues*, 65., (4.), 661–679.
- Walgrave, Stefaan–Verhulst, Joris (2011): Selection and response bias in protest surveys. *Mobilization: An International Quarterly*, 16., (2), 203–222.
- Wright, Stephen C.–Taylor, Donald M.–Moghaddam, Fathali M. (1990): Responding to Membership in a Disadvantaged Group: From Acceptance to Collective Protest. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58., (6), 994–1003.

Jegyzet

- 1 Lásd pl. a HVG cikkét, mely az Együtt 2014 véleményén alapul: http://hvg.hu/itthon/20130103_Egyutt_2014_alcivilek_buszoztatasa_nem_ak

Fotó/Gönczö Viktor

A CENTRO SOCIALE¹

– Egy alulról építkező civil kezdeményezés,
avagy „az olasz kulturális gyöngyszem”²

Dömös Mariann

■ Bevezetés – squat, foglalt ház

■ Az ún. foglalt házak nem ismeretlenek a tudományos kutatás számára. Ezen helyeket a squat elnevezéssel szokták illetni, amely egy francia eredetű szó, de az angol terminológiában is megragadt. A jelentése guggolni, gubbasztani. A squatter röviden házfoglaló, olyan ember, aki saját céljaira elfoglal egy házat vagy épületet, vagyis nem törvényes módszerekkel veszi birtokba. A squat tekinthető egyfajta kényszerválasznak egy kényszerhelyzetre, mégpedig a tömeges lakáshiányra. Ebből is látszik, hogy többek között a szociológia és a városszociológia kutatási területébe is jól beleillik. Az 1980-as évektől a squat jelensége tömegessé vált, mozgalom lett belőle és ezzel együtt kulturális jelenség. Mindez pedig azt is magával hozta, hogy a squatter már nem egy titokban tevékenykedő bujdosó, hanem egy lázadó. „Cselekedetét adekvát válasznak tekinti egy olyan társadalomban, mely embertelen törvényekre hivatkozva embertelen élethelyzeteket teremt.” (Szántó 2006–2010:254) Ettől az időszaktól kezdve a házfoglalók két csoportra oszlottak, azokra, akik valóban titokban, elbujdosva, a társadalom peremére szorulva kerültek ebbe

a helyzetbe, így például az illegális bevándorlók. Valamint azokra, akik nyíltan vállalták eme tevékenységüket, egyfajta rendszerkritikaként értelmezve helyzetüket. Ők azok, akik valójában nem rászorulók, hanem kiábrándultak koruk politikai-társadalmi rendszeréből: az anarchisták, az alternatív művészek, a társadalmi aktivisták, a környezetvédők, akik közül sokan nem tartoznak a legalsó társadalmi rétegekhez. Természetesen sok fiatal is vonz egy ilyenfajta környezet, ahol kreatív lehet, idealista, egy szabad, pezsgő társadalmi légkörben. Ráadásul ezek a helyek egyszerre jelentenek helyi, lokális szintű elköteleződést és globális, határok nélküli világot is. A kettősség pedig van, ahol a nyelvben is megjelent. Így Franciaországban léteznek művészeti squatok, amelyek sokkal nagyobb társadalmi presztízzsel járnak, mint a periférián lévő squatja (Szántó 2006–2010:254). Természetesen a határvonal nem jelentkezik olyan élesen, hiszen ezek a művészek, értelmiségiek, fiatalok társadalmilag érzékenyek az őket körülvevő világra. A periférián lévőknek pedig nem kizárt egy művészeti squatban való részvétel.

Az utóbbi évek eseményei, a jóléti államba és intézményeibe vetett bizalom megrendülése, a növekvő szegénység és egyes társadalmi rétegek lesüllyedése, a magas munkanélküliség, a középrétegek mindennapi megélhetésének a bizonytalansága, valamint sok esetben a fiatalok jövőképeinek kilátástalansága is ezen törekvések „jogosultságát” támasztja alá. Ugyanakkor megfigyelhető a politika elfogadóbb álláspontja is, gyakori, hogy kvázi legálissá válnak ezek a helyek.

Több országban működnek ilyen „squat-kezdeményezések”, amikor a civil kurázi veszi birtokba a város egy-egy kerületében található, elhagyatott, leamortizálódott épületet. Ráadásul nem új keletű jelenség, lakásfoglalásokról már a 19. századból is tudunk. A mai értelemben vett squatok, szubkulturális tartalommal az 1960-as évektől alakulnak ki. Elhagyott épületeket önerőből, önfinanszírozással lakhatóvá tettek és sok esetben egyéb közösségi tartalommal is megtöltöttek. A két leghíresebb példa a berlini foglalt házak³, illetve a koppenhágai Christiania negyed. A Christiania negyed 1971-ben foglalták el és azóta a város egyik leghíresebb turisztikai látványosságának számít.⁴ Hasonló házfoglalások történtek Amszterdamban vagy Párizsban is. Ekkoriban a legfőbb motiváció a lakáshiány elleni tiltakozás volt. Az újabb „squat-hullám” az 1980-as évekre tehető, amikor már a művészi és anarchista szemlélet volt a fő motiváció.

A jelenség alól Olaszország sem kivétel, ahol az 1970-es években kezdtek hasonló mozgalmak létrejönni és megalapították az első ún. centro socialékat. Ezek közül a legrégebb és máig működő centro a Milánóban található Leoncavallo. Ezen centro socialék nagyon hasonlítanak az előzőekben tárgyalt squatokhoz vagy foglalt házakhoz, mégsem sorolhatóak teljesen ebbe a kategóriába. Több szempontból is unikális a jellegük. A következő fejezetben ezen centro socialék általános jellemzőit vesszük górcső alá, majd pedig megvizsgálunk egy konkrét római példát, a CSOA eXSnia működését. Mindezek mellett pedig arra is érdemes kitérni, hogy ezen központok miért is olyan aktuálisak: a migrációs nyomás, amely Olaszországot nagyon erősen érinti és amelyben megkerülhetetlenül fontos szerepe van a centro socialék működésének. Igyekszünk rávilágítani a központok egy olyan aspektusára is, amely még jobban alátámasztja nemcsak kreativitásukat, hanem flexibilis alkalmazkodóképességüket is.

A centro sociale

Az ún. centro sociale egy tipikusan olasz, az 1970-es évek óta létező civil kezdeményezés. A *centro* olasz főnév a latin *centrum*, illetve a görög *kéntron* szóból származik (Deveto 1968:74). Jelentése igen sokrétű, eredetileg a körző szárát és a középpontot jelentette (Györkösy 2004:96), manapság az olasz nyelvben konkrét és átvitt értelemben is valaminek központja, középpontja, vonzaskörzete, de használják a különböző szolgáltató központok elnevezésére is (Herczeg–Juhász 2004:165–166). A sociale melléknév a latin eredetű *socialis* szóból származik, ami bajtársi, társas, barátkozó, hitvesi és szövetséges jelentéssel is bírt (Györkösy 2004:516). Az olaszban manapság is hasonló értelemben használják, társas, társadalmi, közösségi, népjóléti, szociális, egyesületi, szövetségi stb. jelentésben (Herczeg–Juhász 2004:869). Magyarul leginkább a közösségi vagy szociális tér/központ elnevezést lehetne rá használni. A kezdeményezés nem kizárólag olasz, hasonló intézményeket találunk Németországban, Angliában vagy Franciaországban is⁵. Mégis a leginkább tipikus példái Olaszországra jellemzőek, ahogy a római ExSnia centro sociale önkéntes tanára, Bruna Iacopino is kifejti:

„Nos, én úgy vélem, hogy ezek a központok tipikusan olasz kezdeményezések. Ha jól tudom, Franciaországban is léteznek többé-kevésbé hasonló központok, de nem teljesen ilyenek, mint az olasz. Ezenkívül valamifajta centrók vannak Németországban is. Talán ezek a német kezdeményezések hasonlítanak a legjobban az olaszhoz. Tudomásom szerint Berlinben is vannak ún. foglalt házak, ahol különböző kulturális, társadalmi és politikai tevékenységeket folytatnak. Ezek eléggé hasonlítanak az olaszhoz.”⁶

A hetvenes és nyolcvanas években sokkal erősebb ideológiai, elsősorban baloldali politikai tartalom jellemezte⁷ ezeket a helyeket, ami a kilencvenes évekre megszélidült, de ez a jellemző a privatizáció- vagy a neoliberális kultúra-ellenességben továbbra is tetten érhető volt. A központok továbbra is megmaradtak a progresszív értelmiség találkozási pontjainak, akik fontosnak tartották ezeknek az autonóm városi tereknek a fenntartását. A kultúra és a társadalmi öntudat továbbra is az olasz közösségi lét alapvető elemei maradtak, aminek köszönhetően továbbra is a figyelem középpontjába álltak ezek a centrók. Miután ebben az időszakban a jóléti államokba vetett hit megrendült, de a közfeladatok ellátására, a közösségi segítségnyújtásra továbbra is erős társadalmi igény mutatkozott, a centrók aktív szolgálatot tudtak nyújtani. A központok olyan fontos feladatokat láttak el, teljesen ingyen, mint például a migránsok, a munkanélküliek, az alacsony jövedelműek megsegítése, a rászorulóik jogsegélye. A centro sociale volt az a hely, ahol mindig jutott egy tál meleg étel, segítőkész kéz a munkakeresésben vagy a bevándorlók tartózkodásának a legalizálásában. Habár a kilencvenes években a központok ideológiai töltete csökkent, de a fontos társadalmi kérdésekre, az átalakulások hatására erőteljesebben reagáltak. Azonban ez az időszak a központok életében is nehézségeket okozott, ugyanis a privatizáció őket sem kerülte el, volt olyan centro sociale, például a Milanóban található nagy múltú Leoncavallo, amelynek a korábbi helyéről mennie kellett, a területét eladták⁸. Mivel a közösségi terek ideológiája mérséklődött, ezekre a folyamatokra már nem a hetvenes vagy nyolcvanas évekre oly jellemző aktív rezisztenciával válaszoltak.

Fotó/Gönczö Viktor

Ugyanakkor erre az időszakra a politika, a hivatalos szint sem tudta őket megkerülni, azaz véleményformáló tényezővé váltak.⁹ Sok helyütt pedig az általában zárkózottabb nyolcvanas évekhez képest ismét a hetvenes évekhez hasonló, mindenki számára nyitott közösségi terek jöttek létre. A különbség csupán annyi volt, hogy még szélesebb körben elérhetővé váltak. Valós és átvitt értelemben is ledőltek a falak, egy világos tematikával rendelkező, átlátható és egész nap nyitott közösségi tér született meg. A centro sociale udvara mindenki előtt nyitva áll, ahol szabadon találkozhatnak a kerületben élők, és egyszerre képvisel egy befelé orientálódott közösségi teret, amely védelmet nyújt (például a rendőri zaklatások elől) és egy kifelé nyitott közterületet bárokkal, konyhával, fesztiválokkal. Így a közösségi térhez mindenki szabadon hozzáférhet, amely biztosítja a szabad fejlődést, a társadalmi kapcsolatok fejlődését és a közvetlen interakciót az ott megforduló emberek között. Ebből is látható, hogy a központok közösségi feladatokat látnak el, fontos elvei közé tartoznak olyan univerzális eszmék, mint a társadalmi kapcsolatok építése és ezzel párhuzamosan az egyénre való odafigyelés is. Azaz egyszerre van jelen az individuum (például az alapvető emberi jogok tisztelete) és közösségi értékek (például a reciprocitás, a „face-to-face” kapcsolatok) tisztelete. Ugyanakkor a piaci (a szolgáltató–kliens viszonyt) és az állami szemléletet (a bürokratikus mechanizmusokat) elveti. A központok célja, hogy a szolgáltatásokon keresztül az azokat igénybe vevők a politika és kultúra aktív résztvevőivé váljanak. A közösségi kapcsolatok erősítése és ezzel párhuzamosan az individuum értékének, autonómiájának és társadalmi-politikai véleményformáló erejének növelése. A centróknak, bár nonprofit szervezetek, de a helyi gazdasági életre is van hatásuk, ugyanis üzleti tevékenységeket is folytatnak (például bárók üzemeltetése), ahol gyakorta alkalmaznak migránsokat is, így is segítve a társadalmi integrációjukat. Maguk a centro socialék olyan többdimenziós mátrixok, ahol az emberek közvetlenül kapcsolatba léphetnek egymással, véleményformáló tényezőkké válhatnak és egyéni céljaik mellett a közösségi szálakat is szorosabbá fűzhetik, így válva fontos politikai és társadalmi aktorokká. Ebből is látható, hogy igencsak különleges olasz képződmények:

„[...] a hetvenes évek környékén születtek meg, egy olyan időszakban, amikor Olaszországban éles viták és csatározások folytak a társadalmon belül és sok elégedetlenkedő volt, így például a dolgozói rétegben vagy a diákságban.¹⁰ Az első foglalók is diákok voltak, illetve nagyon fiatal dolgozók, akik egy saját tér (spazio) kialakítására törekedtek és olyan helyeket foglaltak el, amelyek nem voltak senkié sem...”¹¹

A központok nagyon fontosak az olasz társadalom életében, helyi szinten meghatározó szerepet töltenek be. Erre a közelmúltból a legjobb példa Claudio Calia tollából kipattant remek képregény, amely több mint 100 oldalon keresztül mutatja be az olasz centrók történetét, jellegzetességeit és világosan rámutat arra, hogy az olasz társadalmi tudatban mennyire mélyen gyökereznek ezek a központok.¹² Bruna Iacopino is hangsúlyozza, hogy mennyire szerves részei az olaszok életének.

„Egyébként az egész országban rengeteg működik, amik között vannak olyanok, amik nagyon híresek, amikről mindenki tudja, hol vannak, mióta működnek. Ezek általában fontos politikai aktivitással is bírnak és nagy központok. Míg ezek mellett léteznek egészen kicsi, csak a kerületben ténykedők is.”¹³

Persze ez nem jelenti azt, hogy egységes elfogadás jellemezné, sokan bírálják őket. Az utóbbi időben jellemzően az élénkülő bevándorlásellenesség kapcsán váltak fontos céltáblává.¹⁴

A központokat mindenhol egy testület irányítja, melyek közgyűléseiken (*assemblea di gestione*) döntenek a központokkal kapcsolatos teendőkről. Így a tevékenységi körökről, a központok irányításáról és a gazdasági kérdésekről is. A centro socialék teljesen önfinanszírozó, önfenntartó egyesületek, azaz semmiféle állami vagy önkormányzati támogatást nem élveznek és de jure illegális szerveződések, ugyanis gyakorta elhagyott épületekben alakulnak ki.

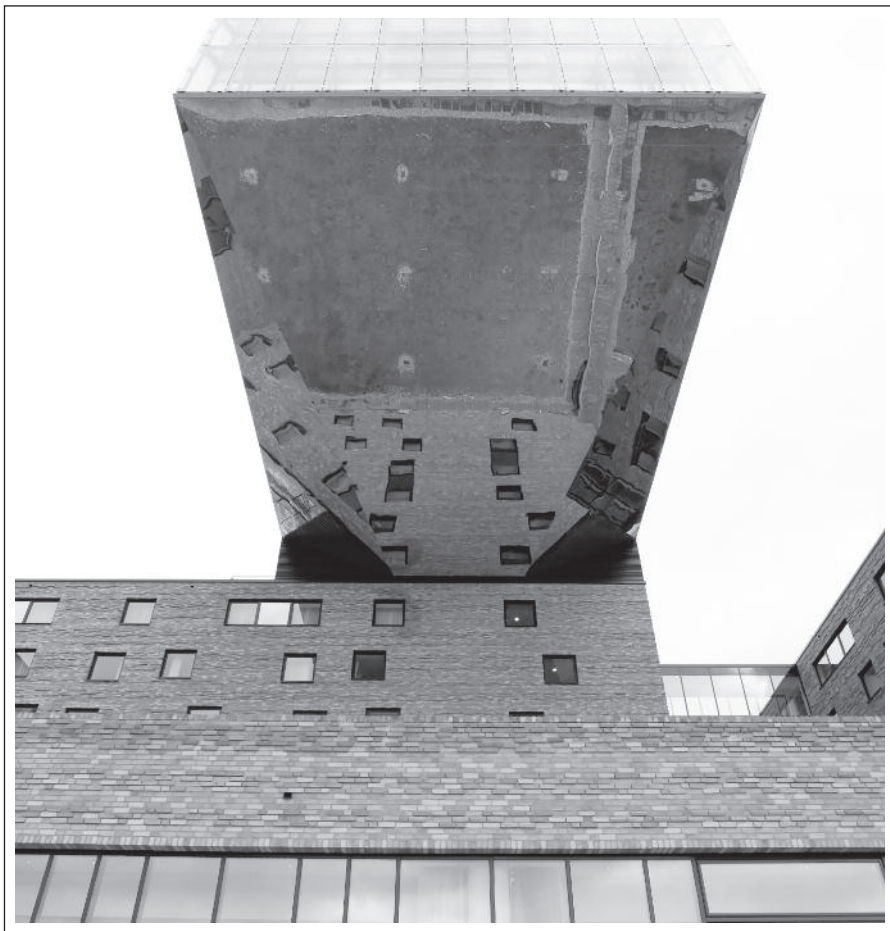
„Ezek a centro socialék alapvetően önfenntartó központok. Ami azt jelenti, hogy nincsen se kerületi, se városi, se tartományi, se állami szinten intézményi fenntartójuk, ami irányítaná és finanszírozná a működésüket. Ezek olyan helyek, melyeket az esetek többségében – így a mi esetünkben is – egy-egy csoport elfoglalt és különböző politikai és kulturális tartalommal tölt meg.”¹⁵

Azonban mind politikai, mind társadalmi szinten többnyire elfogadottak vagy legalább „megtúrtek” közösségépítő és kerületszépítő fő profiljuk miatt. Az is igaz, hogy sokkal többek, mint csupán egy jó szombat esti buli helyszínei. Ezeket a lerobbant épületeket helyreállítják és fontos közösségi tartalmakkal töltik meg, az ökológiai szemlélettel elkezdve a szociális, kulturális, sőt sokszor politikai tartalmakon át¹⁶, számtalan olyan aktuális és fontos kérdést, valamint az ezekre adott megoldási kísérleteket felvetve, amelyek az olasz társadalom mikro- és makroszintjén is egyre inkább akut problémát jelentenek.

Ennek egyik kiemelkedő ága a migránsok társadalmi integrációját segítő programok szervezése, amelyek közül az egyik leglényegesebb az ingyenes és mindenki számára elérhető nyelvtanfolyam. Fontos eleme még a többségi társadalom és a bevándorlók egymással való megismertetése, közelebb hozása – például fesztiválokon, nyári egyetemeken keresztül –, ahol a kerületben élők kölcsönösen megismerhetik egymást és nemcsak egymás mellett, hanem egymással kooperálva élhetik a mindennapjaikat. Ha a centro socialék világát szeretnénk feltárni, akkor elkerülhetetlen ezen képződmények és a migráció kapcsolatáról is szót ejteni, hiszen a migrációs nyomás kezelésében elvitathatatlan a szerepük. Sok kutató nézete szerint a globalizáció többek között azzal az eredménnyel is jár, hogy „a globális és a lokális szintek közötti kölcsönfüggések erősödnek, a lokális szereplők, intézmények és helyspecifikus elképzelések egyre nagyobb teret nyernek...” (Tarrósy 2014:15). Így a mikroszintű vizsgálatok lényegi elemekre világíthatnak rá migrációs folyamatok és tendenciák megértésében. Olaszország nincs egyedül a helyzetével, hiszen Európa más államai is hasonló problémákkal küzdenek, mégis mintha Olaszországról kevesebbet hallanánk. A feszültség már itt is robbanásközeli és a megoldási kísérletek nem megfelelőek. 2015-ben az ország lakosságának 6,5 százaléka volt bevándorló (Immigranti... én.), és ez a szám csak tovább növekszik, miközben a politika egyértelműen bezárkózó, restriktív migrációs politikával próbálkozott: 2002 óta folyamatosan szigorodó, a bevándorlást feltartóztatni kívánó tendencia látható, ám ennek az eredménye kevésbé mondható sikeresnek (Glied–Keserű 2014). Miközben a politikai szintet egy-

értelműen a bevándorlás elutasítása jellemzi, addig társadalmi szinten egy jóval el- és befogadóbb attitűdöt láthatunk. Azaz a társadalmi elvárások és a politika által adott válasz sokáig egyáltalán nem állt összhangban. Az utóbbi időben a két szint közötti távolság csökkent, több ponton közelítés vagy egyetértés volt tapasztalható a bevándorlás kezelésével kapcsolatban. De ez nem a bevándorlási törvények sikerének volt köszönhető, hanem pontosan ellenkezőleg: természetes folyamatként jelentkezett a társadalom egy részének a radikalizálódása, amit bizonyos politikai pártok, más égető kérdésekkel karöltve, sikeresen tudtak megragadni. Ennek az eredménye lett az Unió-szerte az egyik legszigorúbb bevándorlási törvény (Bossi-Fini) (Colombo–Sciortino 2004). Az elhibázott irányvonalat és a gondok fokozódását számtalan nagy vihart kavarázó esemény jelezte: a rosarnói lázadástól elkezdve, a római Afrika Hotelen át egészen a lampedusai katasztrófáig¹⁷. Ennek hatására pedig a civil válaszok sem maradtak el. Az egyik ilyen példa a társadalom legelemibb köreiből építkező centro socialék léte. Sikerének okát pedig abban látom, hogy felismerte a migráció problémáját, azaz azt, hogy megállítani nem lehet, de kezelni és szabályozni kell. Mindezeknek pedig egyik kulcskérdése az integráció. Azoknak, akik úgy döntenek, hogy az országban maradnak, segíteni kell beilleszkedni, hogy ők maguk is a társadalom hasznos elemeivé váljanak. A centrók felismerték, hogy a bevándorlásellenesség elsősorban nem gazdasági okokra, hanem leginkább a kulturális különbségekre és az ezektől való távolságtartásra, félelemre vezethető vissza. Azaz míg a többségi társadalom viszonylag könnyen belátja, hogy a bevándorlókra szükség van a gazdaság bizonyos ágazataiban, és erről akár első kézből, empirikus úton is meggyőződhet, addig a kulturális távolságtartás jelentős, a kulturális különbségektől való félelmet sokkal nehezebb legyőzni. Ezek a közösségi terek pedig pont a kulturális „szálnál” ragadják meg a problémát.

Idealista gondolatnak tűnhet, de a centrók sikeres példának tekinthetőek e téren és jellegzetesen olasz elegynek is, ahol a kultúra és a politika nem válik élesen külön. Az ilyesfajta, mikroszinten is megjelenő politikai tartalom az olasz politikai kultúra része, amely többek között visszavezethető az olasz politika mértéktelen korruptségára és az olasz társadalom, főként a fiatalság teljes kiábrándulására. Így más megoldást keresve sokaknak egy, mind térben, mind gondolkodásban sokkal közelebbi alternatívát jelentenek ezek a centro socialék. Ezen gondolatot támasztja alá az a tény is, hogy a 2000-es években sorra kerültek be a „hivatalos” politika színterére olyan képviselők, akik a centro aktivistái voltak¹⁸. Vagyis ezek a közösségi terek egyfajta párhuzamos politikai színtérként is funkcionálnak, ahol kevésbé az állami nyereség, mint inkább egy alternatív, állam helyetti gondoskodás, alulról szerveződő szociális háló, politikai és kulturális alternatíva valósul meg. Hozzáteve, hogy ennek a természetes evolúciója mégiscsak a „hivatalos” politikai szintben történő megjelenés (képviselet)¹⁹. Valamint arról is egyre több sürgető hangot lehet hallani, hogy szükség lenne egy olyan alapítványra, amely pénzügyi eszközöket dolgozna ki és így illegális foglalkozások helyett törvényes bérleti szerződéseket tudnának kötni az adott terület tulajdonosaival. Azaz sokak szerint az állami bürokrácia és a piaci logika kihagyása lehetetlen, és szükséges lenne egy új stratégia kidolgozására a centro sociale még inkább sikeres működéséhez.

Fotó/Gönczö Viktor

Látható, hogy nem problémamentes a centro jövője, de egyedi és fontos szerepe elvitathatatlan. Andrea Membretti (2003) a következő fontos elemeket gyűjtötte össze, amelyek segítségével igen jól megragadható unikális jellege. Mindig szükséges és fontos egy konkrét fizikai tér, ahol az emberek találkozni tudnak és ahol az egyének halmazából létrejön egy közösség, ami „kifelé” társadalommá „gyűrődik össze”. Membretti fontosnak tartja a fizikai közelséget, amely lehetővé teszi az összetartozás létrejöttét, azaz a kerületben, elsősorban a kerületben élőkért ténykedő centro sociale létét. Kiemeli még a részvétel és az önszerveződés fontosságát, amely elvek lehetővé teszik az egyén integrálódását a társadalmi struktúrákba, valamint politikai és társadalmi aktorokká válásukat. Fontos eszme még az univerzalizmus, amely egyrészt jelenti a centro szolgáltatásainak mindenkire kiterjedő körét, valamint tágabb értelemben az egyenlőséget, az egyetemes emberi jogok mindenkire érvényességét, a piaci, a segély és az üzleti logika elvetését. A szerző megemlíti még az autonómia lényeges szerepét is, amely a tér és a szervezet függetlenségét jelenti minden más politikai és gazdasági szerveződéstől.

Függetlenül attól, hogy a centro sociale intézményesül-e vagy sem, a közösségi tér léte szükséges, ennek segítségével szélesebb társadalmi elfogadottság érhető el a különböző problémákban, konfliktusokban. Igazi közterületek, közösségi terek, amik ennek ellenére még mindig állandó veszélyekkel néznek szembe: területük privatizálódik vagy bürokratikus kontroll alá rendelődik. Mégis szimbolikus, „egyéniséggel rendelkező” komplex központok, ahol a szociális szféra átítatódik a politikai, gazdasági és kulturális területtel. Egy olyan kezdeményezés, ahol ezek az elemek újra és újra változatos elegyet képezve közösséget hoznak létre, amely folyamatos párbeszédben áll a globalizálódó világgal. Avagy egy olyan közösségi tér, ahol a közös fogalma a hétköznapi életben gyökerezik, az itt folyó mindennapi gyakorlatokon keresztül valósul meg.

Egy konkrét példa: a római eXSnia központ

A hivatalos nevén Centro Sociale Autigestione eXSnia Viscosa a római Prenestina kerületben működő közösségi tér, amely közel 20 éve létezik. A központ keretei között pedig egy közösségi iskola (*Scuola Popolare*) is üzemel 1998 óta²⁰. Ez olasz viszonylatban egy fiatalabbnak számító centro²¹. A központ célkitűzései igen széles skálán mozognak, szerepelnek benne ökológiai, szociális, illetve kulturális célkitűzések is. Az utóbbi idők egyik legnagyobb visszhangot kiváltott tevékenysége a centro területéhez tartozó tó megmentéséért folytatott harc.

A központ egy korábbi gyárkomplexumban üzemel²², ahol a tavat is termelési célokra használták fel. A Snia Viscosa Olaszország egyik legnagyobb gyáróriása volt, amit a 20. század elején alapítottak. Főleg műselymet, kemikáliákat gyártottak itt, de a második világháború alatt sátrakat is készítettek az olasz katonáknak²³. A gyár a Via Portonaccio és a Via Prenestina mentén terült el 14 hektárnyi területen.

Az eXSnia bejárata (Saját fotó)

A centro nagy bejárata, bentről, az udvarról nézve (Saját fotó)

A gyár 1955-ben bezárt és ezután a telekspekulációk fő célpontjává vált. Végül a különböző törvényi előírásoknak köszönhetően soha nem sikerült beépíteni, habár a tervek között még az is szerepelt, hogy minisztériumokat költöztetnek ide²⁴. Majd az 1990-es években változott a helyzet, elkezdték ledózerolni az épületeket és bevásárlóközpontot akartak építeni. Végül a munkálatokhoz nemcsak a megfelelő engedélyek nem voltak meg, hanem sikerült egy ókori forrást is feltárni, amely elárasztotta a megkezdett építkezéseket. Ahogy említettük, a területen található egy tó is, amely szintén hosszú viták tárgyát képezte. Volt, aki szerint helyre kell állítani és nagyközönség számára látogathatóvá tenni, míg mások szerint ez főleg szennyvízből álló mesterséges víz, amelyet el kell tüntetni. A centro jelenlegi egyik fontos küldetése ennek megmentése, a terület rekultiválása és a lakók számára egy szabadidőpark kialakítása.

A volt gyár területe

Forrás: <http://www.reporternuovo.it/2014/04/10/lex-snia-storia-di-un-giardino-tra-relitti-di-cemento/>

A SNIA Viscosa gyár

Forrás: <http://www.archivioviscosa.org/la-fabbrica/>

A területet már részben rendezték, ugyanis a Parco delle Energie már évek óta biztosítja a kerületben élők kikapcsolódását. A következő évek fontos feladata a tó privatizációjának a megakadályozása, helyreállítása és a nagyközönségnek átadása. A közösségi tér széles társadalmi támogatottságát az is jól mutatja, hogy eseményeik rendszeresen bekerülnek a sajtóba, és egy-egy demonstráció alkalmával képes a békés tömegeket mozgósítani, tekintet nélkül nemre, korra és származásra²⁵. Mindezt pedig azért is nagyon fontosnak tartja a centro, mert egy nagy népsűrűségű városrészről van szó, ahol a zöldterület és a parkosítás nagyon fontos lenne.

A mai állapotok

Forrás: <http://www.reporternuovo.it/2014/04/10/lex-snia-storia-di-un-giardino-tra-relitti-di-cemento/>

A tó mai állapota

Forrás: <http://www.reporternuovo.it/2014/04/10/lex-snia-storia-di-un-giardino-tra-relitti-di-cemento/>

Parco delle Energia (Saját fotó)

A centrót itt is egy testület irányítja, amely rendszeres ülésein dönt a fontos kérdésekről. Ez a központ is önfenntartó, önfinanszírozó, azaz semmifajta állami, városi vagy kerületi pénzügyi támogatást nem kap, az emberek közvetlen részvételén és önkéntességén alapul a működése.

Az iskola a volt gyár egyik épületében működik, amit teljesen önerőből állítottak helyre és működtetnek. Ezenkívül a centro kezelésében van egy nagyobb épületkomplexum, aminek egy része edzőteremként funkcionál, míg más részeiben rendszeresen koncerteket tartanak. Továbbá van egy bicikliszerviz is, ahova a kerületben élők elvihetik a kerékpárjaikat megjavíttatni. Az iskola hátsó kertje az elmúlt évektől kezdve krikettpályaként funkcionál.

A központ egyik fő törekvése a bevándorlók integrálása, elsősorban a hét minden napján megtartott nyelvtanfolyamokkal. A centro keretein belül működő iskola nem tekinthető csupán egy nyelviskolának. Maguk a tanárok is teljesen önkéntes munka keretében és ingyen dolgoznak. A legtöbbjük nem is tanári végzettségű, ami az esetek többségében nem is számít: maga a munka sokkal szerteágazóbb, a betöltött szerepük többre terjed, nem csupán tanítanak, hanem mentorálnak is. Az ide kerülő és gyakorta családi háttér nélkül érkező emberek még nehezebben illeszkednek be, az iskola családként is funkcionál. Segítenek az olasz kultúra megismerésében, a különbségek áthidalásában, kezdve azzal, hogy a kerületben vagy a városban mi hol található, egészen a bevándorlás törvényessé tételéig és az ehhez nyújtott jogi segítségig. Az iskola nemcsak esti nyelvtanfolyamokat tart, hanem különböző fesztiválokat is szokott szervezni: három éve például

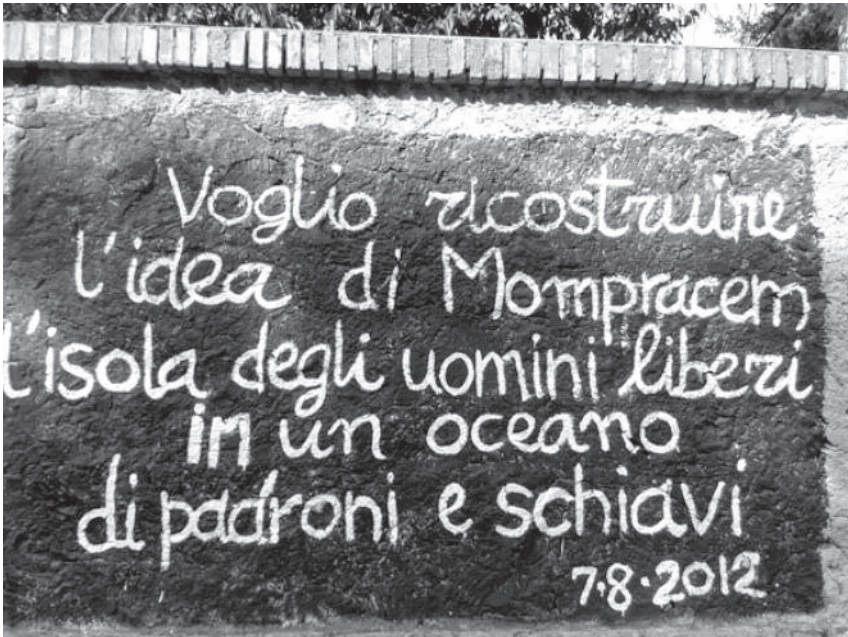
olyan, mindenki számára nyitott fesztivál volt, ahol a bevándorlók tartottak órákat a kerületben élőknek, elősegítve egymás kultúrájának jobb megismerését, ami az integrációt és az elfogadást erősítette²⁷. Ahogy az esemény programleírása is mutatja, a fő cél az, hogy az embereket közel hozzák egymáshoz, találkozhassanak és megismerhessék egymást²⁸. A nyári egyetemeknek mindig az a célja, hogy egy témát körbejárva a résztvevők megismerhessék egymás kultúráját, világnézetét és nyelvét is. Ez a szemlélet igaz a hétköznapi nyelvtanfolyamokra is: soha nem tankönyvből folyik az oktatás és nem kizárólag nyelvi képzésről van szó. Az olasz kultúra és szokások megismertetése, sőt a helyi, római sajátosságokkal való találkozás mindig nagy hangsúlyt kap. Ez „visszafelé” is működik, azaz a bevándorló a saját kultúrájáról, országáról is mindig kell, hogy meséljen. Így a különböző kultúrák eltéréseire és hasonlóságaira is felhívja a figyelmet, ezzel is megkönnyítve a beilleszkedést. Az iskola 2006-ban szervezett kurzust csak nők számára is, ezek az órák egy másik helyszínen voltak megtartva. Egyébként pedig vegyes csoportokban, három szinten folyik az oktatás: van teljesen kezdő tanfolyam, ahol sokszor a betűkkel való megismerkedéssel kezdődik a tanulás.

A centro belső udvara²⁶ (Saját fotó)

Az eXSnia centro sociale hátsó, nyitott tere. A falon az olvasható, hogy „mindenfajta fasizmus ellen” (Saját fotó)

A centro ars poeticája: „Szeretném újjáépíteni Mompracem ideáját, az emberi szabadság szigetét az urak és szolgák óceánjában” (Saját fotó)

És hogy miért égetően fontos a centro socialék működése? Láthatóan Olaszország komoly migrációs nyomással kell, hogy számoljon. Mindennek a megoldásához az Európai Unió hathatós fellépését kéri, közös, egységes megoldást remélve. Az országra az utóbbi jó néhány évben jellemző politikai és értékválságot okozó számtalan ügy mellé a bevándorlás kérdése is zászlóshajóként csatlakozott. Tapasztalataim szerint jól érzi a társadalom, hogy a politika impotens a kérdésben, nem tud megfelelő megoldási stratégiákat kidolgozni, és ha kezeli is a kérdést, maximum felületi jelleggel. Közben az egyre türelmetlenebb társadalmi rétegekben megjelentek és egyre erősödtek a szélsőségek (Északi Liga, CasaPound), mindennaposakká váltak a bevándorlókkal kapcsolatos hírek a médiában, aminek hatására egyre erősödnek az előítéletek a társadalomban²⁹. Így jogosan merülhet fel a kérdés, hogy ezek az önfenntartó, alulról szerveződő központok, amelyek sokszor vállaltan baloldali eszméket hirdetnek (egyes esetekben a szélsőségtől sem óz kodva) sikeresek lehetnek-e? A válasz természetesen nem adható meg minden kétséget kizáróan, de ezek a társadalom köréből kinövő centro socialék, amelyek ott vannak az emberek között, testközelbe hozzák a problémákat és így segíthetnek az előítéletek, a xenofóbia leépítésében, mi több, jelentős közösségformáló erővel rendelkeznek. A bevándorlók sikeres integrációjával pedig mintát, utat mutathatnak, valamint nyomást gyakorolhatnak a kormányzat felé: az illegális bevándorlás bűncselekményként kezelése nem oldja meg a problémákat, akik már az országban vannak, azokat meg kell próbálni a közösség hasznos tagjaivá tenni. Az, hogy ez hogyan és mennyire sikerül, az egy nagyon izgalmas kérdés. Ám a választ csupán a szakirodalmak tanulmányozása nem adja meg. A leginkább célravezető a primer források használata, amiből arra az elméleti feltévére is választ lehet kapni, miszerint a centro socialék az integráció fontos, egyúttal megkerülhetetlen elemei Olaszországban.

Összefoglalás

A centro socialék gyökerei egyértelműen visszavezethetők Olaszországban a második világháború alatt kibontakozó partizán ellenállásra. Maga az ellenállás (Resistenza) fogalma is a politikai kultúra fontos meghatározója (lásd részletesen Szabó 2012). Az antifasiszta mozgalom nem csupán a baloldaliakat tömörítette, hanem katolikusokat, republikánusokat, liberálisokat is. Az első köztársaság idejének meghatározó pártjai pedig az ellenállásban résztvevők közül kerültek ki. A Resistenzában részt vevő néptömegeknek pedig ez a „szabadságharc” megszabta a későbbi politikai attitűdjét és az olasz identitás újbóli megerősödéséhez is hozzájárult³⁰. A Resistenzában való részvétel természetesen nagyon széles spektrumon mozgó jövőbeli politikai elképzeléseket tartalmazott, de az első köztársaság megszületése, a demokrácia eszméjének felerősödése az ellenállás konzekvens folytatása. Az antifasiszta szemlélet továbbélése sem csupán a baloldali pártok támogatottságában fedezhető fel, hanem például a centro socialékban is, amelyek kezdetben erős baloldali, olykor szélsőbaloldali attitűddel jöttek/jönnek létre. De gyökerei megtalálhatóak a familiarizmusban és a lokalizmusban is (lásd részletesen Szabó 2003).

Vagyis, az olaszok nagy része a családban gondolkodást továbbviszi az élet más területeire is, a közösségben létezés és a helyi közösség fontossága pedig még a nagyvárosokban is megfigyelhető. Ezekre pedig ismét ékes bizonyíték a centro sociale. Ahogyan azt is megmagyarázza, hogy ezek a helyek miért foglalt épületekben működnek. Elhagyott gyártelepek minden nagyobb városban találhatóak, és a kerületben lakók fontosnak érzik ezen terek rekultiválását, újrahasznosítását, állagmegóvását. Így még azok is, akik ténylegesen nem vesznek részt egy-egy centro sociale életében, elviekben támogatni szokták e helyek tevékenységét. A centro sociale az olasz civil társadalom viszonylag aktív voltára is jó példa, ahol a lokális érdekek és kezdeményezések lelkes támogatókra tudnak találni a helyi lakosság személyében. „Az állampolgári engedetlenség és a köz kérdését az utcára vivő és jogait ott kiharcoló forradalmiság tehát olyan értékek, melyeket nemcsak a tudatos szembenállók, de a többségi társadalom nagy része is – legalább elvi szinten – osztanak.” (Szántó 2006–2010:256) Írja mindezt Szántó Diána idézett tanulmányában a franciaországi Grenoble városáról, de hasonló a helyzet Olaszország esetében is. Eme jellemzés tökéletesen megállja a helyét és alátámasztja a centro socialék viszonylag régóta létező képződményét.

A civil kezdeményezéseknek, ha nem is direkt támogatása, de a velük szembeni tolerancia a politika oldaláról is megfigyelhető és olyan gyökerekre vezethető vissza, mint a kereszténydemokraták altruista értékrendje vagy a második világháború után megerősödő baloldali pártok antifasiszta értékrendje. Mindebbe pedig – párhuzamosan a centrók „megszelídülésével” – belefért azok megtűrése vagy éppen támogatása is.

A centro socialék kialakulása nem véletlenszerű helyeken történt meg. Főként azon kerületekben, ahol régebben a munkásság volt hangsúlyos, majd a későbbiekben beköltözött az egyetemi diákság, akik elég nyitottak, toleránsak és sokszor baloldali rendszerkritikusok. Így van ez Rómában is, ahol a San Lorenzo negyedben is található centro, amely a római munkásság lakóhelye volt hosszú időn keresztül és a Mussolini-érában is „vörös negyednek” számított. Minderre pedig a mai napig rendkívül büszkék. Később pedig a La Sapienza egyetem közelsége miatt megindult a diákság beköltözése, valamint az alternatív vagy éppen kiábrándult értelmiség népszerű lakóhelyévé is vált³¹. Beköltöztek az autentikusság élményét kereső tehetősebb középrétegek is, akiket az olcsóbb lakásárak és a hely szelleme is vonzott. Vagyis egy olyan lokális identitás alakult ki, amely a munkásmozgalmi, ellenzéki hagyományokból, a bevándorlók hozta kulturális színes-ségből áll össze. Így a mai napig jellemzi a baloldali, alternatív, rendszerkritikus, sőt olykor antiglobalizációs attitűd. De ez elmondható tárgyalt példánkról, az eXSnia centro kerületéről, Prenestina negyedről is. „Ezek a minták egyrészt egy mitikus múltra utalnak vissza, azokra az időkre, amikor a kerület munkáslakói esténként a házak elé helyezett padokon beszélgettek egymással és szükség esetén a kollektív szolidaritás hatékony formáit voltak képesek megszervezni; másrészt ezt a mítoszt a kerület lakossága nem kis energiával igyekszik feleleveníteni és életben tartani olyan rendezvények szervezésével, amely a kerületet a kedélyes nagylelkűség kollektívájaként kívánja láttatni.” (Szántó 2006–2010:258)

A centro socialék tökéletesen integrálódtak a kerületek helyi társadalmába, egyrészt maguk is helyet adnak a közösségi lét megélésének, másrészt erősítik ezeket a közösségi hálózatokat.

Ha a centro socialék összegzéseként általános jellemzésükben a különbségeket, az unikális jellegüket is meg akarjuk ragadni, akkor ezek a helyek elsősorban abban térnek el a foglalt házaktól, squattoktól, hogy ezekben a központokban nem élnek életvitelszerűen. Természetesen előfordulhat erre példa, de ezek közösségi térként működnek, különböző iskolákkal, szervizekkel, programokkal és nem „bentlakásos intézményként”. Az, hogy ki tekinthető a közösség részének és ki csak közönség, keskeny határok mentén mozog a centrókbán. Köszönhetően elsősorban annak a befogadó attitűdnek, amely mindenkit nagyon hamar a közösség részévé tesz. A másik fontos különbség a foglalt házakhoz képest, hogy erősen politizáló helyekről van szó, és az aktuális társadalmi, politikai kihívásokra mindig reagálnak. Erre kiváló példa szerepük a migráció kezelésében.

Ha a centrókbán előfordulók *társadalmi helyzetét* nézzük, akkor megállapítható, hogy igen széles amplitúdó mentén mozog. Azaz a társadalom széles rétegeit vonzza az egyetemista fiataltól a baloldali értelmiségig, a kiábrándult, netalántán anarchista nézeteket vallóig. Valamint fontos részét képezik az utóbbi időben a bevándorlók is. A központok érzékelték az utóbbi időszak kihívásait és így sok centróban nyelviskolák is működnek, ahol segítenek a bevándorlóknak a nyelv elsajátításában, tágabban értelmezve pedig hozzájárulnak az integrációhoz. Vagyis rendkívül fontosak a centrók szocializációs funkciói, amit nemcsak a bevándorlók, de a helyi közösség tekintetében is betöltenek. A társadalmi, iskolázottsági, szakmai háttér pedig nem fontos a centrókbán, mindenki számára nyitott helyek.

Az *autonómia* is lényeges fogalom a centro socialékhoz kapcsolódóan. Alapvetően teljesen önfenntartóak, önfinanszírozóak, mindenfajta támogatást nélkülöznek. Vagyis mindazt, amit csinálnak és elértek, azt önerőből teszik. Az intézményekkel való szembenállás a reálpolitikán alapszik. Ennek eszköze lehet a kompromisszum éppen úgy, mint a meg nem alkuvás is.

Ha *az ember és a hely* közötti kapcsolatot vizsgáljuk, akkor azt mondhatjuk, hogy lehetséges párhuzamot húzni közöttük. Adott területen élő egyes emberek is parlagként, üres területként értelmezhetőek, amiből valami új épülhet: közösség. Ahogy a centrók területei is parlagon hagyott, elhagyott épületek, amelyeket új funkcióval töltenek meg. A hely gyakran a kollektíva szinonimájává válik, a kettő egymástól elválaszthatatlan. Az üresség pedig ezen esetben értéként jelenik meg, hiszen a helyet fel lehet használni, új tartalmakkal megtölteni, újra funkcionáló egységgé tenni.

Ahhoz, hogy az autonómia és kreativitás valóban „élni tudjon”, nemcsak a parlagon heverő épületeket kell birtokba venni, hanem a *várost* magát is. A közterületek és egyéb terek (bárok, teraszok, kávézók) kisajátítása fontos a centro socialék számára is. Nem privatizálni akarják ezeket a helyeket, hanem annak ellenkezőjét, megnyitni a teret, visszaadni mindent a kerület lakosságának. Vagyis a magánélet szférájába visszaszorult tevékenységek újra közösségivé tételét szeretnék elérni. Ennek része Rómában az eXSnia által

kezdeményezett park helyreállítása, amely ma sportpályaként, játszótérként, közösségi találkozóhelyként funkcionál a kerületben élők számára. Ezt szeretnék tovább bővíteni a területen található tó rendbetételével is.

A közösségépítés fontos eleme a centro sociale *nyitottsága*, amelyet különböző fesztiválokkal, koncertekkel, kerekasztal-beszélgetésekkel tovább szokták fokozni. Vagyis a cél mindig az újra közössé tétel, összekovácsolás és ezzel együtt az egymással szemben élő előítéletek lebontása, azáltal, hogy megismerteti egymással az ott élőket (így például a bevándorló és az olasz lakosságot). És mindezzel párhuzamosan befelé egy védelmező funkciót is ellát (például a rendőri zaklatások ellen).

2014 őszén a centro udvarában tartott kerekasztal-beszélgetés a rasszizmusról (Saját fotó)

Az utca, a kerület a városi a létezés tere, de alakítható, birtokba vehető, formálható tér. Bizonyos értelemben az egész város olyan terület, amelynek pusztá létezése egy lehetőség, amely arra vár, hogy az ember, a közösség formába öntse és életre keltse, új tartalmakkal töltsse meg. A lokalitás pedig nagyon fontos, helyi szinten az emberi kapcsolatoknak, az elköteleződésnek közvetlenül átélhető értelme van, ahol a közösségi lét „kézzel foghatóan” meg tud nyilvánulni. Mindehhez pedig az olasz centro socialék nagymértékben hozzájárulnak.

Irodalom

- A. Gergely András (szerk.) (2006–2010): *Város a képben (Városantropológiai mintázatok Terézváros példáján)*. Budapest:MTA Politikai Tudományok Intézete.
<http://mek.oszk.hu/10300/10306/10306.pdf> (Letöltés: 2016. június 3.)
- Colombo, Asher–Sciortino, Giuseppe (2004): *Gli immigrati in Italia*. Bologna:Il Mulino.
- Cseresnyés Ferenc (2005): *Migráció az ezredfordulón*. Pécs–Budapest:Dialog Campus.
- Devoto, Giacomo (1968): *Avviamento alla etimologia italiana. Dizionario etimologico*. Firenze:Felice Le Monnier.
- Glied Viktor–Keserű Dávid (2014): Migrációs tendenciák, kihívások és az erre adott szakpolitikai válaszok az Európai Unióban. In: Tarrósy István–Glied Viktor–Vörös Zoltán (szerk.): *Migrációs tendenciák napjainkban. A 21. század migrációs folyamatainak tanulmányozásához*. Pécs:Publikon Kiadó. 260–261.
- Györkösy Alajos (2004): *Latin–magyar kézisztár*. Budapest:Akadémiai Kiadó.
- Header, Harry (1992): *Olaszország rövid története. Maecenas történelemkönyvek*. Budapest:Maecenas Kiadó.
- Herczeg Gyula–Juhász Zsuzsanna (2004): *Olasz–magyar szótár*. Budapest:Akadémiai Kiadó.
- Klein, Naomi (2001): Squatters in white overalls. *The Guardian*. 2001. június 8.
<http://www.theguardian.com/world/2001/jun/08/globalisation.comment> (Letöltés: 2016. június 3.)
- Membretti, Andrea (2003): *Centro Sociale Leoncavallo. The social construction of a public space of proximity*. <http://eipcp.net/transversal/1203/membretti/en> (Letöltés: 2016. február 13.)
- Mohay Ágoston (2014): A nemzetközi migráció jogi aspektusai, különös tekintettel a legális migráció szabályozására az Európai Unióban. In: Tarrósy István–Glied Viktor–Vörös Zoltán (szerk.): *Migrációs tendenciák napjainkban. A 21. század migrációs folyamatainak tanulmányozásához*. Pécs:Publikon Kiadó. 45–64.
- Molnár Anna (2011): *Olaszország története a második köztársaság idején*. Budapest:Áron Kiadó.
- Szabó Tibor (2003): Olasz nemzeti identitás és politikai kultúra. *Politikatudományi Szemle*, (3), 141.
- Szabó Tibor (2012): *Olaszország politikatörténete (1861–2011)*. Szeged:Belvedere Meridionale.
- Szántó Diána (2006–2010): Squat-világ, squat-kultúra. Etnológiai megfigyelések egy francia kisvárosban. In: A. Gergely András (szerk.): *Város a képben (Városantropológiai mintázatok Terézváros példáján)*. Budapest:MTA Politikai Tudományok Intézete. 254–270.
<http://mek.oszk.hu/10300/10306/10306.pdf> (Letöltés: 2016. június 3.)
- Tarrósy István (2014): Elméleti megfontolások a nemzetközi migrációs tendenciák megítéléséhez. In: Tarrósy István–Glied Viktor–Vörös Zoltán (szerk.): *Migrációs tendenciák napjainkban. A 21. század migrációs folyamatainak tanulmányozásához*. Pécs:Publikon Kiadó. 9–25.
- Triulzi, Alessandro (2013): Listening and archiving migrant voices: how it all began. In: Ulf, Engel–Manuel, Joao Ramos: *African Dynamics in a Multipolar World*. Boston:Leiden. 51–66.

Internetes hivatkozások

- Archivio Memoria delle Migranti honlapja. <http://www.archiviomemoriemigranti.net/presentazione?shareLang=it-IT> (Letöltés: 2015. március 29.)
- A „Nyelvek Egyeteméről” <https://www.youtube.com/watch?v=R0vHqUMgwU> (Letöltés: 2015. február 16.)
- CSOA eXSnia <http://www.exsnia.it/csoa-exsnia/> (Letöltés: 2015. február 14.)
- CSOA Forte Prenestino <http://www.forteprenestino.net/> (Letöltés: 2015. február 14.)
- CSOA eXSnia története. <http://www.archivioviscosa.org/la-fabbrica/> (Letöltés: 2016. június 3.)
<http://www.reporternuovo.it/2014/04/10/lex-snia-storia-di-un-giardino-tra-relitti-di-cemento/> (Letöltés: 2016. június 3.)
<http://www.reporternuovo.it/2014/04/10/lex-snia-storia-di-un-giardino-tra-relitti-di-cemento/> (Letöltés: 2016. június 3.)
- CSOA eXSnia nyelviskolája.
<http://scuolapopolarepigneto.files.wordpress.com/2013/05/universitc3a0-delle-lingue-programma.pdf> (Letöltés: 2015. február 16.)
- Immigranti in Italia: lavoro e integrazione. Museo Nazionale Emigrazione kiállításának írásos anyaga.
<http://www.museonazionaleemigrazione.it/museo.php?id=5&percorso=5&phpMyAdmin=0b7e97fc70e5f4e582e321d8fe753b0> (Letöltés: 2015. március 1)
- La storia del Centro Sociale Leoncavallo. Testimonianza di Paolo Molena ('75–'81).
<http://isole.ecn.org/leoncavallo/storia/molena.htm> (Letöltés: 2016. február 14.)
- San Lorenzo kerület története.
<http://www.romaapiedi.com/itinerari-turistici-roma/quartiere-san-lorenzo/proletariato-e-antifascismo/> (Letöltés: 2016. június 3.)

Cikkek, videók

- <http://hu.euronews.com/2015/02/28/bevandorlasellenes-felvonulas-roma-kozpontjaban/>
(Letöltés: 2015. március 24.)
- La Repubblica videója: <http://video.repubblica.it/edizione/roma/roma-in-piazza-per-difendere-il-lago-urbano-dalla-privatizzazione/163826/162317> (Letöltés: 2015. február 15.)
- <http://www.romatoday.it/social/segnalazioni/il-25-aprile-al-prenestino.html> (Letöltés: 2015. február 15.)
- <http://pigneto.romatoday.it/corteo-lago-ex-snia-25-aprile.html> (Letöltés: 2015. március 28.)
- <http://www.panorama.it/cultura/fumetti/atlante-centri-sociali-italiani-fumetti/> (Letöltés: 2015. február 9.)
- <http://centocelle.romatoday.it/tor-sapienza/manifestazione-viale-morandi-11-novembre.html>
(Letöltés: 2015. március 28.)
- Christiania, one of Europe's most famous communes, faces last stand. (2011): *The Guardian*, 2011.04.28.
<http://www.theguardian.com/world/2011/apr/28/christiania-copenhagen-squat-last-stand>
(Letöltés: 2016. június 3.)
- Eviction resistance at The Square. (2006): UK Indymedia. 2006.06. <http://www.indymedia.org.uk/en/2006/06/343297>
(Letöltés: 2016. február 11.)
- Várnagy Márta (2010): Foglalt házak művészetre töltve. *Kitekintő*.
http://kitekinto.hu/europa/2010/07/22/foglalt_hazak_muveszetre_toltve/ (Letöltés: 2016. június 3.)
- Utcai harcok Olaszországban. (2010): *Kitekintő*.
http://kitekinto.hu/europa/2010/01/09/puskaval_lottek_rajuk_botokkal_vertek_eket
(Letöltés: 2016. szeptember 15.)
- Lampedusa boat tragedy: a survivor's story. (2014): *The Guardian*. 2014. március 22.
<https://www.theguardian.com/world/2014/mar/22/lampedusa-boat-tragedy-migrants-africa>
(Letöltés: 2016. szeptember)

Jegyzetek

- 1 A tanulmány alapjait képező kutatások több ciklusban valósultak meg. 2013. szeptembertől 2014. februárig Campus Hungary tanulmányi ösztöndíjként a római La Sapienza egyetemen. 2014 októberében Campus Hungary rövid tanulmányúttal a római CSOA eXSnia központban, majd pedig 2016. májustól októberig Erasmus szakmai gyakorlat keretében a római CSOA eXSnia központban.
- 2 Az elnevezést a Le Monde francia lap használta a központokra és több más újság is átvette. Így például a *The Guardian* is (lásd Klein 2001).
- 3 Lásd részletesen ezekről Várnagy (2010).
- 4 A negyedről lásd részletesen: Christiania... (2011).
- 5 Egy konkrét londoni példáról, valamint a londoni közösségi terek rövid történetéről lásd: *Eviction...* (2006).
- 6 Részletek a szerző saját interjújából Bruna Iacopinóval, a római eXSnia centro sociale önkéntes tanárával. Az interjú készült: 2014. október 1-jén Rómában. Innentől lásd interjú Bruna Iacopinóval.
- 7 Az olasz politikai események a centro socialék életét is megnehezítették, és ahogy számos visszaemlékezésből kitűnik, igencsak feszültségteli időszak volt. Lásd például *La storia del Centro Sociale Leoncavallo...* ('75-'81).
- 8 Leoncavallo esete szimbolikus, a privatizált területen bankot nyitottak. Lásd még Membretti (2003).
- 9 Erre ismét jó példa Leoncavallo esete (Membretti 2003).
- 10 Az 1970-es évektől kezdődő korszak (1974–1982) az olasz történelemben az „olom évek”-ként vonult be. A hatvanas évek végétől tevékenykedett számtalan szélsőbaloldali (plédaul a Vörös Brigád) és szélsőjobboldali (MAR) terrorszervezet. Olaszországot sem kímélték a diáktüntetések, már a hatvanas évek végétől megjelentek. Hagyományosan erős volt a kommunista párt, a kormányhatalomba mégse jutottak be. A maffia erősödése és a kormányok instabilitása, a növekvő korrupció, valamint a recesszió is jellemezte ezt a korszakot. Az időszak „csúcspontja” pedig minden bizonnyal Aldo Moro miniszterelnök elrablása és megölése volt. Sokan úgy gondolták, hogy ez a szimbolikus esemény egyben az „első köztársaság” bukását is jelentheti. Ám erre még vagy jó másfél évtizedet kellett várni. A korszakról lásd röviden: Hearder (1992:218–227); Molnár (2011:21–22); valamint Szabó (2012:122–152).
- 11 Interjú Bruna Iacopinóval.
- 12 Cali képregényéről szóló cikket és néhány részletet lásd itt:
<http://www.panorama.it/cultura/fumetti/atlante-centri-sociali-italiani-fumetti/>

- 13 Interjú Bruna Iacopinóval.
- 14 A tavalyi évben a Centocelle kerületben volt nagyobb tüntetés, ami a helyi centrót is érintette. A táblákon többek között az állt, hogy „elég a bevándorlókból, biztonságot akarunk”. A tüntetést az váltotta ki, hogy három bevándorló megtámadott egy olasz nőt a parkban (<http://centocelle.romatoday.it/tor-sapienza/manifestazione-viale-morandi-11-novembre.html>).
- 15 Interjú Bruna Iacopinóval.
- 16 Például a 2001-es G8 elleni tüntetés egyik fő résztvevője és szervezője is centro sociale volt (Klein 2001).
- 17 A rosarnói eseményekről lásd röviden: Utcai harcok... (2010), az Afrika Hotelről bővebben: <http://www.archiviomemoriemigranti.net/>; a Lampedusai tragédiáról például: Lampedusa boat... (2014).
- 18 Így például Velencében, Milánóban és Rómában is volt erre példa (Klein 2001).
- 19 Ezzel kapcsolatban számtalan kérdés felmerülhet, amely jelen dolgozatnak nem tárgya, de mégis megemlítendő egy, ami talán a leginkább kézenfekvő probléma. Vajon a centro sociale mennyire tudja és akarja megőrizni alternatív jellegét, avagy mennyire elkerülhetetlen a politikai szintérbe, játszmákba és alkukba való betagozódás és az ezzel járó „arculatvesztés”?
- 20 Az adatok a központ önkéntes tanárával, Bruna Iacopinóval készült interjúból származnak. Az interjú készült: 2014. október 1-jén Rómában, valamint innen: <http://www.exsnia.it/csoa-exsnia/>
- 21 Rómában is léteznek ennél nagyobb múltú, híres központok. Ilyen például a CSOA Forte a Prenestino Centocelle kerületben, ami 1986 óta létezik (<http://www.forteprenestino.net/>).
- 22 A római gyár részletes történetét lásd: <http://www.archivioviscosa.org/la-fabbrica/>
- 23 A tevékenységről lásd még: <http://www.reporternuovo.it/2014/04/10/lex-snia-storia-di-un-giardino-tra-relitti-di-cemento/>.
- 24 Lásd <http://www.reporternuovo.it/2014/04/10/lex-snia-storia-di-un-giardino-tra-relitti-di-cemento/>
- 25 Jó példa erre a Roma Today képes beszámolója a 2014-es tavaszi felvonulásról <http://www.romatoday.it/social/segnalazioni/il-25-aprile-al-prenestino.html>, valamint a La Repubblica videója: <http://video.repubblica.it/edizione/roma/roma-in-piazza-per-difendere-il-lago-urbano-dalla-privatizzazione/163826/162317>
- 26 A centro belső udvarán üzemel a tornaterem is, valamint a koncertek, fesztiválok idején is ezeket a volt gyár-részeket nyitják meg. Amennyire lehetett, helyreállították az épületeket, inkább állagmegóvás történik, mint felújítás. A különböző színes falfújásokkal való díszítés jellemző mindenhol a centróra, valamint az ökotudatos gondolkodás jegyében a szelektív hulladékgyűjtés.
- 27 A „Nyelvek Egyeteméről” itt látható egy rövidebb videó: <https://www.youtube.com/watch?v=R0vHcjUMgwU>.
- 28 <https://scuolapolarepigneto.files.wordpress.com/2013/05/universita3a0-delle-lingue-programma.pdf>
- 29 Lásd például a legutóbbi nagy római tüntetést, ami a regionális választások előtti bevándorlásellenes hangulatot igyekezett megfogalmazni az Északi-Liga és a Pegida vezetésével. <http://hu.euronews.com/2015/02/28/bevadorlasellenes-felvonulas-roma-kozpontjaban/>
- 30 Jó példa erre az, hogy az olaszok a mai napig számon tartják, hogy ki volt partizán, azaz ki harcolt ténylegesen az ellenállásban, és ki volt csupán csak patrióta, vagyis aki elviekben támogatta a mozgalmat, de nem harcolt.
- 31 A negyed rövid történetét lásd például itt: <http://www.romaapiedi.com/itinerari-turistici-roma/quartiere-sanlorenzo/proletariato-e-antifascismo/>

A CIVIL TÁRSADALOM ÉS AZ EGYHÁZ VISZONYA A ROMÁNIAI/ERDÉLYI MAGYAR TÁRSADALOMBAN: EGYÜTTMŰKÖDÉS, RIVALIZÁLÁS VAGY KOMPLEMENTER JELLEG?

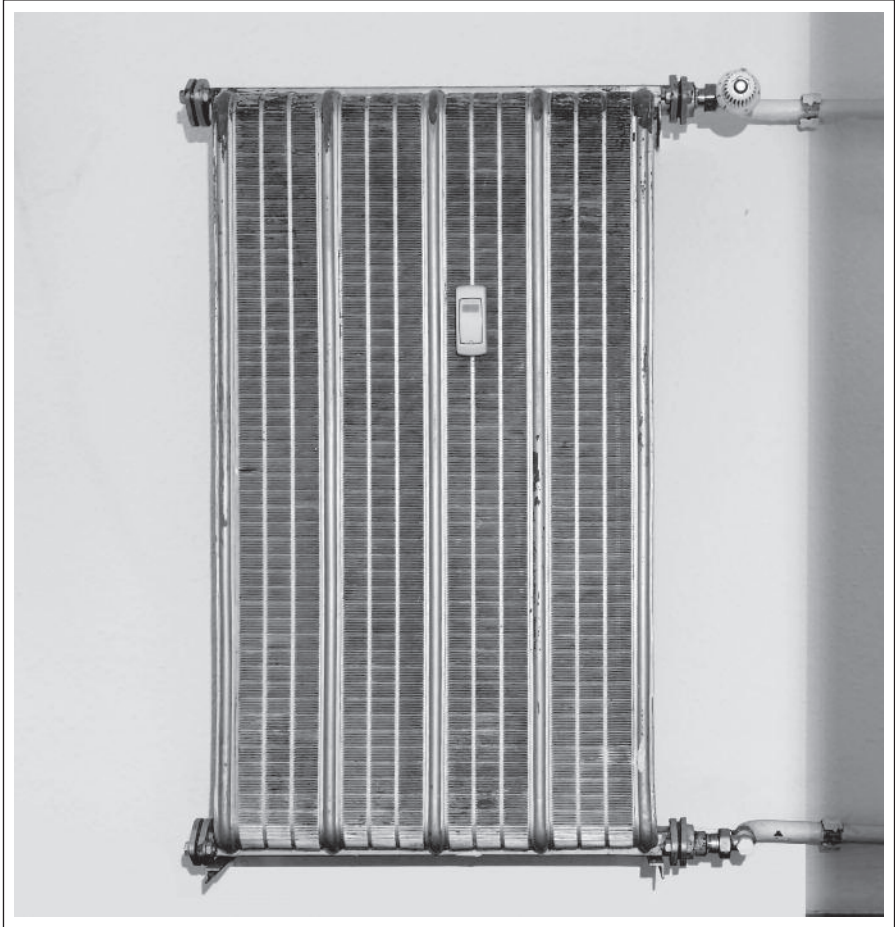
Székely Tünde

Civil társadalom, állam, egyház

■ A civil társadalom, állam és egyház közötti viszonyrendszer tárgyalásához jelen írásban David Fergusson és Molnár Tamás gondolatait fogjuk felhasználni.

Molnár Tamás *Liberális hegemonia* című művében azt írja, hogy „Spengler, Georges Dumézil és mások elmélete szerint nem lehet szétválasztani az államot és az egyházat, majd mindkettőt elkülöníteni a civil társadalomtól, mert a három intézmény kiegészíti egymást, és egy kívánatos egyensúlyban lévő egységet alkot.” (Molnár 2001:38) A szerző maga azonban alapvetően három részre tagolja az adott ország társadalmát vagy a nemzetet – ezt a két fogalmat rokon értelmű fogalomként használja –, és ez a három rész az állam, az egyház és a civil társadalom. Ebben az értelemben a gazdaság, amelyet egyébként általában külön említenek, a civil társadalom részét képezi. Mi magunk ebben a kérdésben részben egyetértünk Molnár Tamás álláspontjával, bár néhány állításával részben vitába kell szállnunk.

Vitatnunk kell azt a kijelentését, hogy a társadalom azonos az állammal, hiszen véleményünk szerint ez a definíció többségi szemléletű, hiszen egy nemzet nem „csak” egy adott államban élhet, és ennek különböző történelmi, politikai, gazdasági okai lehetnek. A különbségek megfelelő leírása érdekében szükségesnek tartjuk bevezetni a politikai nemzet és a kulturális nemzet fogalmakat.

Fotó/Gönczö Viktor

A politikai nemzet egy adott államban élő polgárok összessége, és ebben az értelemben el tudjuk fogadni Molnár kijelentését.

Mindamellett a kulturális nemzet mindazon egyénekből áll, akik egy adott nemzethez tartozónak érzik és vallják magukat, politikai vagy történelmi okokból adódóan, ehhez kötődnek identitásukban kulturálisan, a vallás tekintetében, a nyelv tekintetében. Itt nincs jelentősége a különböző országok közötti földrajzi határoknak. A kultúrnemzet vonatkozásában nem tudunk egyetérteni Molnár meghatározásával. A politikai nemzet és a kultúrnemzet határai nem feltétlenül esnek egybe, és ezt tiszteletben kell tartanunk.

Az állam, az egyház és a civil társadalom viszonyát illetően Molnár kijelenti, hogy az állam és az egyház különálló entitások, jelen pillanatban együttműködés jellemző rájuk, illetve a civil társadalomra való hatás gyakorlása, amely tulajdonképpen azt jelenti, hogy az állam és az egyház korlátozó erővel bírt a civil társadalomra nézve, másrészt kisebb szerepet is tulajdonítottak neki. Ez azonban a XX. században megváltozott, mondja a szerző, és ebben a korban az elsőbbség a civil társadalomé, hiszen – állítja Molnár – a XX. században a civil társadalom hegemoniája, vagyis a civil társadalom egyeduralkodója jellemző (Molnár 2001:31).

Molnár Tamás több kísérletet is tesz arra, hogy elhatárolja/lehatárolja az államot, az egyházat és a civil társadalmat, teszi ezt az alábbiakban is, amikor meghatározza a működési alapelveket: „A civil társadalom logikáját diktáló liberalizmus vezérelve a társadalmi, erkölcsi és politikai struktúra szétDarabolása a mind korlátlanabb szabadság nevében. Ez nem rossz szándék, nem összeesküvés: a megosztás hozzátartozik az egészséges társadalom természetéhez, például munkamegosztás, funkciómegosztás, az érdekek, ambíciók, vélemények megosztása. Viszont az állam alapelve nem a fragmentáció, hanem az egység, pontosan úgy, ahogy a családé az összetartás a szeretetben, az egyház alapelve pedig az Istenben való hit.” (Molnár 2001:56)

Ugyanakkor a szerző amellett érvel, hogy az állam, az egyház és a civil társadalom ugyanannak a jelenségnek más-más aspektusát jelentik, illetve, hogy ez a „három fogalom viszont meglehetősen pontossággal behatárolható: 1. (az állam) a központi kényszerítő hatalom, mely a nagy fontosságú döntéseket hozza; 2. (az egyház) a szellemi/lelki hatalom, mely létünk eredetével köt össze bennünket; és 3. (a civil társadalom) tevékenységünknek az a területe, ahol a különféle, de főként materiális szükségleteinket kielégíthetjük.” (Molnár 2001:13)

Míg az első két meghatározással maradéktalanul egyet tudunk érteni, a szerző által használt civil társadalom definícióval vitába kell szállnunk, a szerző ugyanis azt állítja, hogy a civil társadalom keretei közé tartozik a gazdasági szféra is. A mi álláspontunk azonban az, hogy a gazdasági szférát el kell határolni a civil társadalomtól, hiszen az előbbi alapvetően más alapelvek és értékek mentén működik, mint az utóbbi. Vagyis míg a gazdaságban az önérdék, illetve a profitszerzés a cél, a civil szférában a közjó, a közösség érdeke, illetve a nonprofit elven való működés jellemző, vagyis az egyes szervezetek számára a profitszerzés nem tiltott, de ezt nem öncélra, hanem közösségi célok megvalósítására használják.

Emellett pedig igaz ugyan, hogy a civil társadalom az a „terep”, amelyben a különböző szükségleteinket ki tudjuk elégíteni, viszont a mi felfogásunkban a civil szférában nem beszélhetünk anyagi vagy materiális igények kielégítéséről. Molnár szerint a gazdasági és a pénzügyi tevékenységek a dominánsak a civil társadalomban. Mi úgy véljük, hogy ez elsősorban a gazdaság feladata. Fergusson azt állítja, hogy az önkéntes szervezetek hosszú ideje bekapcsolódnak abba, hogy jóléti szolgáltatásokat nyújtsanak a társadalom számára. Értelemszerűen Nyugat-Európára vonatkoztatva igaz ez. Ugyanakkor az, hogy a társadalmi tőke mint érték hanyatlik a nyugati társadalmakban, a piacorientált társadalom egyéniesedésének és fragmentációjának, széttöredezettységének, szétfejlődésének tudható be. Emellett az az energia, amelyet egy civil szervezet működtetésébe fektetünk, nem értelmezhető a piaci/gazdasági keretben (Fergusson 2004)¹. Mi magunk is úgy véljük, hogy a civil társadalom feladata olyan társadalmi igényt kiszolgáló tevékenységek felvállalása, amelyeket sem az állam, sem a gazdaság nem képes vagy nem hajlandó kielégíteni különböző okok miatt.

Ahogy láthatjuk, Molnár a civil társadalmat inkább gazdasági értelemben határozza meg, de nem kizárólagosan, Fergusson pedig azzal érvel, hogy nem minden vonatkozásban lehet a civil társadalmat gazdasági megközelítésben vizsgálni, legalábbis a civil szervezetek működtetését illetően a már említett egyéni energiabefektetés nem értelmezhető ebben a megközelítésben. Megkockáztatjuk azt a kijelentést, hogy a kisebbségi civil társadalom esetében ez még inkább így van. Mi ennek az oka? Amennyiben valaki etnikai kisebbségbe születik, akkor véleményünk szerint nagyobb a valószínűsége annak, hogy jellemző lesz rá a társadalmi felelősségvállalás a kisebbségi közösség érdekében. Abban az értelemben, hogy valószínűleg több civil szervezetben tevékenykedik majd, illetve nagyobb hajlandóságot mutat az önkéntes munkára, hiszen közvetlenül érdekelt abban, hogy a saját nemzeti identitását, kultúráját megőrizze és átadhassa a következő generációknak is. Emiatt tudatosabban és elkötelezettebben vállal szerepet a civil társadalomban a közösség érdekében, mint azok, akik többségi társadalomba születtek, és ahol nem jelent immanens veszélyt a nemzeti identitás és a kultúra feladása. Ezt a kijelentést – részben – a későbbiekben az erdélyi magyar protestáns egyházak püspökei, mint interjúalanyok, is megerősítik.

Molnár Tamás a civil társadalmat, az egyházat és az államot riválisként kezeli, és lapangó konfliktusról beszél közöttük. Azt mondja, hogy mivel a civil társadalom tevékenységei nem ritualizálhatók, nem övezi őket misztérium. Az állam és az egyház természetükből adódóan intézményesítettek, és ebből előnyük származik (Molnár 2001).

Molnár természetesnek véli, hogy a társadalom e három intézménye között versengés folyik, „mert bár működési területük és eszményeik eltérőek, de közös bennük az egész társadalom fölötti hatalomgyakorlás vágya. Az állam a legfőbb mechanizmus, mely végül is határoz, végrehajt és szervez; az egyház vallási tekintélyt gyakorol szellemi és erkölcsi téren; végül a civil társadalom egy olyan közösségi egységet alkot, mely állandó mozgásban és változásban van a társadalmon belül, lévén, hogy különböző természetű dolgokkal (mezőgazdaság, kereskedelem, ipar, üzemek, bankok, oktatás stb.) foglalkozik.” (Molnár 2001:7–8) A szerző ezen kijelentésével mi is egyetértünk.

Sőt, ezt ki kell még továbbiakkal egészítenünk, ugyanis a szerző kijelenti, hogy annak érdekében, hogy a civil társadalom elhárítsa a saját hatáskörébe tartozó szervezetek – amelyeket Molnár „lobby”-knak nevez – tevékenysége elől az akadályokat, „meggyengíti az intézményeket, melyek tartós és szilárd entitások, és a játékszabályok megfogalmazói. Minden intézmény erre a sorsra jut, nemcsak az állam és az egyház, hanem a szakmai testületek, a felsőoktatási intézmények, a bíróságok, sőt még a család is. Az ideál a csoport, mert mozgékony, változó, ideiglenes, rövid életű, és nagyobb teret enged az egyéni ambícióknak, mint az intézmények, melyek vele ellentétben szilárdak, strukturáltak, és a szerzett pozíciókat favorizálják.” (Molnár 2001:17)

A civil társadalom alaptézise – amely minden vitán felül áll és nemes szerepet tölt be – az, hogy a civil társadalom szabad, toleráns és ésszerű (Molnár 2001).

A civil társadalom legfontosabb célkitűzése az állam és az egyház hatalmának semlegesítése; kettős stratégiája van erre: egyrészt megszüntetni a szerves, történeti viszonyt az állam és az egyház között, másrészt pedig átvenni az állam és az egyház által ellátott funkciókat, helyettesíteni őket, és ezzel egyedüli intézményként megmaradni a társadalomban (Molnár 2001). Ugyanakkor a civil társadalomra jellemző korlátlan pluralizmust, mint általános jelenséget bírálja is, hiszen úgy véli, hogy ez negatív hatással van az államra és az egyházra. Egészen pontosan azt írja, hogy „a civil társadalom, amikor szétdarabolja a társadalmat saját elméleti álláspontjának megfelelően, megfosztja az államot létének bázisaitól, mivel minden csoport a pillanatnyi érdekek szerint oszlik további alcsoportokra”, ugyanakkor pedig: „az egyház szószólói a társadalmi közösség egyensúlyának védelmében bírálták a civil társadalmat.” (Molnár 2001:54)

Civil társadalom és egyház

Az egyház nemzeti egyházként jelenik meg Fergussonnál, és ezzel szervesen kapcsolódik a nemzethez vagy az államhoz. A szerző ugyanis azt írja, hogy a nemzeti egyházak megjelenése a reformáció jelenségköréhez kapcsolódik, amelyet Európa politikai és regionális széttöredezettsége tett lehetővé. A nemzetállamok és a területi alapon szervezett egyházak létrejötte voltak azok a feltételek, amelyek megteremtették annak lehetőségét, hogy az egyház nagyon fontos szerepet tölthet be a nemzeti identitás alakításában és megőrzésében a modern korban (Fergusson 2004).

Európában ma is jellemző, hogy az egyházra nemzeti intézményként tekintenek. Igaz, hogy Nyugat-Európában az egyház ma már nem rendelkezik olyan domináns szereppel, mint amilyen volt régen a társadalomban. Mégis, a nemzeti egyház fogalmát mind a mai napig eurocentrikus fogalomnak tekinthetjük (Fergusson 2004).

Hogyan kapcsolódik össze a civil társadalom és az egyház? Molnár két szempontból közelíti meg a civil társadalom és az egyház viszonyát. Egyrészt azt állítja, hogy az egyház képviselői „a társadalmi közösség egyensúlyának védelmében bírálták a civil társadalmat.” (Molnár 2001:54) Ebben az értelemben a civil társadalom arra törekedett, hogy az egyház által betöltött szerepeket részben kisajátítsa.

Fotó/Gönczö Viktor

Másrészt a civil társadalom hegemoniájának megvalósulásával „a civil társadalom az egyháznak az őt megillető helyet kínálta föl a lobbyk között, nem többet és nem kevesebbet. Elhelyezkedhet majd a privát szektorban, ugyanolyan jogokkal és kötelezettségekkel, mint a vállalatok, egyetemek, sportklubok.” (Molnár 2001:18) Így az egyház szervesen kapcsolódik a civil társadalomhoz.

Ugyanakkor azt is kijelenti az egyház és a civil társadalom viszonyáról, hogy „a civil társadalom felemelkedését mindvégig egy vallásos aura vette körül, a kezdettől fogva a tündöklésén át egészen a hanyatlásáig.” (Molnár 2001:59) Ezzel azt állítja, hogy az egyház és a civil társadalom közötti együttműködés már a kezdetektől fogva jellemző volt. Mi ezt a magunk részéről a civil társadalom és az egyház közötti szoros együttműködésként értelmezzük.

Azt mondhatjuk, hogy Kelet- és Közép-Európában a nemzeti egyházak mind a mai napig a nemzeti identitás megőrzésének egyik nagyon fontos eszközei általában véve, és ez így van a nemzeti kisebbségek esetén is. Ez főként akkor válik nagyon erőssé, amennyiben ez egyben társadalmi törésvonalat is jelent az adott országban élő többség és a nemzeti kisebbség között. Ez egyértelműen látszik Romániában az ortodox egyház vonatkozásában, hiszen a román nemzetiségű lakosság keleti vallású: több mint 90 százalékban, így ez a nem hivatalos államvallás, kis részben pedig görög katolikus. Az erdélyi magyar történelmi egyházak a római katolikus egyház, a református egyház, az unitárius egyház és az evangélikus-lutheránus egyház (Jakab 2003). A legutóbbi romániai népszámlálási adatok szerint Romániában 871 ezer fő tartozik a római katolikus egyházhoz, 601 ezren a református egyházhoz, 58 ezer fő az unitárius egyházhoz és 20 ezren az evangélikus-lutheránus egyházhoz.² Ez nem azt jelenti, hogy mindannyian magyar nemzetiségűek lennének azok közül, akik a négy magyar történelmi egyházhoz tartozónak vallották magukat, és azt sem jelenti, hogy az ortodox egyházhoz vagy a görög katolikus egyházhoz tartozók között egyáltalán nincs magyar nemzetiségű. A helyzet bonyolultságáról Orbán Lajos és Vetési László közös publikációját a Kisebbségkutatás folyóiratban tette közzé (Orbán–Vetési 2001). Mi a magunk részéről ennek tárgyalásával nem foglalkozunk, kizárólag az erdélyi magyar történelmi egyházak – amelyekhez a romániai magyar közösség számottevő többsége (több mint 80 százalék) tartozik – társadalmi szerepvállalását vizsgáljuk.

A társadalmi törésvonalak egymásra tevődése ugyanakkor azt is jelenti, hogy ezek gyakorlatilag megkettőzik a többség-kisebbség közötti különbségeket.

Ugyanakkor az is világos, hogy a kisebbségi társadalom esetében a civil társadalom és az egyház akarva-akaratlanul egyazon célért küzd, és emiatt szoros az együttműködés, sőt, egyre inkább komplementer jellegű a viszony a kisebbségi civil társadalom és az erdélyi magyar történelmi egyházak között. Ezt a továbbiakban részletesen fogjuk tárgyalni.

Molnár Tamás úgy látja, hogy az egyház és civil társadalom között konfliktus van, és a kettő közötti ellentét nem fog eltűnni, egyrészt annak okán, hogy a civil társadalom hegemonikus törekvését nem fogadja el az egyház, másrészt azonban a civil társadalom nem képes a maga során „megalkotni az erkölcsöt, mivel akkor kolostorra hasonlítana.

Ahhoz, hogy a civil társadalom létezzen és foglalkozni tudjon mérhetetlen mennyiségű ügyletével, az erkölcsnek és a korlátozó fegyelemnek kívülről kell számára érkeznie, parancsok formájában rögzülve tagjainak tudatában. E cél érdekében a civil társadalom felett állóknak és elsőbbséget élvezőknek kell elismerni azokat az intézményeket, melyek a dolgok természeténél fogva e feladattal (a fegyelem kialakításával) vannak megbízva. Nem újabb érdekkonfliktusról van szó, mert az eredmény a közösség jobb egyensúlyi helyzete lesz. Nem kétséges, hogy a mára hegemon helyzetbe került civil társadalom erkölcs helyett középszerű szentimentalizmust hozott létre.” (Molnár 2001:62)

Fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy a civil társadalom a mi meglátásunkban intézményesült. Értelemszerűen ebben a tekintetben is vitába kell bocsátkoznunk a szerzővel, hiszen úgy véljük, hogy a civil szervezetek azzal, hogy társadalmi mozgalmakból formálisan, jogi és gazdasági felelősséggel bíró szervezetekké alakulnak át, vagyis „kőintézményekké” válnak. A „kőintézmény” alatt azt értem, hogy egy civil szervezet irodát működtet, tart fenn, amelyben tudják fogadni a célcsoportot, illetve bizonyos vállalt feladatokat látnak el, adott időkeretben. Ez azt bizonyítja, hogy a civil társadalom intézményesedik. Ennek következtében nem csak az államról meg az egyházzal mondhatjuk el, hogy intézményes keretek között működik.

Azt azonban ki kell hangsúlyozni, hogy az általunk elkészített civil szervezeti tipológiában az egyházi civil szervezetek is szerepelnek, ezek olyan civil szervezetek (általában egyesületek), amelyek a civil szervezetek bejegyzését szabályozó törvény rendelkezései alapján kerültek létrehozásra, rendelkeznek önálló jogi személyiséggel, azonban tevékenységeiket illetően az egyházzal kapcsolódnak, és vallási célokat valósítanak meg. Ilyen módon az egyes civil szervezetek, illetve az egyházi szervezetek kétségtelenül és elválaszthatatlan módon összekapcsolódnak olyan célok, feladatok ellátása érdekében, amelyek a kisebbségi magyar közösség számára szükségletként jelentkeznek.

Egyetértünk a Molnár Tamás által megfogalmazott állásponttal, vagyis azzal, hogy civil társadalom csak liberális demokráciákban létezhet, ugyanis sem totalitárista, sem autoriter rendszerekben nincs lehetőség a civil társadalom működésére (Molnár 2001).

Molnár szerint ma olyan periódusban élünk, amelyet a „civil társadalom hegemoniája jellemez.” (Molnár 2001:36) Ez „a hegemonia hosszú távra rendezkedett be, átalakította a történelmi játékszabályokat, és olyan propaganda- és befolyásolási szisztémát hozott létre, melyet azelőtt nemigen ismertek, még a középkorban sem, pedig az éppen a szellemre és a viselkedésre gyakorolt erőteljes befolyásáról híres. Ez azért volt lehetséges, mert az állam és az egyház sosem akarta meggyengíteni a civil társadalmat, csak a »maga helyén« tartani, azaz visszafogni és ellenőrizni.” (Molnár 2001:50) Molnár értelmezésében a civil társadalom igen megerősödött, bár igaz, hogy a kétezres évek elején jelent meg az idézett könyve, és akkor még a civil társadalom fogalmának ideológia töltete nem volt kétségbe vonva, erre majd csak később került sor.

Igaz ugyan, hogy globális szinten jellemző a civil társadalom erősödése, de mint tudjuk, még mindig vannak olyan demokráciák, ahol a civil társadalom gyenge, vagyis nem képes gyakorolni a kontroll funkciót az államhatalom túlkapásaival szemben, vagy nem

tudja befolyásolni az államhatalom tevékenységeit. Ez a kijelentés majdnem mindegyik államra érvényes Kelet-Közép-Európában, így igaz az általunk vizsgált Romániára is.

Következtetésképpen azt állítjuk, hogy meglátásunkban a civil társadalom hegemóniája nem valósul meg globális szinten, vagyis ezen a ponton is vitába szállunk a szerzővel.

A civil társadalom legvonzóbb tulajdonságának értékluralizmusát tartja Molnár, ezzel a tulajdonsággal ugyanis sem az állam, sem az egyház nem rendelkezik (Molnár 2001).

„Az energikus és jól szervezett, ámde a liberális eszme szerint működő civil társadalom elfogadta saját fragmentációját (a korlátlan pluralizmust) mint ennek az eszmének (a liberalizmusnak – a szerző megjegyzése) természetes következményét.” (Molnár 2001:52) Annak ellenére, hogy a civil társadalom fragmentálódott, ez nem jelent hátrányt számára, és ez a jelenség nem problematikus a civil társadalom számára, sőt, előnyére szolgál.

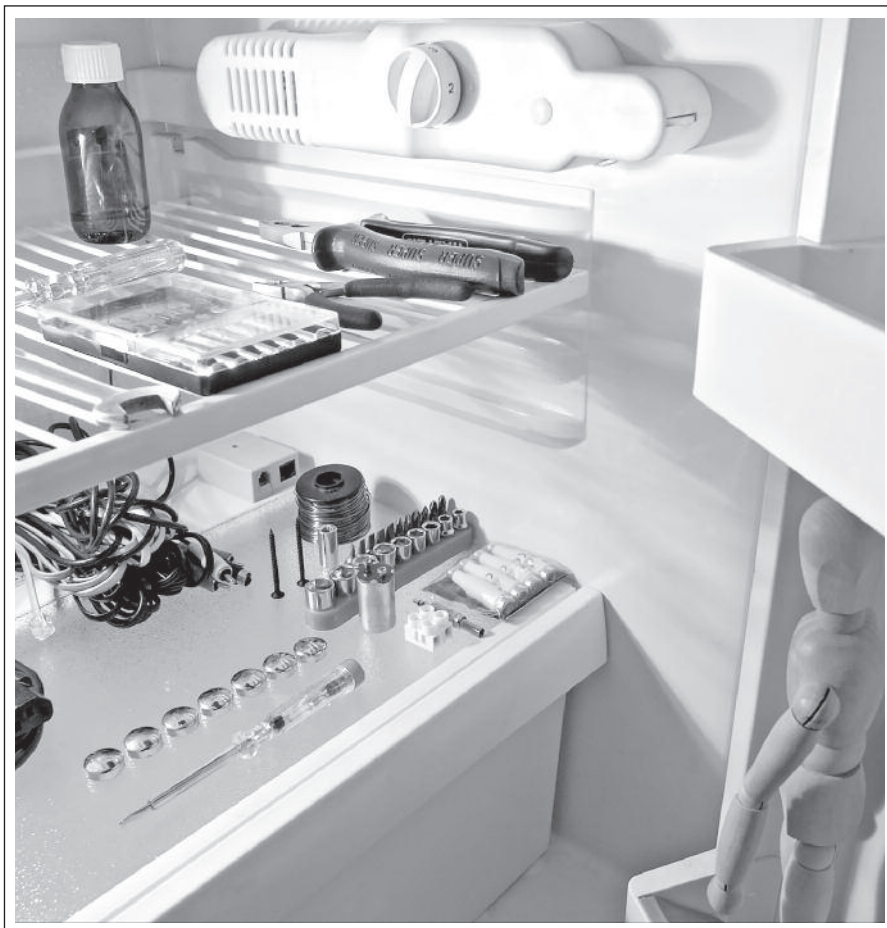
Az értékluralizmus kizárólag a civil társadalomra jellemző, és ezt a magunk részéről a civil társadalom működési alapelveinek tartjuk, és ez meghatározó jelleggel bír a civil társadalom jelenségét illetően.

A romániai magyar civil társadalom és az erdélyi történelmi egyházak közötti viszonyrendszer

A romániai magyar civil társadalom és az erdélyi magyar történelmi egyházak viszonyát két módszerrel kívánjuk vizsgálni: egyrészt a témában megjelent írások tükrében, másrészt pedig az erdélyi magyar történelmi egyházak vezetőivel/képviselőivel készített interjúk alapján.

A civil társadalom és az egyház közötti viszony tematizálására Romániában/Erdélyben a *Civil Fórum Lap* 2009/3. számában került sor. Ugyanakkor az erdélyi történelmi egyházak püspökeit is megkerestük interjúkészítés céljából. Erre 2013 novemberében került sor. Három erdélyi magyar történelmi egyház püspökével készült interjú: a református, az unitárius és az evangélikus-lutheránus püspökkel. A római katolikus egyház részéről többszöri megkeresés után sem volt fogadókészség az interjú elkészítésére a Gyulafehérvári Római Katolikus Egyházmegye érsekének részéről, ami azért problematikus, mert ezen egyházmegye alá tartoznak az erdélyi katolikus egyházközségek, így ez az elvégzett kutatásban komoly hiányosság. A szatmári, a nagyváradi és a temesvári katolikus püspökségek mindegyikéhez partiumi egyházközségek tartoznak. Mivel módszertani okokból ragaszkodtunk a legmagasabb egyházi elöljáróval készített interjú készítéséhez, és ez nem tudott megvalósulni, ezért a római katolikus egyház tisztségviselőjének álláspontját nem tükrözik az interjúk, így a tanulmány végén levont következtetések sem tekinthetők érvényesnek az erdélyi római katolikus egyházra vonatkozóan.

Az erdélyi magyar történelmi egyházak püspökeivel készített interjúk legfontosabb kérdései a következők voltak:

Fotó/Gönczö Viktor

1. Mi volt a történelmi magyar egyházak szerepe általában, illetve az Ön által képviselt egyház szerepe 1989 előtt (a kommunizmus bevezetésével kezdődően) az erdélyi magyar közösségben (történelmi és elvi előzmények)?
2. Mi ma a történelmi magyar egyházak szerepe Erdélyben, és várhatóan mi lesz az egyház(ak) szerepe hosszú távon az erdélyi magyar társadalomban?
3. Mi jellemzi a történelmi egyházak és a civil szféra viszonyát Erdélyben: együttműködés, rivalizálás vagy komplementer jelleg? Miben látja Ön ennek okait?

A civil társadalom és az egyház viszonyát, éppen az előbb említett okok miatt, történetiségében vizsgáljuk, funkcionalista szempontok alkalmazásával.

Nagyon fontos kihangsúlyozni, hogy a romániai társadalomban az etnikai és a vallási törésvonalak egybeesnek a társadalomban, és gyakorlatilag megkettőzik a többség-kisebbség közötti különbségeket.

A romániai magyarság számára a történelmi magyar egyházak nagyon fontos szerepet töltek be a nemzeti identitás megőrzésében. Romániában a kommunista időszak alatt ugyanis az egyesületek mindegyikét felszámolta a hatalom, így az egyetlen olyan intézménnyé, amely kultúramegőrző szerepet vállalhatott fel, az egyház vált. Az egyház mozgásteret is egyre jobban beszűkült a kommunista rendszer ideje alatt (Jakab 2003).

A Civil Fórum Lap 2009/3-as számában több olyan cikk jelent meg, amelyeket jeles egyházi személyiségek írtak, ugyanitt interjúk is közlésre kerültek, amelyeket a cikkek szerzői az erdélyi magyar történelmi egyházak püspökeivel készítették³.

Az erdélyi magyar közösség számára a két legjelentősebb veszélyt a többségi társadalom általi asszimiláció, illetve az elszegényedés jelentette a XX. század során, és ez nem volt másképp 1989 után sem. A legtöbb kezdeményezés azért jött létre, hogy megakadályozza a romániai magyar közösség asszimilációját és elszegényedését (Kató 2009).

Az erdélyi unitárius egyház püspöke, Bálint Benczédi Ferenc is megerősíti, hogy „erdélyi viszonylatban sajátos hagyományai vannak az egyházak közösségformáló szerepének. A történelmi egyházak jelentős iskolahálózatot működtettek a két világháború között, ezzel voltaképpen az államtól vették át az oktatási feladatok egy részét.” (Bálint Benczédi – közli Bodó–Csáki 2009:21) Ezt statisztikai adatokkal is meg tudjuk erősíteni: A két világháború közötti időszakban, pontosabban az 1930–1931-es akadémiai évben, a református egyháznak Erdélyben 483 iskolája volt; a római katolikus egyháznak 297, az unitárius egyháznak 36, az evangélikus-lutheránus egyháznak 6 iskolája volt. Az itt felsorolt iskolák mindegyike egyházi tulajdonban volt, és az egyház volt a fenntartója, nem az állam. Az egyházi tulajdonú iskolák a romániai tanügyi rendszer jelentős részét képezték, hiszen az erdélyi iskolaköteles diákok 57,6 százaléka egyházi iskolában tanult. Az előbb említett iskolák mellett egyházi tulajdonban volt még 23 polgári iskola, 17 középiskola, 7 tanító- és óvónőképző, 4 kereskedelmi szakiskola és 4 téli iskola (P. Szőke 1990:81–82). Az itt felsorolt iskolák nagy többségét a kommunista rendszer idején, az államosítás során, elvették a történelmi magyar egyházaktól.

2013-ban az erdélyi magyar történelmi egyház elöljárói egy közös nyilatkozatban nyilvánosságra hozták, hogy a román állam összesen 2140 egyházi tulajdonban lévő intézményt és ingatlant államosított a kommunista rendszer alatt.⁴ Ezek egy részét sikerült

visszaigényelniük az egyházaknak, de azt nem mondhatjuk a jelen pillanatig sem, hogy teljes körű lett volna az államosított egyházi ingatlanok, intézmények visszaszolgáltatása.⁵

Az erdélyi magyar történelmi egyházak vezetőivel készített interjú első kérdése arra irányult, hogy mi volt a történelmi magyar egyházak szerepe általában, illetve az egyes egyházak szerepe 1989 előtt (a kommunizmus kezdetétől) az erdélyi magyar közösségben (történelmi és elvi előzmények)?

Előzetesen azt feltételeztük, hogy az egyházaknak jelentős szerepük volt abban, hogy az erdélyi magyar közösség megőrizte identitását a kommunista időszak alatt.

Ezt igazolja Kató Béla református püspök is, a már említett Civil Fórumban, tehát még az általunk készített interjú megvalósulása előtt: „1989 előtt az egyház tevékenysége szűk keretek között mozgott, s nem vehetett részt intézményesen a társadalom számos problémájának megoldásában, mint például kultúra, oktatás, szociális ellátás.” (Kató 2009:9) Ennek ellenére, a magyar történelmi egyházak voltak azok az intézmények, amelyek keretében élni lehetett néhány kisebbségi kollektív joggal, mint például az anyanyelvhasználat, szabad választások lelkészek és presbiterek esetében, adományok gyűjtése közösségi célokra.

A beszűkült mozgástér ellenére az egyház szerepe Erdélyben kiemelt fontosságú volt a kommunista időszakban, hiszen ez volt az az intézmény, amely továbbra is ellátta a „kultúramegőrző” szerepet a romániai magyar társadalomban. Erről az erdélyi protestáns egyházak vezetői is így vélekednek:

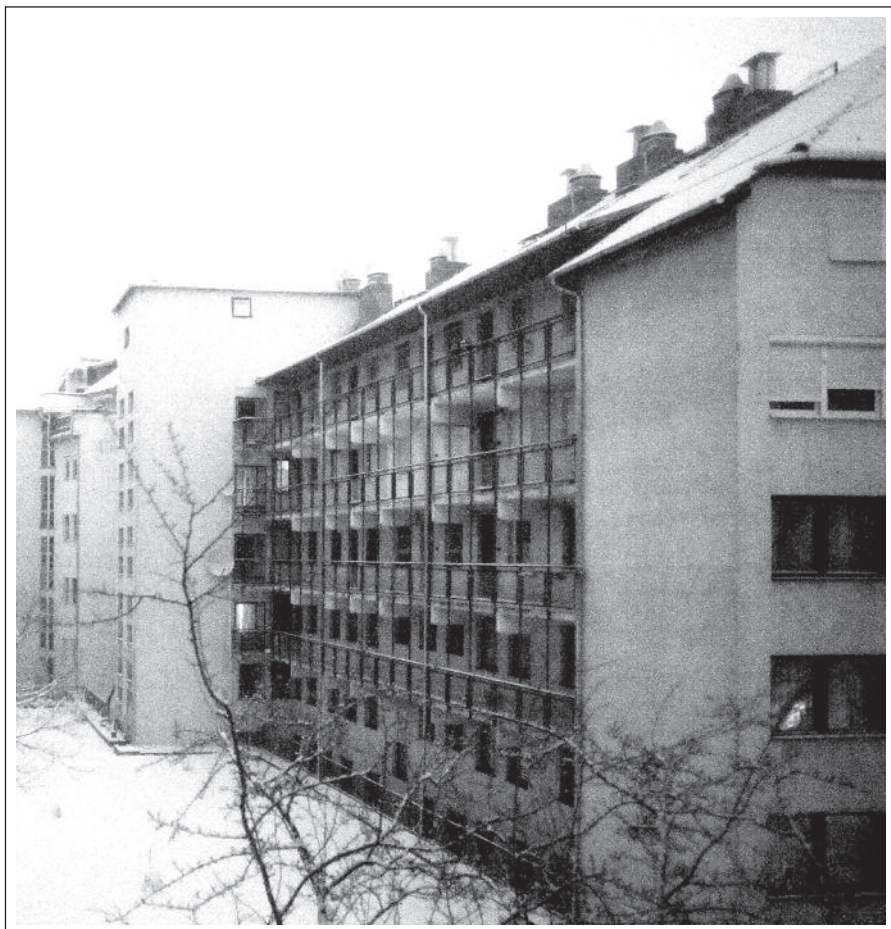
„Az egyház iskola-fenntartó volt, a kultúra művelője volt, az alapítványok, egyesületek által. Magát a magyar kultúrát művelte, gyarapította, könyvkiadásaival hozzá járult, teológiai tudományban stb. Tehát betöltötte azt a szerepet, amelyből a magyar államiság kimarad(t) Trianon után, mint közjogi szervező. Ennek tudatában a kommunizmus alatt, főleg a negyvenes évektől, körülbelül az ötvenes évek derekáig ideológiai alapon kivették az egyházak kezéből a kultúra művelését, az egyházak kezéből az oktatást, és megfosztották mindazon anyagi forrásaitól az egyházakat, amelyek által az kulturális, oktatási, népszervezői tevékenységét el tudta végezni. Igyekeztek gettósítani, hogy vonuljanak vissza a templomok falai mögé, legyen csak egy kultikus intézmény. Viszont annak ellenére, hogy elkövetik ezt a hatalmas vágást az egyházak életén, a helyi egyházak(ban), egyházközségekben mégiscsak tovább él a kultúraművelés, és bizonyos szinten az oktatás is. Különösen a szórványvidékeken nagyon jelentős ez (a tevékenysége az egyháznak – A szerző megjegyzése). (Amikor) lassan szépen a Magyar Népi Szövetség⁶ elveszti a maga súlyát és a magyar kulturális intézetek, intézmények egyre inkább elveszítik autonómiájukat, (társadalmi) súlyukat, akkor az egyetlen nemzetszervező tisztán magyar intézmény, az az egyház lesz.” (interjúrészlet: Adorjáni 2013)

Az erdélyi magyar történelmi egyházak által a kommunista időszakban betöltött szerepről Kató Béla püspök, az Erdélyi Református Egyházkerület püspöke is hasonlóképpen vélekedik: „(...) a kommunista hatalom megerősödésével az egyházat teljes, totális ellenségnek tekintette a rendszer. A 48-as államosítással⁷ teljesen elveszítette a területeit, birtokait és intézményeit az egyház, és megkezdődött (ennek) teljes visszaszorítása a társadalom életéből, a templom falai közé. (...) Az ellenállókat börtönbe zárták, megfélemlít-

tették, és a gyengéket pedig elkezdték beszervezni az államhatalom, a titkosrendőrség, a »Szekuritáté« szervezeteibe. (...) A református egyház különös (...) szerepe abban is megnyilvánult, hogy az autonómiának azon csíráit meg tudta őrizni a legutolsó pillanatig, amivel más világi civil társadalom nem rendelkezett. Az első az, ami a lelkészválasztást illette. Tehát, ebben az időben már semmilyen választás nincs, szavazások vannak, de tulajdonképpen mindent kijelölt a párt és államhatalom. De a református egyházban a református lelkészt továbbra is választották. Ez a közösségben egyedüli volt, hogy valahol választani lehetett, ami nagyon fontos. A második terület, pedig publikusan az anyanyelv használata. Már olyan közösségekben sem lehetett csak magyarul beszélni, ahol korábban természetes volt, hanem ha egy (román – a szerző megjegyzése) ember, ha kettő, jelen volt, szükséges volt máris a fordítás. Vagy ha éppen két nyelven folyt a beszélgetés, akkor nagyon hamar átváltottak csak a románra. A harmadik pedig: az egyház rendelkezett azzal az autonómiával, hogy pénzalapokat kezelte és gyűjtött össze. Tehát egyházi adót kezelte és azoknak a beruházása vagy befektetése, illetve azoknak az elköltése is tulajdonképpen hozzá tartozott. Voltak szabályok (persze), de ez a nagyon három fontos csírája az autonómiának, az önrendelkezésnek, egy közösség számára, hogy dönthessen. Ezek megmaradtak és ezzel senki nem rendelkezett más, tehát ez egy nagyon fontos eleme az egyháznak, amely az 1989 előtti szerepét meghatározza. A másik elem pedig az, hogy akármennyire is próbálták kiszorítani az egyházat a közéletből, a templom falai közé belopakodtak, vagy rejtett allegorikus vagy burkolt formában bekerültek azok a nemzetmegtartó, kulturális és mondjuk közösségépítő programok, amelyek egyházi, vallási köntösben ugyan, de tulajdonképpen a magyar közösségnek a megmaradását szolgálták és jelentették. (...) Ettől kezdve szabad azt mondani, hogy minden elnyomás ellenére az egyháznak maradt meg az a szerepe, hogy nagyon sok helyen az utolsó magyar intézményként tudott létezni és élni.” (interjúreszlet: Kató 2013)

Az előbbiekkal teljesen összhangban nyilatkozik az erdélyi unitárius egyház püspöke is: „(Amikor – a szerző megjegyzése) a kommunista hatalom megerősödött, akkor az egyházat teljesen a perifériára szorították kezdetben. Az államosítással kiforgatták a vagyonából, különösen 1948-tól 1962-ig volt ez az erős időszak, amikor nagyon keményen egyházellenes periódus volt. 1962-től lehet mondani, hogy engedtek a gyepelön, de addigra már olyan keményen betört (megadta magát – a szerző megjegyzése) az egyház, (aminek következményeképpen – a szerző megjegyzése) kialakult az a réteg (az egyházban – a szerző megjegyzése), akik kollaboráltak vagy együtt dolgoztak az akkori államhatalommal. (...) Hogy mi volt az egyháznak a feladata (a kommunizmus ideje alatt – a szerző megjegyzése)? Megőrizni azt, amit azelőtti évszázadokban meg tudott szellemekben vagy lelkiekben teremteni, megőrizni, amennyire lehetett, a közösséget. Az egyházi tevékenység le volt szűkítve a vasárnapi istentiszteletek tartására és utóvégtül a lelkészek leleményességétől vagy a személy adottságától függött, hogy egy-egy kis közösségben, egy-egy egyházközségben, hogyan és miféleképpen tudta működtetni a szűk lehetőségek között az egyházi életet.” (interjúreszlet: Bálint Benczédi 2013)

A tanulmány elején idéztük Kató Béla püspök kijelentését, hogy az erdélyi magyar közösség számára az asszimiláció és elszegényedés jelentette a legnagyobb veszélyt

Fotó/Gönczö Viktor

(Kató 2009). Az asszimiláció a kultúra, az identitás megőrzése által kerülhető el, és Romániában a kommunista időszak alatt az egyetlen olyan intézménnyé, amely kultúra-megőrző szerepet vállalhatott fel, az egyház vált (Jakab 2003).

Az interjúk során elhangzottak visszaigazolják feltételezésünket, hiszen az erdélyi magyar történelmi egyházak vezetői is azt hangsúlyozták, hogy valóban, a kommunista időszak alatt kizárólag az egyházak (többnyire a protestáns egyházak) vállalták fel a kultúra megőrzésének feladatát az erdélyi magyar közösségben.

Az egyházi vezetőkhez intézett második kérdésünk arra vonatkozott, hogy mi a történelmi magyar egyházak szerepe Erdélyben ma? Előzetes feltételezésünk szerint az egyházak 1989 után is komoly identitásmegőrző szereppel bírnak, a hasonló feladatokat ellátó kisebbségi civil társadalom mellett.

Először a katolikus egyház képviselőinek gondolatát ismertetjük. Itt meg kell jegyez-nünk, hogy mivel nem tudtunk interjút készíteni az általunk megkeresett római katolikus egyház elöljárójával, ezért a római katolikus egyház esetében csak a Civil Fórumban meg-jelentekre hivatkozhatunk.

Böcskei László, a Nagyvárad Római Katolikus Egyházmegye megyéspüspöke úgy véli, az egyház a maga rendszerével és eszközeivel meghatározó hatással bírt a különböző történelmi korszakok gondolkodásmódjára. Az egyháznak építő és alakító szerepe volt, ami megmaradt napjainkig. Jelen pillanatig az egyház a leghitelesebb intézmények egyike (Böcskei – közli Bodó–Csáki 2009:19). Az egyház hitelessége mellett az egyház társadal-mi felelősségvállalását is hangsúlyozza: *„Az egyház mindig is jelen volt a társadalmi feladatok felvállalásánál”, többek között oktatási, karitatív és közösségépítő tevékenységei által, és ezt a „küldetést az egyház ma is felvállalja”* (Böcskei – közli Bodó–Csáki 2009:19).

Bányász József, a Caritas Vidékfejlesztési Ágazat igazgatója kijelenti, hogy a katolikus egyház öregotthonokat tart fenn, falugondnokságokat és otthongondozói hálózatot hozott létre és működtet (Bányász 2009:7–8).

Tonk István, az Erdélyi Református Egyházkerület ügyvezető főgondnoka szerint az egyháznak szerepet kell továbbra is vállalnia az erdélyi magyar közösségben a már hagyományosan ellátott oktatási („az iskola fenntartása számunkra hitünk diktálta kötelesség”), diakóniai tevékenységek mellett egészségügyi szolgálatot, szórványmisszió, romamisszió működtetését és emellett a gazdasági élet szereplői számára „erkölcsi menedzsment”-et kell biztosítania (Tonk – közli Bodó–Csáki 2009:20).

Az egyházi vezetők egyhangú véleménye alapján a kilencvenes évek elején megválto-zik az egyházak szerepvállalása, hiszen *„egy új környezetben, egy új helyzetben találják magukat az egyházak. Részben próbálják visszaszerezni azokat a szerepeket, amelyeket (...) különösen a két világháború között töltöttek be. Szeretnének részt venni az oktatás-ban, a szociális munkában, a magyar kultúra művelésében, hallatják a hangjukat a közéletben, a könyvkiadás(ban). (Emellett) újfajta integrációs szerepre törekednek a magyar társadalmon belül, ahol bizonyos szerepet fel tudnak vállalni. Különösen, ami a nemzet-politikai kérdéseket, az erdélyi magyarság boldogulását, az erdélyi magyarságnak a magyar közösség egészébe való integrációját jelenti.* (Ezekben mind – a szerző megjegy-zése) az egyházaknak nagyon komoly szerepe van. Persze, nem csak új kihívások, új lehe-

tőségek is vannak, (ami annak köszönhető, hogy – a szerző megjegyzése) részben sikerült az (államosított – a szerző megjegyzése) tulajdonokat (egyházi ingatlanokat – a szerző megjegyzése) (...) visszaszerezni.” (interjúrészet: Adorjáni 2013)

Mindhárom püspök felhívja a figyelmet az átmenet során érzékelhető változásokra: „Nyilvánvaló, hogy a szabadsággal ezek a szerepek (az identitás megőrzésében játszott szerepekről van szó – a szerző megjegyzése) úgymond enyhültek vagy lazultak, hiszen ma már (lehet) egy rendezvényen magyarul beszélni, (nem csak) a templomban (van ma erre lehetőség – a szerző megjegyzése). Számptalan civil kezdeményezés születhet, és ennek (megvannak a megfelelő – a szerző megjegyzése) jogi keretei (...). Ettől kezdve bizonyos fokig az egyház keresi is a maga helyét, mert az úgymond korábbi szerepéből talán egy kicsit veszített, ezzel szemben viszont sokkal nagyobb teret és felelősséget kapott a lelki élet befolyásolására, (hiszen) az egyháznak úgymond jelen kell lenni a társadalom minden területén. Az igehirdetésen keresztül folyamatosan a társadalom lelki ismeretét gondolja és megpróbálja azt a fajta hitet és lelkesedést ébren tartani, ami az élet fenntartásához mindenképpen szükséges. Az egyház alaptevékenységei most igazán felerősödnek, és erre van szükség elsősorban. Ami viszont fontos, hogy azokat az áthidaló megoldásokat elvégezze, amiket a társadalom nem tud. (...) Most gondoljunk arra, hogy egy előregedett és elárvult idős nemzedéknek mekkora támaszra van szüksége. Ha az egyház ebben nem vesz részt, hogy az öregeket, a betegeket támogassa, látogassa, intézményeket szervezzen köréjük, akkor ki fogja ezt (meg)tenni? Hiszen azt látjuk, hogy az állam képtelen erre és nem is tudja ezt megoldani. Nekünk ebben alternatívát kell mutatni, részt kell venni ebben. Beszéljünk a szórványkérdésről, az oktatásról. Azt tudjuk, hogy az állam bizonyos mértékig támogatja az anyanyelvű oktatást, de ehhez egy bizonyos létszámú gyermekre szüksége van, ha az alá kerül, befejeződik ez az oktatás. Ha óvodába és elemi iskolába nem járattuk magyar intézménybe a gyereket, akkor óhatatlanul el fogja veszíteni (őket) a református egyház is, de el fogja veszíteni a magyar társadalom is. Ez a lényege az egyháznak, hogy ő az utolsó, aki úgymond elmegy. (...) (Neki) a legvégsőkéig ott kell maradnia az emberrel. Ez lehet gyerek, lehet öreg, lehet kisebb vagy nagyobb közösség. Az egyháznak utolsó bátyaként kell megmaradni. Ez egy nagyon fontos szerep, a társadalom felé is egy üzenet, hogy ránk számíthatsz, a biztonságod az utolsó percig megmaradhat ebben a közösségben (...).” (interjúrészet: Kató 2013)

Az erdélyi unitárius püspök is hangsúlyozta a vele készült interjúban az egyház 1989 előtt és után betöltött szerepében beállt változásokat. Ő az 1989 előtti időszak nehézségeit emeli ki, amelyekkel az erdélyi magyar történelmi egyházaknak szembe kellett nézniük: „1989 előtt az egyház élt, ahogy tudott, igyekezett megtartani azt, amije még megmaradt, legalább a lelkiületet, amivel a gyülekezet rendelkezett. A változás után persze szembetaláljuk magunkat, azzal, hogy (...) akár a kárpótlás, akár a visszaigénylés révén, hogy most már nem rendelkezünk azzal a szakember réteggel, akik akár a vagyongazdálkodásban, akár az oktatásban segítségünkre lehetnének.” (interjúrészet: Bálint Benczédi 2013)

Ugyanő az egyháznak az 1989 után betöltött szerepéről úgy vélekedik, hogy az egyház nem létezhet izoláltan, elszigetelten a társadalomtól, „hiszen az egyház része a társa-

dalomnak". Továbbá kijelenti, hogy „az egyháznak nem csak az a feladata, hogy Isten igéjét, üzenetét átadja, hanem (...) az, hogy embertestvért, a felebarátot szolgálja, és ez vonatkozik az oktatásra, vonatkozik a beteglátogatásra, vonatkozik a családoknak a lelki egyensúlyának a megtartására, tehát a közösség formálására is. S ez a közösség nem csak a templomi gyülekezet(et jelenti), ahol a (hívek – a szerző megjegyzése) közös éneklésben és imádságban együtt van(nak), hanem az a falu- vagy az a városi közösség, ahol az egyház kifejti tevékenységét.” (interjúrészlet: Bálint Benczédi 2013)

Az erdélyi magyar történelmi egyházak jelenlegi társadalmi szerepét tekintve lezárás-ként álljon itt Bálint Benczédi Ferenc, erdélyi unitárius püspök gondolata: „Fontos, hogy értékeket közvetítsen a ma egyháza. (...) Hangsúlyozni kell a saját nemzeti hagyományaink, kultúránk megőrzésének fontosságát, mindazt, ami minket egyedülállóan jellemez a világban. Ebben különösen kiemelt szerepe van, és kell, legyen a kisebbségi egyházaknak. Így az oktatási és szociális szerepkör mellett a kulturális identitást megőrző, azt erősítő szerepkör is feladatként áll az erdélyi magyar egyházak előtt.” (interjúrészlet: Bálint Benczédi – közli Bodó–Csáki 2009:21)

Az interjúk során rákérdeztünk arra, hogy mi jellemzi napjainkban a történelmi egyházak és a civil szféra viszonyát Erdélyben: együttműködés, rivalizálás vagy komplementer jelleg, és azt is, hogy miben látják az egyházi vezetők az adott viszony okait? Előzetes feltételezésünk szerint mindhárom említett attitűd megtalálható az egyház és a civil szervezetek viszonyában, és ezt az intézményi vezetők által adott válaszok is igazolni fogják.

Az 1989-es fordulópont két szempontból is fontos volt: egyrészt kissé megváltoztatta az egyházak közösségi szerepvállalását Erdélyben, másrészt lehetővé tette a civil szervezetek megalapítását és ezzel együtt a civil társadalom kialakulását. Ettől a fordulóponttól kezdve beszélhetünk az egyházak és a civil társadalom közötti viszonyról. Az egyház és a civil társadalom közötti viszonyt egyrészt a Civil Fórum már említett számában megjelentek alapján, másrészt a saját interjúink alapján tárgyaljuk, elsőként azt, hogy kik és miért gondolják azt, hogy az erdélyi magyar történelmi egyházakat és a civil társadalmat együttműködés jellemzi.

Böcskei László úgy vélekedik, hogy az egyházat és a civil szférát annak az alapelvnek kell összekötnie, hogy az embert értéként kezeli. Az együttműködés lehetőségeinek és módszereinek összehangolása csak ezután következik. „A végső cél pedig az embert eredeti méltóságának helyén megőrizni.” (Böcskei – közli Bodó–Csáki 2009:19)

Az egyház és a civil társadalom közötti viszony közös eleme az egyén, az ember, a humán erőforrás, ez a kiindulópont és emiatt elengedhetetlen az együttműködésük is. Egyfelől a humán erőforrások korlátozott mivolta, másfelől a romániai magyar közösség szolgálata mind az egyházaktól, mind a civil szervezetektől a leghatékonyabb munkát igényli, ehhez pedig szükséges az együttműködés. Ennek alapja pedig egymás megismerése lehet (Holló – közli Bodó–Csáki 2009:19).

Az egyházak és a civil szervezetek közötti együttműködés „természetszerű” az erdélyi magyar közösségben, „azonban – (az egyházaknak) erkölcsi, etikai megfontolásokból (...) sokkal nagyobb a felelőssége. A civil társadalom keretében az egyházaknak is céljuk

Fotó/Gönczö Viktor

megvédeni az állampolgárokat (...) a politikai hatalmi harcok és változások túlzott határaitól.” (Tonk – közli Bodó–Csáki 2009:20)

Bálint Benczédi Ferenc is az egyház és a civil szervezetek közötti különbségeket hangsúlyozza: „A civil társadalmat az önként kialakított szabályok vezérik, az egyesületek, alapítványok működési rendszere szinte kizárólag a tagságtól és az adott vezető testülettől függ. Az egyházak intézményi háttere, alaptörvényei és működési rendszere ellenben bizonyos tekintetben sokkal merevebb állapotot mutat.” (Bálint Benczédi – közli Bodó–Csáki 2009:21)

A következőkben pedig kifejti, hogy „az egyház előnye a szervezett rendszer, a stabilitás és a bizalom, a civil szervezetek előnye pedig a szakmaiság, gyakorlati tudás és rugalmasság. (...) Meggyőződésem, hogy az egyházak és a civil szervezetek a közösségi célok érdekében hatékony partnerséget tudnak kialakítani. (...) Mind az egyház, mind a civil szervezetek célja a közösségi előrehaladás, a fejlődés és a felelős társadalom kialakítása.” (Bálint Benczédi – közli Bodó–Csáki 2009:22)

Ugyanígy gondolja Csáki Rozália, közösségfejlesztő is, a következő kiegészítésekkel: „A civil és az egyházi szervezetek struktúrájukban, törekvéseikben nem nagyon különböznek. Elmondhatjuk mégis, hogy a valamely egyházhoz közeli civil szervezetek többségükben szociális, oktatási és ifjúsági téren tevékenykednek. Ezzel szemben a civil szféra szereplői még számos más területen is kezdeményeznek helyzet- és problémamegoldást. Ilyen terület pl. a környezetvédelem, kultúra, közösség- és vidékfejlesztés, épített örökség, érdekvédelem.” A szerző hangsúlyozza: bár az egyházi civil szervezetek aránya a civil társadalomban nagyon alacsony, mégis az általuk végzett munka társadalmi hatása jelentős. Ennek okát abban látja, hogy „az egyház melletti mivoltuknál fogva nagyobb bizalommal és hitelességgel rendelkeznek.” (Csáki – közli Bodó–Csáki 2009:4)

Az egyház és a civil társadalom viszonyára leginkább az együttműködés jellemző, a fent idézett szerzők mindegyike egyetért ezzel, továbbá az egyház és a civil társadalom közötti együttműködés egy különleges aspektusa az egyházi civil szervezetek létrejötte, és ennek előnyös mivoltát kihangsúlyozta több egyházi vezető is.

Amióta lehetőség van az egyház mellett bármilyen civil szervezetet alapítani és működtetni, „a civil szervezetek jelentős feladatokat látnak el, tagságuk általában – itt, Erdélyben természetesen módon – valamilyen egyházhoz is kötődik. Így az egyháznak és a civil szférának egymásra kölcsönösen ható viszonya van.” (Bálint Benczédi – közli Bodó–Csáki 2009:21)

Kató Béla szerint „az egyházi fogantatású civil szervezeteknek van egy óriási előnyük a világiakkal szemben: fel tudják használni azt a bizalmi és szellemi tőkét, amivel általában az egyházak bírnak. Ezzel azonban együtt jár egy fokozottabb ellenőrzése a tevékenységeknek [...]” Az egyházra jellemző bürokrácia azonban akadályozza a gyors, hatékony fellépést a helyi problémák megoldásában. Ennek feloldásaképpen engedélyezte az egyház az egyházi civil kezdeményezéseket, amelyeken keresztül „az egyház nem sérült, de a közösség sejtjeiben megerősödött”. Ez mindaddig nem vezetett konfliktusokhoz a társadalomban, amíg az újonnan létrehozott intézmények nem igyekeztek átvenni az egy-

ház által ellátott teljes szerepkört, és nem hordozták magukban az új egyházak kialakulásának veszélyeit (Kató – közli Bodó–Csáki 2009:9).

Az a gondolat, hogy az egyház a civil társadalom része lenne, többször megjelenik. Bányász József kijelenti: „*szekularizált világunkban az egyház egyértelműen a civil szféra egyik markáns eleme*” (Bányász 2009:7–8), és ezt megerősíti Tonk is: „*az egyház, mint a keresztény hívek szervezett közössége – a civil társadalom része.*” (Tonk – közli Bodó–Csáki 2009:20)

Mint a fentiekben olvashatjuk, a történelmi magyar egyházak, mint olyan, az erdélyi magyar civil társadalom részét képezik. Emellett pedig az erdélyi magyar történelmi egyházaknak kötelezettségeik vannak az erdélyi magyar közösség iránt, és annak érdekében, hogy feladataikat kellő hatékonysággal lássák el, szükséges együttműködniük az erdélyi magyar civil szervezetekkel.

Bányász a civil társadalom és az egyház komplementer jellegét hangsúlyozza, aki az egyházat „negyedik társadalomalakító tényezőként” gondolja, annak okán, hogy hatást gyakorol a politika, a gazdaság, a civil szféra mellett, ugyanakkor azt is leírja, hogy az egyház és a vallás „számos értelmezése összeférhetetlen a civil szféra érdekeivel, céljával.” Ő úgy gondolja, hogy az egyház és a civil társadalom mozaikként egészíti ki egymást (Bányász 2009:4).

Holló László kolozsvári teológus gondolatait is úgy értelmezzük, hogy azok az egyház és a civil társadalom komplementer jellegét hangsúlyozzák. Holló úgy véli, hogy az egyház és a civil társadalom az emberben kapcsolódik össze, hiszen ugyanaz az egyén tagja lehet az egyháznak, különböző civil szervezeteknek és egyházi civil szervezeteknek is, és ezen keretek között közösségi tevékenységet végezhet (Holló – közli Bodó–Csáki 2009:18–19).

Az erdélyi magyar történelmi egyházak vezetői úgy látják, hogy az egyház és a civil társadalom között jelenleg is a leginkább meghatározó viszony az együttműködés. Ezt mindhárom erdélyi protestáns püspök megerősítette.

Fontos azonban tisztán látnunk az egyház és a civil társadalom, civil szervezetek közötti különbségeket is, amelyet az erdélyi református püspök, Kató Béla hangsúlyoz ki: „*bár az egyház felvállalt néhány civil kezdeményezést*”, az egyházat mégsem tekinthetjük csupán a civil kezdeményezések egyikének, „hiszen ezt sem küldetése, sem történelmi szerepe, sem pedig méretei nem engedik meg. Az egyház magán hordozza külsőleg az állam vonásait, hiszen megalakulásától fogva átfogja az egész társadalmat, és igényt tart arra, hogy országos vagy világméretű szervezet legyen. Hierarchikusan szerveződik, közös törvények, hitvallások, szabályok mentén működik. Az egyik nemzedék követi a másikat, és még akkor is tovább él és működik, ha egy adott korban a benne élők buzgalma nem égi a legmagasabb hőfokon.” (Kató 2009:8)

Az erdélyi evangélikus püspök viszont a legkevésbé látja úgy, hogy az egyház és a civil társadalom viszonyára az együttműködés lenne jellemző, és ezt több szempontból közelíti meg: „*Én úgy érzem, hogy (...) a civil társadalom építése van most folyamatban. Én nem érzem, hogy a civil szervezeteknek ebben a pillanatban, olyan hathatós súlya volna a román közéletben, mint amilyen kellene, hogy legyen. Maguk az egyházak is hoznak létre*

civil szervezeteket, egyházi keretekben, vagy egyházi patronálással, vagy egyházi partnerként működnek különböző civil szervezetek, ifjúsági, természetvédő, női stb., kulturális, politikai szervezetek. Minden egyház, helyi és nagyobb egyházközség hozott létre tulajdonképpen, valóban ideológiailag keresztény háttérű, de mégiscsak civil szervezeteket. Világos, hogy ezek az egyházak munkájába ma beépülnek. Azonban én most azokat a civil szervezeteket nézném inkább, amelyeket nem az egyházak hoznak létre, hanem amit a társadalom termel ki. (...) Hát azokkal sajnos azt kell mondanom, hogy édeskevés (az egyház kapcsolata – a szerző megjegyzése). A magyar civil szervezetekkel bizonyos informális kapcsolat van, de a román civil szervezetekkel annál is kevesebb. Vagyis, ami a romániai román civil társadalmat illeti, részben azért is, mert hiányzik egy bizonyos fajta kommunikáció (köztünk), én úgy érzem, hogy (...) ezek a civil szervezetek egyelőre még nem valódiak. Illetve incipiensen valódiak, vagyis sokszor érdekek mentén jönnek létre és (...) nem egy igazi cél mentén, hanem akár politikai játéknak lehetnek ezek az áldozatai vagy gyümölcsei, eredményei. Ezért személyesen nem tudom megítélni, hogy melyik civil szervezet valódi. (...) Jó lenne, ha egy intenzívebb kapcsolat volna (az egyház és a civil társadalom között – a szerző megjegyzése), de úgy érzem, hogy informális, vagy csak személyes kapcsolatok révén működnek bizonyos mértékig ezek a kapcsolatok. (...) Az egyházak sem feltétlenül tartják a legfontosabb célnak azt, hogy formális kapcsolatuk legyen a civil szervezetekkel, sem a civil társadalommal. De (ugyanakkor) a civil szervezetek sem tekintik elsődleges céljuknak, hogy feltétlenül kapcsolatban legyenek formálisan is, vagyis közjogi értelemben az egyházakkal. Azt hiszem ez ma a legjellemzőbb. És bizonyára feltevődik itt az is, lehet, (hogy létezik – a szerző megjegyzése) némi bizonytalanság és némi bizalmatlanság a felek között. (...)” (interjúrésztlet: Adorjáni 2013)

Az interjúalany az egyház és a civil társadalom közötti bizalmatlansággal magyarázza a formális együttműködések igényének hiányát. Informális együttműködésre van példa, ezt ő is jelzi, viszont ez személyes ismeretséget feltételez az egyházi képviselő és a civil szervezet képviselője között.

A társadalmi tőke, amely főként a társadalom különböző szereplői közötti kölcsönös bizalmat jelent, hiánya jellemző a közép- és kelet-európai államokban, és ez érvényes a romániai magyar társadalomra is. Ezt a szakirodalom is megerősíti: „A kelet-európaiak ismerik azokat, akikben megbíznak, és azokban bíznak meg, akiket ismernek.” (Rose 1994:29)

A kutatási eredményeink is ezt tükrözik, hiszen mind a civil társadalom és a politika, mind a civil társadalom és az egyház közötti viszonyra a társadalmi tőke hiánya jellemző. Ennek következtében a püspök válaszát úgy értelmezzük, hogy a bizalom és az együttműködés hiányában rivalitás lehet jellemző az egyházakra és a civil szervezetekre.

Összegzés

Romániában tiltott volt bármilyen civil szervezet léte a kommunizmus időszaka alatt, hiszen a törvény betiltotta az összes létező civil szervezet működését és előírta megszün-

tetésüket, felszámolásukat, és megtiltotta az új civil szervezetek létrehozását is. Ennek következtében Romániában a kommunizmus ideje alatt kizárólag az erdélyi magyar történelmi egyházak voltak a magyar identitás és kultúra megőrzésének lehetséges keretei, illetve mind a mai napig nagyon fontos társadalmi szerepeket látnak el az erdélyi magyar közösségben.

Az interjúk során elhangzottak visszaigazolják a hipotézisben megfogalmazott gondolatainkat, hiszen az erdélyi magyar történelmi egyházak vezetői is azt hangsúlyozták, hogy valóban, a kommunista időszak alatt kizárólag az egyházak (többnyire a protestáns egyházak) vállalták fel a kultúra megőrzésének feladatát az erdélyi magyar közösségben.

Az 1989-es fordulópontra két szempontból is fontos volt: egyrészt kissé megváltoztatta az egyházak közösségi szerepvállalását Erdélyben, másrészt lehetővé tette a civil szervezetek megalapítását és ezzel együtt a civil társadalom kialakulását. Ettől a fordulópontról kezdve beszélhetünk az egyházak és a civil társadalom közötti viszonyról.

Az erdélyi magyar történelmi egyházak vezetői úgy látják, hogy az egyház és a civil társadalom között jelenleg is a leginkább meghatározó viszony az együttműködés. Ezt mindhárom erdélyi protestáns püspök megerősítette. Továbbá az egyház és a civil társadalom közötti együttműködés egy különleges aspektusa az egyházi civil szervezetek létrejötte. Ennek előnyös mivoltát kihangsúlyozta több egyházi vezető is.

Irodalom

- Bányász József (2009): Egyház (és) mint civil szféra. *Civil Fórum Lap*, (3), 4–7.
https://civilforumlap.files.wordpress.com/2011/07/cf2009_3_web.pdf
- Bodó Barna–Csáki Rozália (2009): Civil és egyházi világ összefonódása – interjúsorozat. *Civil Fórum Lap*, (3), 17–22.
https://civilforumlap.files.wordpress.com/2011/07/cf2009_3_web.pdf
- Fergusson, David (2004): *Church, State and Civil Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fülöp Mihály–Vincze Gábor (2006): Bizalmatlanság, vádaskodás, vasfüggöny. *Korunk*, Szeptember.
<http://www.korunk.ro/?q=node/8&ev=2006&honap=9&cikk=8301>
- Jakab Attila (2003): *Az erdélyi magyar történelmi egyházak társadalmi szerepe*. Műhelytanulmány 4., Budapest: Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány. www.hunsor.se/dosszie/emtatarsadalmiszerepe.pdf
- Kató Béla (2009): Civil kezdeményezések az egyházban. *Civil Fórum Lap*, (3), 8–10.
http://civilforumlap.files.wordpress.com/2011/07/cf2009_3_web.pdf
- Magyar Katolikus Lexikon (2006) <http://lexikon.katolikus.hu/>
- Molnár Tamás (2001): *Liberális hegemonia*. Budapest: Kairosz Kiadó. <http://www.ppek.hu/k99.htm>
- Nagy Mihály Zoltán–Olti Ágoston (2009): *Érdekképviselet vagy pártpolitika? Iratok a Magyar Népi Szövetség történetéhez 1944–1953*. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó. <http://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=980>
- Orbán Lajos–Vetési László (2001): Magyar egyház, de milyen nyelven? *Kisebbségkutatás*, (1), 21–32.
http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_2001_01/cikk.php?id=399
- P. Szőke János (1990): *Márton Áron*. Nyíregyháza: Görög Katolikus Püspöki Hivatal.
- Rose, Richard (1994): *Comparing welfare across time and space: measuring development, setting standards and transnational learning*. Eurosocial Report 49. Vienna: European Centre for Social Welfare Policy and Research.

Internetes hivatkozások

- Népszámlálási adatok 2011 (Románia). Az adatok forrása: *Transindex közéleti hírportál*:
<http://itthon.transindex.ro/?hir=33416>
- Az Erdélyi Református Egyházkerület hivatalos honlapja: <http://www.reformatus.ro/memorandum-az-erdelyi-magyar-tortenelmi-egyhazak-ingatlanjainak-restituciojarol.html>

Szakértőkkel készített interjúk

Interjú Adorjáni Dezső Zoltánnal, az Erdélyi Evangélikus Lutheránus Egyház püspökével, Kolozsvár, 2013

Interjú Bálint-Benczédi Ferencsel, az Erdélyi Unitárius Egyház püspökével, Kolozsvár, 2013

Interjú Kató Bélával, az Erdélyi Református Egyházkerület püspökével, Kolozsvár, 2013

Jegyzetek

- 1 Az eredeti szövegben: "Voluntary organizations such as churches and other charitable bodies have a long record of involvement in providing welfare support. (...) Yet, at the same time, a decline in social capital in western societies has been perceived as the result of individualism and fragmentation of a market-driven society. (...) (*Although*) the energy we invest in working for an organisation (...) cannot make sense in market terms." (Fergusson 2004:146) A szerző saját fordítása.
- 2 Népszámlálási adatok 2011 (Románia). Az adatok forrása: Transindex közéleti hírportál: <http://itthon.transindex.ro/?hir=33416>
- 3 Interjúalanyok: Dr. Holló László, egyetemi docens; Böcskei László, a Nagyváradai Római Katolikus Egyházmegye megyéspüspöke; Tonk István, az Erdélyi Református Egyházkerület ügyvezető főgondnoka; Bálint Benczédi Ferenc, az Erdélyi Unitárius Egyház püspöke.
- 4 Forrás: Az Erdélyi Református Egyházkerület hivatalos honlapja: <http://www.reformatus.ro/memorandum-az-erdelyi-magyar-tortenelmi-egyhazak-ingatlanjainak-restituciojarol.html>
- 5 A kérdést tovább bonyolítja a napjainkban zajló sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium körül zajló vita, amely az erdélyi magyar sajtóban Mikó-ügyként híresült el. Erről részletesen olvashattunk a közelmúltban valamennyi erdélyi magyar napilapban és online hírportálon is.
- 6 A Romániai Magyar Népi Szövetség politikai szervezet volt, 1944-ben Brassóban alapították, 1953-ig működött. Székhelye Kolozsvár volt (Magyar Katolikus Lexikon 2006). A Romániai Magyar Népi Szövetség részletes történetéről olvashatunk Nagy Mihály Zoltán és Olti Ágoston Érdekképviselő vagy pártpolitika? című könyvében (Nagy–Olti 2009).
- 7 Erről részletesebb információkat tartalmaz Fülöp Mihály és Vincze Gábor 2006-ban megjelent tanulmánya (Fülöp–Vincze 2006).

Fotó/Gönczö Viktor

ZANGLA PROJEKT

– A kultúrák között zajló közösségi munka lehetőségei egy himalájai buddhista faluban

Fejér Máté

■ 2013-ban egy barátom keresett meg azzal a kérdéssel, hogy érdekelne-e egy himalájai buddhista falu közösségfejlesztő projektjének kidolgozása. Amellett, hogy első hallásra beleszerettem a kihívásba, komoly kétségeim támadtak azzal kapcsolatban, hogy tudásom, felkészültségem és egyáltalán én magam alkalmas vagyok-e arra, hogy a feladattal megbirkózzak. Az egész estés beszélgetés során kiderült, hogy Kőrösi Csoma Sándor egykori lakhelyének falujáról van szó, ami a mai napig egy igen elzárt régióban helyezkedik el az indiai Himalájában. Az elmondottak alapján a közösségfejlesztés központi célja lenne felkészíteni a falubelieket az őket érő modernizációs kihívásokra, például hogy mit lehet, mit érdemes majd tenni, amikor az évszázadok óta önellátó, kulturális hagyományait és értékeit őrző települést az indiai kormány beköti az ország kereskedelmi és turisztikai infrastruktúrájába. Milyen változásokat eredményez ez, és milyen segítséget tud nyújtani ebben a folyamatban egy európai–magyar alapítvány? Tibetológus barátom beszámolójának köszönhetően azonnal kirajzolódott előttem a himalájai táj, benne a 20–21. századi nyugati civilizáció ártalmaitól érintetlen, a vadkapitalizmust nem ismerő, jó szándékú emberekkel, akiknek néhány év múlva beszántják földjeiket, hogy bevásárlóközpontot létesítsenek a helyén. Már az este során rengeteg ötletem támadt, hogy hogyan és milyen módon kell megközelíteni a kérdést, és ezek az ötletek csak szaporodtak kiutazásomig.

Az első évben öt hetet töltöttem Zanglában. Ezalatt egyáltalán nem azt csináltam, ami miatt elindultam. Sárból készítettem téglákat, amiket – miután kiszáradtak a napon – majdnem száz méterre kellett hordanom a felhasználási helyükre, sziklákat törtem és

dobáltam egyik helyről a másikra. Ezalatt szinte észrevétlenül kezdtem megismerni az engem vendégül látó zanglai családot, a mindennapjaikat, a problémáikat, a vágyaikat és félelmeiket. Ezzel párhuzamosan egyre távolabb kerültem az általam ismert világtól: Nem tudtam felhívni senkit telefonon, nem böngészhettem a neten, nem rendelhettem ételt, ha megéheztem, nem nézhettem tévét és nem moshattam ruhát mosógéppel. Ekkor kezdett el élni bennem az előzetesen megformált kép. Élettel telt meg, és elkezdett eltávolodni attól a steril világtól, melyben korábban nem tudtam elképzelni magam. Válaszok ekkorra már nem maradtak, csak kérdések. Mit jelent a szegénység vagy rászorultság Zanglában? Mi a fejlődés számukra? Milyen kulturális és gazdasági erőforrásokkal rendelkeznek? Mit adhatunk nekik, és mit kaphatunk mi a zanglai közösségtől?

A következő években ezekre a kérdésekre kerestem a választ. Írásomban a Zanglában töltött elmúlt három évem tapasztalatai alapján arra a kérdésre keresem a választ, hogy elképzelhető-e egy olyan modell, a kultúrák között zajló közösségi munka modellje, amely egyszerre teszi lehetővé a helyi közösség és a fejlesztő szervezet fenntartható fejlődését.

Köszönettel tartozom a Csoma Szobája Alapítványnak, Irimás Baláznak és Olgának a lehetőségért és támogatásért, Csongor Annának a kitartó szakmai és lelki támogatásért, Litavec Orsolyának a Zanglában töltött időszakokban nyújtott mérhetetlen támaszáért, valamint édesapámnak, Fejér Zsoltnak a biztatásért és a szöveg gondozásáért.

A Csoma Szobája Alapítvány

Zanglában, egy himalájai buddhista faluban 2008 óta általában júniustól kezdve két-három hónapon keresztül dolgoznak magyar önkéntesek. A munka középpontjában eleinte a zanglai palota felújítása és állagmegőrzése állt. 2010-től ezt a tevékenységet a Csoma Szobája Alapítvány, mint önálló szervezet koordinálja. Ekkortól változott a fókusz: az alapítvány a helyszíni anyagok fenntartható felhasználása és a hagyományos mesterségbeli tudás felélesztése mellett a helyi közösség gazdasági fejlesztését és az oktatás támogatását egyaránt szem előtt akarta tartani. A helyi közösség iránti elkötelezettség készítette arra az alapítványt, hogy olyan működési modellt keressen, mely minél inkább segíti a szervezet és a helyi közösség fejlődését. Ehhez szükség volt arra, hogy jobban megismerje saját szerepét és hatását a helyi közösségre. Ezt célozta a 2013-ban elkészült Zangla Community Survey (Martoni 2014), majd a következő években az önkéntesek reflexióit feltáró és elemző, a kinti munka közben heti két alkalommal megtartott csoportos foglalkozás. E tapasztalatokból táplálkozik az a változás, melynek során az alapítvány újraértelmezi szerepét, lehetőségeit, céljait és eszközeit.

A zanglai közösség hétköznapijait mozgató értékek, kulturális hagyományok a földrajzi elhelyezkedés következtében elzártan fejlődtek egy olyan régióban, melyben az elmúlt évszázadok leforgása alatt egymástól eltérő kultúrkörök szerveztek társadalmat. Ennek következtében a tibeti és az indiai kultúra is hatással volt a közösség fejlődésére. Erre jó példa a buddhizmus és a régióra jellemző, egyfajta kasztrendszer együttes jelenléte. Az

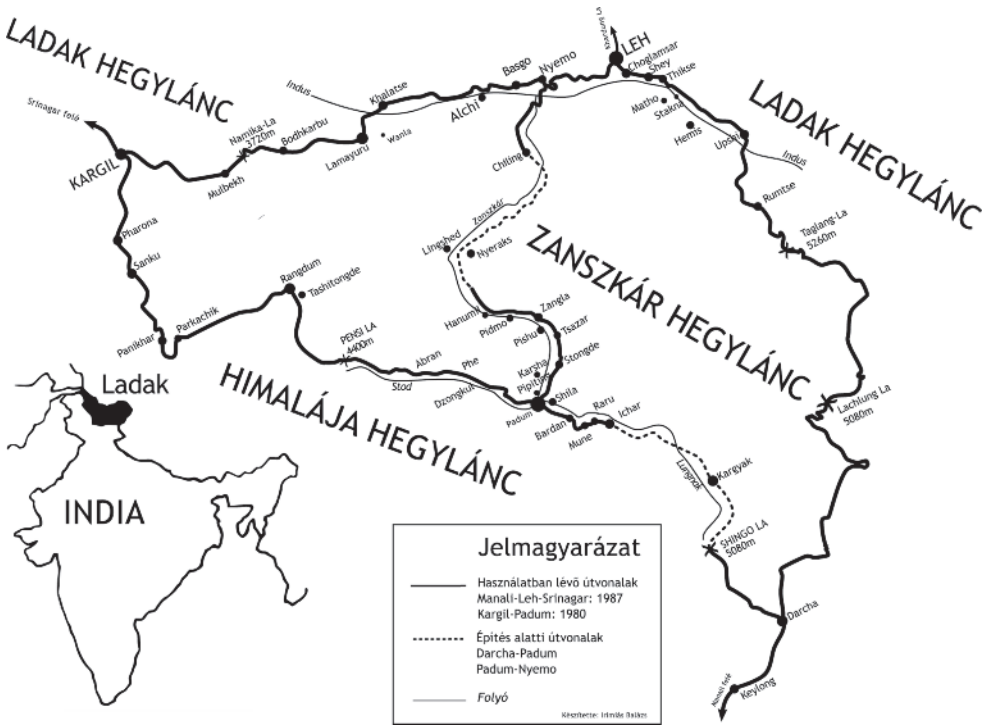
utóbbi években egyre erősebb hatást gyakorol erre a keveredésre a nyugati kultúra térhódítása is. Az utóbbi két évszázad globális „kulturális háborúja” a nyugati keresztény–zsidó kultúra és a technológiai fejlődés összefonódásának köszönhetően, e kultúrkör értékeinek teljes térnyerésével látszik véget érni. A fókuszban a – pénzben leginkább kifejezhető – tulajdon, az individuális szabadság és felelősség, valamint a kapitalista társadalomszervezés állnak. Ez a folyamat akkor érhető tetten leginkább, amikor a nyugatitól eltérő kultúrákban lezajló társadalmi változások törekvéseikben a nyugati modell átültetését célozzák. Ennek egyik oka lehet, hogy a nyugati típusú közösségek által felkínált társadalmi mobilitás lehetőségei rendkívül vonzóknak tűnhetnek más típusú kultúrkörök szemüvegén keresztül szemlélve, mivel a társadalmi problémák hatékony megoldó eszközének érzékelik. Sokszor azonban nem teljesülnek ezek az elvárások, mint ahogy a társadalmi mobilitás folyamatai a nyugati világban sem teljesítik mindig a hozzájuk fűzött reményeket. Ennek ellenére az „amerikai álm” elérésének lehetősége továbbra is motorjául szolgál a kiszolgáltatott helyzetűek reménykedéseinek. E hatás fokozottan érvényesül a régióban annak is köszönhetően, hogy az áhított képek és élethelyzetek elsősorban reklámokon és filmekben keresztül, és nem a mindennapi élet során jelennek meg, ami árnyaltabbá tehetné a kapitalista társadalomról kialakított képet. Ennek a folyamatnak az eredménye, hogy a fejlődő társadalmakban lezajló változások elkerülhetetlenül összefonódnak a fejlett társadalmak által preferált értékekkel, attitűdökkel, mechanizmusokkal. Az ezekben a társadalmakban lezajló változások sebessége és iránya azonban nem hasonlítható össze se a nyugati társadalmak fejlődésével, se a régióon belül a történelem során tapasztalt társadalmi változásokkal. Ennek egyik oka lehet, hogy a társadalmi változásban részt vevő felek erőviszonyai rendkívül kiegyenlíttelenek, azaz a fejlődés útját a legtöbb esetben leginkább a globális gazdasági és politikai érdekek érvényesülése határozza meg. Más szóval a kapitalizmus indiai vagy ladakh-i arca eddig ismeretlen mechanizmusok által hat a helyi társadalom fejlődésére. Erre szemléletes példa, hogy a régióban sokszor nem telik bele öt-tíz év, és megszűnik vagy rendkívüli módon megváltozik az önellátás, önségítés azokban a közösségekben, melyeket egy úthálózattal bekötnek az indiai gazdaság vérkeringésébe. Az elmúlt évtizedekben számos politikai és civil szervezet fogalmazta meg, hogy a nyugati fejlődési modell nem exportálható. Más szóval a fejlettnak tartott politikai és gazdasági mechanizmusok átültetése a nyugatitól kulturálisan eltérő társadalmakban sok esetben nem a kívánt eredményre vezetnek, vagyis nem feltétlenül a demokratikus jogállami folyamatoknak kedveznek. Ezt a jelenséget többek között az az antropológiai felismerés magyarázhatja, hogy a közösségek, társadalmak megismerése és megértése sok esetben torzult eredményre vezet, mivel a megfigyelés eszközét és a megfigyelt információk feldolgozását a megfigyelő értékei formálják. Vagyis a társadalmi változásokat célzó intervenciók és a hozzájuk kapcsolódó eszközök csak abban a kontextusban helytállóak, melyben megszülettek és nincs univerzálisan értelmezhető jó vagy rossz társadalmi berendezkedés vagy intervenció.

Bár a Csoma Szobája Alapítvány jó szándéka és kulturális értékmentő tettvégya megkérdőjelezhetetlen, fontos tudni és tudatosan felépíteni a zanglai szerepvállalást, annak érdekében, hogy a célokat és a hozzájuk kapcsolódó eszközöket kiemelhessük a saját

értelmezési keretünkéből. Ennek leghatékonyabb eszközének számomra egymás kölcsönös, valódi, mélyebb megismerése tűnik. A következőkben igyekszem bemutatni a Zanglában kialakításra kerülő közösségi munka kontextusát, vagyis a célcsoport környezetét és az őket érő hatásokat, valamint a fejlesztéssel foglalkozó szervezet munkamódszereinek vázolásán keresztül az interkulturális közösségi munka sajátosságait. Reményem szerint a leírt tapasztalatok felhasználhatóak lesznek a hazai közösségfejlesztéssel foglalkozó szakemberek számára is.

Földrajz, éghajlat

Zangla faluja az indiai Himalája Zanszkár-völgyének egy igen nehezen megközelíthető, elzárt szegletében helyezkedik el. A völgyet északról a Ladakh-hegység, délről a Zanszkár-hegység határolja. Zanszkár területén húzódik a Zanszkár-völgy, mélyén a Zanszkár folyóval. A Sztodnak és Lungnak folyó egyesüléséből születő Zanszkár folyó mentén számtalan buddhista falu található. A terület az indiai Dzsammu és Kasmír állam Ladakh régiójának Kargil körzetében helyezkedik el (Kiss-Csapó 2009) (lásd a térképet). Az öt-hatezer méteres csúcsok szegélyezte Zanszkár folyó több mint 3500 méteres magasságban folyik, és Leh városa előtt egyesül az Indus folyóval. A helyiek télen a Zanszkár folyó körülbelül 110 kilométeres szakaszának befagyott jegén közlekednek, miután október vége és május vége között a gépjárművekkel megközelíthető utak le vannak zárva. A folyó befagyott jegéből létrejövő közlekedési utat Chadarnak hívják. A zanglai gyerekek nagy része hétéves korában indul el először ezen az úton, mert sok gyermek Leh városának valamelyik iskolájában, vagy Ladakh-on kívül kezdi tanulmányait a színvonalasabb oktatás reményében. A helyi családok nagyobb csoportokba szerveződve 2–4 nap alatt teszik meg az utat, lábukon gumicsizmával, komolyabb, magashegyi túrázáshoz európaiak számára nélkülözhetetlen ruházat, felszerelés nélkül. Az éjszakákat barlangokban töltik, melyet szárított állati ürülék égetésével igyekeznek melegebbé tenni. A turisták által is kedvelt extrém túrát 10–12 napos expedíciós túraként árulják a kalandvágyók számára, melyet helyi szolgáltatók szerveznek nem kevés pénzért. Mind a tapasztalt helyiek, mind a laikus túrázók számára számtalan veszélyt rejt az amúgy lélegzetelállítóan gyönyörű völgyben futó jeges út. Ebben az időszakban nem ritka a mínusz 40 fokos hideg és a lavinák sem. Annak ellenére, hogy ebben a hidegben rendkívül vastag jég borítja a Zanszkár folyó parthoz közeli szakaszait, a folyó kiszámíthatatlansága miatt nincs arra garancia, hogy ne szakadjon be a befagyott folyó repedezett jege. A zanglaiak hosszú éveken keresztül tanítják gyermekeiket, hogy hogyan lehet biztonságosan közlekedni a veszélyes úton. Egy bottal a kezükben, lépésről lépésre állapítják meg, hogy elbíri-e súlyukat a jég. Botjukkal megkocogtatják a jégpáncélt, és a kocogtatás hangjából állapítják meg a jég vastagságát, a víz folyását, így keresve a biztonságos utat. Azokon a szakaszokon, ahol nem járható a jég, a folyó melletti sziklás hegyoldalon kell járható útra lelniük. Ennek ellenére szinte minden évben mesélik a falusiak, hogy egy zanglai vagy egy közeli faluban élő áldozatává vált a szokásos téli útnak.

A térképet készítette: Irimiás Balázs

Zanglai szállásadóm, Ravian, a falu gyógyszerésze, pár évvel ezelőtt szerencsésen megúsza, hogy beszakadt alatta a Zanszkár jege. Nem ragadta el a gyorsan sodródó ár, mely a testét a jég alá húzhatta volna. Idejében ki tudott mászni a felszínre. Elmondása szerint egy zanglai legfeljebb nyolc percig élheti túl a fagyos vízben, egy európai valószínűleg addig sem. A BBC videót is forgatott¹ egy ilyen utazásról Ravian családjával, amit boldogan mutatott meg fia telefonján. A vacsora közben zajló beszélgetésbe Ravian lánya is bekapcsolódott és örömtől csillogó szemmel mesélte első élményeit a Chadar Trek-ről, azt, hogy milyen volt először a befagyott folyón sétálni vagy jeges sziklákon mászni azokon a szakaszokon, ahol nem lehet a jégen sem haladni. Csodálkozó ábrázatomat látva, mosolyogva magyarázta hosszasan, hogy tényleg veszélyes kicsit az út, de annál sokkal izgalmasabb és szórakoztatóbb. Ugyanezen a szakaszon építi az indiai hadsereg a Vijayak Project² keretein belül a Leh-t Padammal (Zangla érintésével) és a Zanszkártól délre, Padamot Darcha városával összekötő katonai és kereskedelmi útvonalat. Jelenleg gépjárművel a nyári időszakban egyetlen úton, észak felől, Kargil városát érintve lehet megközelíteni a Zanszkár-völgyet. Ez a város azonban rendkívül közel, mindössze 3 kilométeres távolságra helyezkedik el az indiai–pakisztáni tűzszüneti vonaltól, ahol India függetlenné válása óta öt fegyveres konfliktus zajlott, legutóbb 1999-ben a kargili háború során. A legutóbbi háború arra ösztönözte az indiai kormányzatot, hogy Ladakh-ot és a Zanszkár-völgyét egy másik útvonallal is összekösse India délebbre fekvő

államával, Himachal Pradesh-sel annak érdekében, hogy csökkenjen Kargil városának stratégiai jelentősége.

Az útépítési projekt másik igen komoly jelentősége, hogy az út elkészülése könnyen elérhetővé teszi az áruk és szolgáltatások, valamint a buddhista kultúrára éhes turisták számára a régiót, ami feltételezhetően jelentősen meg fogja gyorsítani a modernizációs folyamatokat. Az útszakasz teljes átadását jelenleg 2021-re tervezik, de ez szinte minden évben változik a kiszámíthatatlan és folyamatosan változó időjárási körülmények következtében.

Ladakh klímájára hosszú ideig egyáltalán nem volt jellemző a csapadékos időjárás. Éves szinten az 1991-ben mért csapadék átlaga 91 mm volt (Sagwal 1991). Ez leginkább annak volt köszönhető, hogy sok száz éve a Magas-Himalája vonulatain nem tudtak áttörni a csapadékot hozó felhők. Emiatt gyakorlatilag sivatagi klíma alakult ki a magas hegyen, de télen akár mínusz 40 fok is lehet. Annak ellenére, hogy nyáron a levegő nem olyan meleg, átlagosan maximum 20–25 fokos, a nap rendkívül erősen perzsel. Olyannyira, hogy a falubeliek nyáron is hosszú ruházatot viselnek és testük minden pontját igyekeznek eltakarni a forró, égi áldás elől. A napsütéses órák száma nagyon magas egész évben. Csapadék főként hó formájában esik, mely olvadásából születő gleccserek sokaságának az eredménye, hogy több száz éve virágzik a ladakh-i és zanszkári mezőgazdaság.

Fotó/Kovács Edina

Napjainkban egyre szélesebb szakmai konszenzus alakult ki annak tekintetében, hogy a Himalája már nem képes akadályt képezni a nyári monszon felhőzeteinek, ezzel jelentősen növelve a nyári, eső formájában érkező csapadék mennyiségét (Kiss-Csapó 2009). 2015-ben Zanglában június végétől augusztus végéig majdnem minden nap esett az eső, rendkívüli károkat okozva ezzel. A helyiek elmondása szerint emberemlékezet óta nem tapasztaltak hasonlót. A földcsuszamlások és folyóáradások mellett az eső önmagában is veszélyt jelent.

A buddhista építészet hűen tükrözi, hogy mennyire nincsenek hozzászokva e közösségek a folyékony csapadék előfordulásához. Épületeiket hagyományosan sárból készült téglából építik. A zanglailak pontosan meg tudják mondani, hogy a hegyoldal mely részén kell a földet megbontani ahhoz, hogy a megfelelő alapanyagot meglegjűk a jó minőségű téglához. Miután csákányokkal feltörrik a szikár hegyoldalt, ásóval vizet kevernek a törmelékhez. Ezt a masszát – ladakh-i nyelven „kalak”-nak hívott anyagot – a megfelelő állag elérése érdekében, széles mosoly kíséretében, hosszú időn keresztül masszírozzák lábbal. A kalakot ezután zsákokba vagy edényekbe töltve a felhasználási helyükre viszik, és egy fémből vagy fából készült keretbe rakják úgy, hogy megfognák, majd heves mozdulattal a keretbe dobják. Rétegenként egy lécdarabbal vagy egyéb, erre a célra alkalmas eszközzel ütögetik, tömörítik. Miután megtelt a forma az eddig használt eszközzel és kézzel csapkodva érik el a kívánt tömörséget. Ezután a még nedves tégláról óvatosan lehúzzák a formát és naponta átforgatva, 3-4 nap alatt készre szárítják. A napon kiszáritott téglákat vízzel és kavicssal kevert sárral tapasztják egymáshoz. Az ebből készült falakat finom homokszerű, agyagos, vízzel kevert anyaggal vakolják. A kiszáradt vakolaton száradás közben keletkezett repedéseket nedves ronggyal javítják, a falakat végül meszelik és festik. A tetőszerkezet fő tartóelemei leginkább nyárfából készülnek. A vastag törzsekre egyre vékonyabbakat helyeznek egymásra merőlegesen. Az így kialakított szerkezetre kalakot hordanak, így hozva létre a vízszintes tetőzetet, mely a tető alapvető funkciója mellett sok egyéb szerepet is betölt a zanglailak családok életében. A legtöbben itt szárítják a nyáron összegyűjtött állati ürüléket – amivel fűtenek és sütőlapot melegítenek –, és a kimosott ruhákat vagy a háziállatoknak szánt takarmányt.

Fotó/Kovács Edina

Fotó/Kovács Edina

Bátor európai önkéntesek számára a lélegzetelállító himalájai táj és égbolt, az éjjelente látható számtalan csillag vagy a hold reflektor erejű fénye kínál felejthetetlen éjszakát, melyet a fent említett száradó anyagokból érkező bolhák tesznek még emlékezetesebbé. Könnyen belátható, hogy az így kialakított robusztus épületek kevésbé ellenállóak a vízzel szemben, gyakorlatilag elolvadnak, szétmállnak benne.

A 2015-ös évben sok zanglai család elgondolkodott azon, hogy milyen megoldások jöhetnek szóba, ha a következő évek is hasonló időjárást hoznak. Sokan úgy gondolják, hogy nejlonnal vagy fémmel fedik le, vagy betonnal öntik ki a házuk tetejét némi lejtést hagyva benne, így óvva meg a házat a beázástól, szétolvadástól. Ladakh egész területén jellemzően betonnal pótolják a hagyományos anyagokat az építészetben³. A modernizáció egyik hatása, hogy sokan felhagynak a tradicionális anyagokból való építkezéssel, melytől a fennálló problémák megoldását vagy a hatékonyság növekedését várják. Ezek az elvárások az építészet területén sokszor nem teljesülnek. Egyfelől, mert az új anyagok és technológiák nem kellő ismerete nem megfelelő minőségű végeredményhez vezetnek, másfelől pedig azért, mert egy-egy megoldás választását sokszor csupán a „nyugati” technológiák mindenhatóságába vetett hit támasztja alá, és nem a tapasztalatokra építő szakmai konszenzus. A beton esetében például, a Zanglában dolgozó európai építésszek többsége egyetértett abban, hogy a beton használata a régióban nem jelenthet tartós megoldást, mert az éves hóingás következtében a betonépületek néhány év alatt

erősen erodálódnak, darabokra törnek. Elmondásuk szerint léteznek olyan betonfajták vagy a betonhoz hasonló anyagok, melyek kibírnák ezeket az időjárási viszonyokat, de ezek ára sokszorosa a régióban használt betonénak, és felhasználásuk is olyan szaktudást igényel, amit nem birtokolnak a helyiek, tehát használatukhoz külön felkészülésre lenne szükség. Nem lehet még tudni, hogyan alakul a következő évek időjárása, de az már látszik, hogy ha az utóbbi évek időjárási trendjei nem változnak, akkor komoly kihívás elé néznek mind a ladakh-i építésszek, mind a ladakh-i családok.

Amikor az alapítvány hagyományos, de a helyi problémákra reflektáló technológiákat fejleszt ki és alkalmaz az általa megtervezett és létrehozott épületeken, akkor abban bízunk, hogy a helyiek bevonása az építkezésbe elősegítheti e technológiák elterjedését. Sonam, a zanglai asztalos, házának nappali-étkező helyiségének átalakítása során hasonló duplaüvegű nagy ablakot használt, hasonló tájolással, mint az alapítvány által épített Szolár Iskola ablakai, melynek építésében részt vett.

Fotó/Kovács Edina

Politika, autonómia

Ladakh Indián belül Dzsammu és Kasmír államához tartozó, viszonylag autonóm régiónak tekinthető, de a legfontosabb döntések még mindig a nyáron Szingapúrban, télen Dzsammuban üléselő állami parlamentben születnek. Ladakh, Dzsammu és Kasmír állammal szemben három évtizede zajló autonómiatörekvései könnyen párhuzamba

állíthatók Dzsammu és Kasmír állam Indián belül folytatott autonómiatörekvéseivel. A ladakh-i politikusok ugyanúgy a szubszidiaritás elvére hivatkoznak törekvéseikben, mint a kasmíri politikusok 60 évvel ezelőtt az Indiával folytatott tárgyalások során.

Fotó/Kovács Edina

1947. október 26-án, India függetlenné válása után Hari Szingh kasmíri maharadzsza úgy döntött, hogy saját hindu vallását követve az Indiai Unióhoz csatlakozik Pakisztán helyett annak ellenére, hogy Kasmír lakosságának majdnem 90 százaléka muszlim vallású (India hindu többségű szövetségi állam, Pakisztán muszlim többségű állam). A kasmíri lakosság többsége a szétszakadás idején nem szeretett volna sem Pakisztánnal, sem Indiával egyesülni, független kasmíri államot szerettek volna létrehozni. Ezzel az eseménnyel indult az azóta is megoldatlan kasmíri konfliktus. Azóta a történelmi Kasmír három részre szakadt. Északi területeit Pakisztán ellenőrzi, középső és déli területeit India, északkeleti csücskét pedig a Kínai Népköztársaság vonta az ellenőrzése alá. A szétszakadás után az India által ellenőrzött területen – Dzsammu és Kasmír államban – szeparatista törekvések indultak el az állammal szemben a hindu többségű Dzsammuban és a buddhista többségű Ladakh-ban is, mely autonómiatörekvések máig fegyveres összecsapásokba torkollnak. A nyáron Szinggarban, télen Dzsammuban üléselő Kasmíri Törvényhozó gyűlés, Dzsammu és Kasmír parlamentje, 1979-ben közigazgatásilag kettéosztotta Ladakh-ot egy buddhista többségű leh-i és egy muszlim többségű kargili körzetre. Zanszkár buddhista vidéke a muszlim többségű Kargil körzetbe került. A nyolcvanas évekre a központosító törekvésekkel szemben a ladakh-i politikusok a különleges jogállású szövetségi terület elismerését szorgalmazták, mely során a területet közvetlenül a Delhiben üléselő szövetségi kormány alá rendelnék. A kargili muzulmánok többsége –

történelmi hagyományokra hivatkozva – inkább vallja magát ladakh-inak, mint kasmíri-nak, ezért a közigazgatási felosztást máig úgy tekintik a ladakh-i politikusok, hogy az méltatlanul osztotta meg a korábban egységes Ladakh-ot, de autonómiatörekvéseik máig nem hozták meg a kívánt eredményeket.

A Tibettel megszakadt kapcsolatok és a régió instabil helyzete miatt a gazdaság az 1960-as évek végére visszaesett, de ezután az 1970-es évek közepétől megindult Ladakh lassú modernizációja. Ennek okai abban keresendők, hogy a katonai fenyegetettség miatt a katonaság hatalmas támaszpontokat épített és tartott/tart fenn a régióban; a hadsereg elkezdte és a mai napig folytatja a ladakh-i útvonalak kiépítését; 1974-ben a területet megnyitották a turisták előtt, valamint, hogy az indiai állam ambiciózus fejlesztési programokba kezdett (Kiss-Csapó 2009).

Fotó/Kovács Edina

Zangla

Zangla lakossága a 2011-es indiai népszámlás adatai szerint 954 fő⁴, azonban a környékbeli falvak nincsenek rajta az adminisztrációs térképen⁵, ezért vélhetően e falvak lakosai is Zanglában regisztrálhattak. Az alapítvány becslései szerint 80–90 család, 350–400 fő lakik a faluban nyáron, télen ennél kevesebben. Zanglában a mezőgazdasági munkák 3-4 hónapig tartanak május és szeptember között. Ez idő alatt a legtöbb család legtöbb tagja igen elfoglalt, a gyerekek iskolába járnak és szabadidejükben segítenek a

földeken vagy a háztartás körüli munkákban, a felnőttek dolgoznak az állatokkal és mezőgazdaságban. A ruhák és edények mosását a falu földjei körül folyó csatorna patakjaiban végzik. Megkülönböztetik azonban az iváshoz vagy főzéshez és a mosáshoz használható szakaszokat. Csak azokban a patakokban lehet mosni vagy mosogatni, amit már ivásra nem, csak öntözésre használnak. Az ételeik nagy részben árpalisztból vízzel vagy changgal (ladakh-i szűretlen árpasör) kevert tésztából, négy-öt féle különböző módon gyúrt és elkészített, kifőtt vagy megsütött tésztából, rizsből, főtt és nyers zöldségből, valamint vajas teából áll. A ladakh-i konyha amellett, hogy rendkívül tápláló, ízvilágát tekintve az európai konyhákhoz képest igen egyhangú. Ravian és felesége, Lamo, a közös étkezések alkalmával sokszor nagy érdeklődéssel kérdezte, hogy ízlett nekünk az étel, legközelebb mit szeretnénk, ha készítenének, és hogy mi mit szoktunk otthon enni, mert szívesen készítené számunkra hasonló ételt. Sok érdekes beszélgetésbe keveredtünk, miközben megpróbáltuk elmagyarázni, hogy nálunk nagy gyárakban ipari szalagokon vágják le az állatokat, és a húst fóliába csomagolva árulják, és ezt még több száz féle alapanyaggal együtt felhasználva készítünk számtalan féle ízű, illatú, állagú és kinézetű ételt, amiket olykor a többfunkciós multirobotjaink vagy a kedvenc éttermünkben dolgozó szakács készít el számunkra.

A vetés, az öntözés és az aratás időpontjait minden faluban az éghajlatnak és a földrajzi viszonyoknak megfelelően, egy asztrológussal konzultálva határozzák meg, aki összehangba hozza a víz és a föld elemeit. Ő választja ki azt a személyt, aki a pontosan meghatározott időpontban elvetheti az első magot a földbe. Miután a föld és a víz szellemei, Sadak és Lhu igen könnyen haragra gerjednek, akár egy ásó elfordulása vagy a kövek összetörése miatt, a ladakh-iak a biztonság kedvéért ünnepeket rendeznek a tiszteletükre a kibékítésük érdekében. Ilyenkor egy csoport buddhista szerzetes mantrákat mormol, senki nem iszik changot, és senki nem eszik húst (Norberg-Hodge 2011). A vetés és aratás közben a legtöbb munkát az öntözés és a csatornarendszer karbantartása jelenti. A családok egymás közt hatórás periódusokra felosztva látják el a csatornarendszer üzemeltetését. Minden családban pontosan tudja a felelős, hogy milyen időközönként és pár ásócsapással hogyan nyissa és zárja a rendszer akár több száz elágazását, annak érdekében, hogy minden föld megfelelő mennyiségű vízhez jusson. Az aratás ismét ünnepélyes keretek között zajlik, minden arató, férfiak és nők, fiatalok és öregek közösen énekelve vágják tövüknél sarlójukkal az árpát, hogy aztán este táncolva énekeljenek tovább, chang fogyasztásával fokozva a közösségi hangulat kiteljesedését. Az aratás után a termést kötegekbe rakják és hátukon a cséplés helyére szállítják. A csépléshez egy körülbelül 10 méter átmérőjű döngölt földterületet használnak, amin állatok, leginkább dzok (a jak és a szarvasmarha keresztezéséből születő haszonállat) tapossák ki a termésből a gabonát. A cséplőmester feladata az állatok terelése mellett, hogy egy fonott kosárral elkapja a lehulló ürüléket, nehogy az a termés közé keveredjen. Ezután az éneklés ritmusára dobják fel a levegőbe a gabonát, miközben a pelyvát elfújja a szél és a mag leesik a földre. Végül átforgatják a napon a magokat, mielőtt zsákokba töltik (Norberg-Hodge 2011). Ladakh területén a magasságtól függően termelnek árpát és búzát, Zanglában kizárólag árpatermesztéssel foglalkoznak. Az így előállított élelmet az indiai kor-

mányzattól kapott vagy jutányos áron vásárolt rizzsel és megtermelt vagy vásárolt zöldségekkel egészítik ki, de így is elmondható, hogy teljesen önállóan is képesek megtermelni az egész falu szükségleteit kielégítő élelmiszer mennyiségét.

Jó példa erre a 2015-ös földcsuszamlás. A kiáradó folyó több buddhista falut is teljesen elvágott a külvilágtól jó egy évre, ami azonban nem okozott komolyabb törést e falvak életében. Télen kevesebb a teendő és a lehetőség, emiatt a falu lakossága is csökken, főleg a fiatalok körében. Ravian és egyik lánya elmondása szerint a nyár azért jó, mert nincs hideg és azért rossz, mert sok a teendő, a tél azért rossz, mert hideg van és azért jó, mert kevés a kötelező teendő és emiatt van idő játszani. Télen a házakban a legtöbb család csak egy szobát tud fűteni, ahol közösen étkeznek és alszanak. A nap legnagyobb részében kézműves tárgyakat, ruhákat és használati eszközöket készítenek vagy a szomszédokkal közösen játszanak valami szabadtéren játszható közösségi játékot. Természetesen ilyenkor is akad teendő, elég arra gondolni, hogy az akár -30 fokos hidegben megfagyott vizek miatt előfordul, hogy 6 kilométert kell gyalogolni a faluból a legközelebbi vízforrásig, olykor több méteres hóban. E szélsőséges viszonyok készítetnek sok zanglai családot az időszakos szétszakadásra. Számos fiatal a minőségibb tanulás vagy a jobb munkalehetőség reményében Zanglán kívül tölti a tél nagy részét. Látogatóba is ritkán tudnak hazatérni, mivel az út a befagyott Zanszkár-folyón rendkívül hosszú és veszélyes.

Saját tapasztalataim szerint a legtöbb zanglai identitásának meghatározásában elsődleges szerepet játszik a földrajzi, a történeti és a kulturális dimenzió, vagyis nagyon fontos számukra, hogy zanglaiak, hogy Ladakh-ból származó buddhisták és hogy a Himalája vonulatai között élnek. Ravian, amikor arról kérdeztük vacsora közben, hogy merre járt Zanglán kívül és hogy érezte ott magát, könnyes szemmel válaszolta, hogy Delhiben volt és a sok rohanó ember mellett a hegyek hiányának fájdalmát viselte a legnehezebben. Több zanglai fiatal is arról számolt be, hogy miután végeztek tanulmányaikkal, haza szeretnének térni és munka mellett szeretnék művelni a földjeiket is, és családot is Zanglában szeretnének alapítani. A 2016-ban elkészített, a zanglai családok helyzetét vizsgáló interjúk során is az derült ki, hogy sok zanglai fiatal vissza szeretne térni tanulmányai befejezése után. Természetesen nem minden fiatal Zanglában képzei el a jövőjét, de úgy tűnik, sokan azután is vissza akarnak költözni otthonukba, hogy megtapasztalták a modernizációs vívmányok előnyeit. Sokan tehát a helyi kultúra sajátosságait és a modernizációs lehetőségeket igyekeznek összeegyeztetni, ami körvonalazhatja a helyi fejlesztési célokat is. „Bármilyen vonzónak tűnjön is a hagyományos, vidéki társadalom, a modern fejlődés vívmányait sem tagadhatjuk meg az ilyen társadalmakban élő emberektől”, mondja a Dalai Láma Ladakh népéről Helena Norberg-Hodge Ladak tanításai című könyvének előszavában (Norberg-Hodge 2011:10).

Érdekes és tanulságos eredmény, ahogy a 2016-os vizsgálat során a helyiek a fejlesztési prioritásokról nyilatkoznak. Elmondásuk szerint a két legfontosabb fejlesztési cél a modernizációt elősegítő infrastruktúra fejlesztése és a helyi kultúra és hagyományok megőrzése. A megkérdezett zanglai lakosok szerint e két fejlesztési cél nincs ellentmondásban egymással, nem vélik úgy, hogy a kapitalista társadalomszervezés térnyerése nehezítené, ellehetetlenítené kultúrájuk, hagyományaik megőrzését.

Fotó/Kovács Edina

A közösséggel, a közösségben végzett munka

Az empowerment kifejezést a korai elméletalkotók az angol szó szerinti jelentésével azonosították. Azaz jogi hatalommal való felruházást jelentett, mely a felvértezett személyt a jogi hatalom birtokosaként segíti hozzá céljai megfogalmazásához és eléréséhez. A ma leginkább elterjedt definíció szerint a fogalom értelmezési kerete kitágul, és főként a mindig fejlődő és birtokolható hatalomhoz köthető. Kitágul az értelmezés a hatalommal való felruházásban résztvevők között, így nem kizárólag a jogi hatalom, hanem minden olyan tevékenység ide tartozik, amit azért teszünk, hogy relatíve jobban tudjuk befolyásolni a világot, akár önmagunk, akár mások segítségével, akár másokat segítve tesszük ezt (Sadan 2011). „A képessé tétel úgy is definiálható, mint azok az eszközök (módszerek), melyek segítségével az egyének, a csoportok és/vagy a közösségek átveszik az irányítást saját életük felett, elérik saját céljaikat, ezáltal válnak képessé önmaguk és mások életkörülményeinek javítása érdekében munkálkodni.” (Adams 2003:8) Az empowerment gyakorlata alapvetően a szubszidiaritás elvén nyugszik, azaz a társadalmi változások céljai és a megvalósításukhoz szükséges eszközök tekintetében a helyi közösségi szintre fókuszál. Más szóval kimondja, hogy a társadalmi struktúra által létrehozott szociális problémák megfogalmazásában és kezelésében – mivel a mikroszinten zajló interakciók és élethelyzetek ezek kifejezői – a helyi közösségek birtokolják a releváns tudást. Ennek következménye, hogy az empowerment gyakorlata ökológiai szemléletű is.

E megközelítés szerint a szociális problémákat nem lehet az ezeket a problémákat létrehozó struktúráról függetlenül vizsgálni. Ez egyfelől azt jelenti, hogy elengedhetetlen a helyi társadalmi és politikai viszonyok pontos ismerete, másfelől tartózkodik attól a régóta fennálló gyakorlattól, hogy a problémák okait az individuumban jelölje meg. A problémák kontextusba helyezéséből fakad, hogy láthatóvá válnak azok a környezeti mikro és makro tényezők, amelyek a jelenséget meghatározó jellegzetes szituációkat, élethelyzeteket létrehozzák. A társadalmi struktúra és az egyéni élethelyzetek kialakulása közötti összefüggés következtében bármely fent említett tényező megváltoztatása hatással lesz az általános szociális helyzetre és az egyének életére egyaránt. Ennek megfelelően a közösségi tervezés meghatározó eleme a szociális helyzet pontos feltérképezése, valamint a jelenségek kontextusban elhelyezett vizsgálata (Sadan 2011).

A Zanglában kialakításra kerülő közösségi munka interkulturális jellege miatt a fenti megállapításokat fokozottan szem előtt kell tartani. A ladakh-i autonómiatörekvések sikertelenségének egyik fontos oka és következménye, hogy a helyspecifikus ismeretek, vagyis a társadalmi helyzetet egyben létrehozó és generáló kontextus felvázolásához szükséges ismeretek egyáltalán nem jelentek, jelennek meg a helyi tananyagban és máshol sem. Más szóval a ladakh-i modernizációs folyamatot hajtó erők és ezek következményei teljesen láthatatlanok a zanglaiak számára. A közösségfejlesztés egyik legfontosabb eszköze ezért a ladakh-i modernizációs folyamatot formáló erők és mechanizmusok feltérképezése és felvázolása a helyi lakosok számára. Ez lehet az alapja a pontosan megfogalmazott fejlesztési célok leírásának és a célokat elérni kívánó eszközök kialakításának.

Fotó/Kovács Edina

A Zanglában zajló munka célkitűzéseiben, a kezdeti időkben elhanyagolható volt a projekt szociális és közösségi aspektusai feltárásának szándéka, mivel az alapítványt túlnyomó többségében építészek hozták létre. Ebből adódóan a munka fókuszában az építészetben rejlő kihívások megoldása állt. Eleinte a zanglaiak által ma már nem lakott, elhagyott településen magasodó régi királyi palota felújítása zajlott, amelyben a 19. században Kőrösi Csoma Sándor angol királyi megrendelésre megírta a világon az első tibe-ti–angol szótárt. A felújítást követően a régióban zajló hasonló projektek mintájára az alapítvány a zanglai Szolár Iskola építésébe kezdett. Ez egy passzív épület, vagyis kizárólag a nap sugarait használja fűtésre. Az épületre azért volt szüksége a helyi közösségnek, mert az állami iskola beton épületét télen nem tudják kifűteni, így ebben az időszakban Zanglában 3 hónapot szünetel az oktatás. Már a palota felújításakor megindult a kommunikáció a szervezet és a helyi közösség között, ami az iskolaépítéssel és a nyári oktatás elindulásával még intenzívebbé vált. Ezekben az interakciókban formálódott az alapítvány közösségi alapokra helyezett munkamódszerének kidolgozása és fejlesztése. A közösségfejlesztés, közösségszervezés vagy a közösségi munka fogalmi mindig az adott földrajzi és kulturális közegben kialakult gyakorlatok által meghatározottak. Bármelyik fogalmi leírást is nézzük, közös bennük, hogy minden közösségi fejlesztési, fejlődési folyamatot a fogalmak alá tartozónak tekint, akár szakember facilitálja a folyamatokat, akár nem. „A közösségfejlesztést lehet önálló szakmaként is definiálni, és ekként interdiszciplináris interprofesszionális területként értelmezni, amely az élet bármely területét érintő problémamegoldásba a) bevonja az érintetteket; b) igyekszik őket képessé tenni a közösségben történő cselekvésre.” (Vercseg 2011:42) Vagyis az alapítvány minden tevékenysége során alkalmazhatja a „közösségi munka” szemléletét. Az interkulturális közösségi munka során a „közösségfejlesztő” mindenképpen kívülről érkezik a közösségbe, és kívülről ellenpontozza a helyi viszonyokat annak érdekében, hogy a helyi közösség kívülről lássa és elemezze önmagát, és ezáltal, kilépve a szűk keretektől, más nagyságrendben gondolkodjon önmagáról, valamint tervezzen és cselekedjen. A közösségfejlesztő azonban csak átmenetileg működik közre a fejlődési folyamatok facilitálása érdekében. A „közösségi munkás” viszont helyi (szak)ember, akire rengeteg feladat hárul, mivel ő tartja a kapcsolatot a helyi közösséggel, valamint a külső szakemberrel, szervező és koordinációs munkával járul hozzá a közös elképzelések megvalósulásához (Vercseg 2011).

Ennek értelmében az alapítvány a 2016-os évtől célzottan kezdte el felkutatni a zanglai közösségben a „közösségi munkás” szerepre bevonható személyeket. A korábbi években kialakult egyfajta együttműködés néhány zanglai család és az alapítvány között, ami mára elsősorban gazdasági természetűvé vált. Ez azt jelenti, hogy a Zanglában élő építési szakmunkákat ellátó és az azt szervező család szoros kapcsolatba került az alapítvánnyal, amit elsősorban nem a karitás motivál, hanem a pénzben kifejezett honorárium. Ennek következménye, hogy a zanglai közösségből gazdaságilag kiemelkedő család évről évre egyre komolyabb szerephez jutott az alapítvány erőforrásainak elosztásakor, mivel az alapítvány e családon keresztül szervezi a legtöbb szakmunkát, és osztja el önkénteseit a szállásadó, ezáltal szolgáltatásokat nyújtó zanglai családok között.

A „közösségi munkás” megtalálásának fontosságát e természetes folyamat kialakulása is rendkívüli módon hangsúlyozza.

Fejlesztés, fejlődés

Már a kezdetektől rendkívül foglalkoztatott a projekt kapcsán a fejlődés kérdése. Mit jelent a fejlődés Zanglában? Ugyanazt jelenti számunkra, mint a helyi közösség számára? Hogyan facilitálható a fejlődés folyamata? Több diszciplína is foglalkozik a fejlődés kérdésével és fogalmával, itt azonban a fenntartható fejlődés társadalompolitikai koncepcióján keresztül igyekszem megközelíteni a kérdést. Thomas Robert Malthus mutatott rá először a mezőgazdaságban arra, hogy a művelés alá vonható területek végesek, ezzel rávilágítva, hogy a mennyiségi növekedésnek vannak abszolút korlátai. David Ricardo nem sokkal később a termőföldek termelékenységének kapcsán hívta fel a figyelmet a relatív korlátokra. A növekedés korlátaival vezető folyamatokkal és következményeivel ezután több tudományág is foglalkozott, de a köztudatba a Római Klub 1972-ben kiadott, „A növekedés határai” című jelentésének köszönhetően kerültek be ezek a felismerések (Ribizsár 2012). A következő megállapítás olvasható a jelentésben: „Ha a világban tovább érvényesülnék a népesedés, az iparosítás, a környezetszennyezés, az élelmiszer-termelés jelenlegi növekedési trendjei, és változatlanul folytatódik az erőforrások kimerítése, akkor a bolygónkon egy évszázadon belül elérjük a növekedés határait. Így a legvalószínűbb következmény a népesség lélekszámának és az ipari kapacitásnak a hirtelen és ellenőrizhetetlen visszaesése lesz.” (Meadows et al. 1972:16)

A dokumentum jelentősen hozzájárult, hogy a gazdasági tevékenységek környezeti hatásairól szóló viták ezután nyilvánosságot kapjanak. Ernst F. Schumacher két munkája „A modern életmód kritikus problémái” (1959) és „A kicsi szép” (1973) közelítette meg a gazdasági kérdéseket először úgy, hogy figyelembe vette a környezeti, társadalmi és szociális szempontokat is, jelentősen hozzájárulva az interdiszciplináris szemléletmód kialakításához a gazdaság tudományával foglalkozó szakemberek körében (Ribizsár 2012). 1987-ben az ENSZ Környezet és Fejlődés Világbizottsága (World Commission on Environment and Development) „Közös jövőnk” címmel egy olyan jelentést adott ki, amely definiálta a fenntartható fejlődés fogalmát. Eszerint ez „olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen szükségleteit, anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő nemzedékek esélyét arra, hogy ők is kielégíthessék szükségleteiket” (WCED 1987:43). A dokumentum ajánlásokat és alapelveket fogalmazott meg a társadalom, a környezet és a gazdaság viszonyára vonatkozóan, megalkotva ezzel a fenntartható fejlődés koncepcióját. 1992-ben az ENSZ által megrendezett Környezet és Fejlődés Konferencia során elfogadták a Riói Nyilatkozatot. Ennek értelmében a termelést, a fogyasztást és a népesedéspolitikát is a fenntartható fejlődés követelményeinek kell alárendelni. Az 1990-es évek második felére több nemzetközi szervezet, az ENSZ és szakosított szervei is elkészítették saját fenntartható fejlődésre irányuló programjukat, mely egyértelműen jelzi, hogy ekkorra a fenntartható fejlődés koncepciója nemzetközileg is elfogadott társadalmi céllá vált. A 2002-ben Johannesburgban az ENSZ

által megrendezett Fenntartható Fejlődés Világtalálkozóján már azt vizsgálták, hogy fennállnak-e a feltételek a fenntartható fejlődés koncepciójának végrehajtásához, illetve, hogy milyen tényezők akadályozzák a koncepció megvalósítását. A találkozón közel kétszáz ország képviselője fogadta el az akciótervet, mely a szegénység elleni küzdelem fokozását, a természeti környezet megóvását és ezek nemzetközi összehangolását tűzte ki célul. Nemzetközi szinten elfogadottá vált ugyan, hogy a fenntartható fejlődés koncepciója és szemlélete oldhatná fel a társadalmi, gazdasági fejlődés és a természeti környezet ésszerű használata közötti ellentmondást, azonban megnyugtató eredmények a mai napig nem születtek (Ribizsár 2012). A fenntartható fejlődés tehát három alappilléren nyugszik (társadalmi rendszer, környezeti rendszer, gazdasági rendszer), melyek kapcsolatban állnak egymással, ezért együttesen, kölcsönhatásaik figyelembevételével kell megalkotni a különböző fejlesztési stratégiákat és programokat. Herman Daly megfogalmazása szerint a fejlődés alapvető célja biztosítani a szociális jólétet és a méltányos életfeltételek lehetőségét mindenki – beleértve a jelenlegi és a jövő generációit is – számára (Medvéne 2013).

Fotó/Kovács Edina

2015-ben több zanglai csoportfoglalkozás alkalmával is felmerültek a fent említett kérdések. A csoport három olyan területet különített el, melyeket a fejlesztés során figyelembe kell venni, vagy másképp fogalmazva három különböző célt azonosítottunk, melyeket a közösségfejlesztési program céljával tűzhetünk ki. Az első terület együtt veszi figyelembe a gazdasági fejlesztést és a politikai érdekérvényesítő képesség növelését. Ezen a területen a fejlesztés alapvetően a helyi gazdaság fejlesztését célozza, melytől a

politikai érdekérvényesítő képesség növelését is várja. A másik terület a természeti erőforrások fenntartható kiaknázását célozza. Zanglában minimális az infrastruktúra kiépítettsége, ezért itt lehetőség lenne arra, hogy már a kiépítés közben elsődleges szempont legyen a fenntarthatóság, vagyis például az energetikai fejlesztések során a megújuló energiaforrások kiaknázását lehetne előnyben részesíteni. Komoly probléma a régióban, hogy az utóbbi években igen nagy mennyiségű hulladék került a területre a modernizációs folyamatok következtében, aminek elszállításáról már nem gondoskodott senki, ezért elengedhetetlen lenne a hulladékgazdálkodás és újrahasznosítás kérdéseivel is foglalkozni. A problémát csak fokozza, hogy a Ladakh-ban élő emberek ahhoz szoktak hozzászokni – mivel környezetükben évszázadokon keresztül csak természetes anyagok voltak –, hogy bármit, bárhol eldobhatnak. A harmadik terület, amit elkülönítettünk, a kultúra és hagyomány területe. Több önkéntes is úgy vélte, hogy a kultúra- és hagyományőrzés az egyik legfontosabb fejlesztési cél, miután félt, hogy a modernizációs folyamatok teljesen elidegenítik saját kultúrájukat a helyieket.

Fotó/Kovács Edina

Annak ellenére, hogy az önkéntesek többsége se közgazdász, se szociológus végzettséggel nem rendelkezett, látható, hogy párhuzam vonható az önkéntesek megközelítései és a nemzetközileg elfogadott nézőpont között. Ha nincs is teljes átfedés a célok között, a rendszerszemléletű megközelítés mindkét esetben alapvetés. A mi megközelítésünk kicsit máshogyan látta a rendszereket és azok viszonyát, valamint kiegészült a kultúra- és hagyományőrzés szempontjával, ami valószínűsíthetően a helyzet egyediségének a

számlájára írható. Nehéz lenne megmondani, hogy mi a valódi megoldás, azonban az biztosan látszik, hogy a közösségfejlesztő programnak minden fejlesztési területre koncentrálnia kell úgy, hogy figyelembe veszi a területek egymással kölcsönhatásban lévő dinamikáját. Minden működési területen (építészet, oktatás, turizmus stb.) megjelennek preferált értékek, szakmai szemlélet, a hozzájuk kapcsolódó eszközök, módszerek kidolgozása, a célok megfogalmazása és a közép- és hosszú távú tervezés. A közösségi munka céljainak megfogalmazása és a munka lebonyolítása során ezért figyelembe kell venni, hogy a működési területeken megjelenő eltérő értékek és a belőlük fakadó érdekek és munkamódszerek egymás ellenében hathatnak, konfliktusokat generálva a területek között. Például a turizmushoz kapcsolódó szolgáltatások fejlesztését célzó működési terület (értékeinek és céljainak megfelelően) igyekszik bevonni és kompetens tudással felruházni a helyieket, akiknek viszont így kevesebb idejük marad a mezőgazdasági munkák elvégzésére, ami megváltoztatja a tradicionálisan önfenntartó közösség működését.

Fotó/Kovács Edina

A projekt a fenntarthatóságra egy másik aspektusból is alapelveként tekint. A gazdasági és társadalmi fejlődés, fejlesztés során is törekszik a fenntarthatóságra azért, hogy a helyi tradicionális kultúra értékeinek megóvása mellett egy partneri együttműködés keretében igyekszik átadni az alapítvány a gazdasági erőforrások megteremtéséhez szüksé-

ges kompetenciákat. Ennek érdekében a szolgáltatói tevékenységeinek szervezését és lebonyolítását, a források felkutatását és kiaknázását, valamint a döntéshozatal fórumait hosszú távon megnyitja, majd ezekbe egyre jobban bevonja, végül teljesen egészében átruhazza a helyi közösségre, így hosszú távon végeredményben a források megteremtését és felhasználását is a helyi közösségtől várja el.

A projekt módszertani és elméleti sajátosságai

A csoportfoglalkozásokat – mint vizsgálati eszközt – abból a megfontolásból javasoltam az alapítványnak, hogy a kulturális különbségekből adódó nehézségek ellenére is lehetősége nyíljon megismerni saját működését, valamint a helyi közösségre gyakorolt hatását. 2013-ban a Zangla Community Survey-hez feldolgozott adatokhoz Martoni András interjúk elkészítésével jutott hozzá, melyekben előre megfogalmazott kérdések mellett, előre nem megfogalmazott, szabadon feltett kérdésekkel is igyekezett mélyebben megismerni interjúalanyait. Az empirikus kutatási módszerek közül a kérdőívkészítés mellett az egyik legelterjedtebb adatfelvételi mód az interjúkészítés. E technikának előnye, hogy interperszonális volta miatt módot ad az azonnali reagálásokra, visszacsatolásokra. Ezen túl természetszerű, hogy az interjúkészítés során nemcsak verbális, hanem metanyelvi kommunikáció is zajlik. A gesztusok, a hangszín, a testtartás, a tekintet egyaránt információforrásként működik az adatfelvétel során. Az interjú alkalmas bizonyos társadalmi jelenségek és összefüggések mélyebb megértésére az interjúalanyok tapasztalatainak, élményeinek, érzéseinek megismerése, megértése és elemzése által (Sztárayné 2011). Az információt azonban torzíthatja az interjúkészítő és az interjúalany speciális viszonya, valamint az interjúkészítés körülményei. Képzeljük el, ahogy az alapítvány megbízásából egy „európai” ember, tolmácson keresztül kommunikálva tesz fel kérdéseket a helyieknek az alapítvány vagy az önkéntesek megítéléséről, a saját vagy a zanglai közösség jövőjéről alkotott véleményéről. A helyzetből fakadóan sok zanglai törekedhetett „jól” válaszolni a kérdésekre, ezért nem feltétlenül őszinte véleményüket mondták el az interjúk során, hanem inkább helyesen szerettek volna válaszolni egy messziről jött ember furcsa kérdéseire. E felismerés vezetett oda, hogy más oldalról, más eszközzel próbáljam vizsgálni a fent említett kérdéseket. Végül azt javasoltam az alapítványnak, hogy az önkéntesek számára megtartott csoportfoglalkozásokon keresztül próbáljuk meg vizsgálni a kérdéseket. Ezt az eszközt azért tartom jó megoldásnak, mert egyszerre több funkció ellátására alkalmas úgy, hogy a különböző funkciók mentén kibontakozó csoportdinamikai folyamatok kölcsönhatásai egymást erősítve hatnak; egymás mellett zajlik az élmények és az ezekből születő reakciók és interakciók feldolgozása, a rövid, közép- és hosszú távú stratégiák megfogalmazása egy olyan környezetben, ahol a csoportban résztvevők a zanglai családok hétköznapi közt élve gyűjtik tapasztalataikat, információikat. Ezért 2014-ben a szezon alatt összesen három alkalommal, 2015-ben és 2016-ban júliusban és augusztusban heti két alkalommal tartottunk csoportfoglalkozásokat.

A dolog újdonságából fakadóan eredetileg nem készítettem előre megírt módszertant, hanem fokozatosan, az eseményekre és a csoportdinamikai folyamatokra reagálva alakítottam ki a foglalkozások struktúráját és az adatok feldolgozásának és rendszerezésének metódusát. A csoportfoglalkozások célja kétirányú volt. Az Én és Mi élményeinek a feldolgozása az egyénben, az önkéntesek csoportjában a csoport és az egyének között kialakuló érzéseket, élményeket helyezte a fókuszba. Ennek során elsősorban az egyéni és csoportos szinten megjelenő, a szélsőséges helyzetekre reagáló megküzdési stratégiák értelmezése és tudatos feldolgozása volt a cél, de emellett minden olyan interakció vizsgálata is, ami valamilyen módon hatással volt az egyénre vagy az önkéntes közösségre. Ezzel szemben a Mi és Ők viszonyának vizsgálatakor az önkéntesek és a zanglajak közötti hatásokat elemeztük, miközben a csoport igyekezett a két közösség között kialakult együttműködési folyamatokat feltárni, és azokat a közösen megfogalmazott célok mentén próbálta alakítani. A csoportfoglalkozások ezzel a két működési céllal járultak hozzá egyfelől az önkéntesek élményeinek és tapasztalatainak tudatos megértéséhez, ezáltal a használható tudás gyarapításához, másfelől a helyi közösség valódi igényeinek felméréséhez. A foglalkozások 90 percesek voltak, és struktúrájukat tekintve minden alkalommal az egyéni dimenzió vizsgálatától a közösségi dimenzió vizsgálata felé haladtak. A csoport első részében mindenki elmondhatta aktuális érzéseit, élményeit, esetleges konfliktusait vagy bármit, ami az előző csoportfoglalkozás óta foglalkoztatta. Sokszor pár perc is elég volt erre a körre, többször előfordult azonban, hogy egy aktuális esemény olyan erős hatást gyakorolt a közösségre, hogy a foglalkozás idejének a felénél kellett továbbgördítenem a témát. Ezt követően az oktatást és az építészetet vezetőik röviden összefoglalták az előző foglalkozás óta történeteket, valamint vázolták az aktuális feladatokat. Ez a szakasz lehetőséget biztosított a munkák összehangolására, a munka közben kialakuló konfliktusok kezelésére, a különböző területek céljainak megfogalmazására és azok összehangolására. Ezt a szakaszt követte a két közösség között fennálló kapcsolatot érintő kérdések megvitatása. Minden alkalommal hoztam olyan célzott kérdéseket, melyeket szokásos esetben egy interjú keretein belül tennék fel a helyi lakosoknak. Itt azonban a kérdések megvitatása és a csoportfoglalkozás után minden önkéntes családi környezetben, a mindennapi gyakorlatba ágyazva diskurálhatott a családokkal, így alakítva ki egy másképpen nehezen létrehozható bizalmi légkört. Ez a módszer lehetőséget biztosított arra, hogy az amúgy érzékeny témákról, kérdésekről is lehessen beszélni a zanglai családokkal úgy, hogy közben az adatok is feldolgozásra kerülhettek.

Amikor a munkám során a fejlődés kérdéseim gondolkodtam, elsősorban a zanglai közösség fejlődését tartottam szem előtt. Később jöttem rá, hogy a közösség fejlesztésével, fejlődésével párhuzamosan a fejlesztéssel foglalkozó szervezet is fejlődik, mivel egyfelől a fejlesztés komplexitásából adódóan a területek specializálódnak, másfelől a munka során megélt tapasztalatok is változásra készítetik a szervezetet. E párhuzamos fejlődést fontos szétválasztani, mivel azonban egymással szoros kölcsönhatásban is vannak, így együttesen kell figyelembe venni őket. Ebben a megközelítésben a szervezet célja erőforrások megteremtése annak érdekében, hogy ezeket az erőforrásokat a fejlesztési céloknak megfelelően használja fel. A forráselosztás demokratikus és szociális elveket követ,

azaz a források elosztásáról a helyi közösség bevonásával dönt, figyelembe véve a rászorultságot. Ideális esetben ez a folyamat elindítja a fejleszteni kívánt közösség fejlődését, ám e szakaszban még a közösség fejlődése abban az értelemben nem fenntartható, hogy a fejleszteni kívánt közösség erőforrásai és annak elosztása nagyban függ a szervezet működésétől. A helyi közösség eleinte csupán az erőforrások felhasználója, ezért a fejlesztés végső célja, hogy az erőforrások előállítójává is váljék. A párhuzamosan zajló fejlődésben a szervezet erőforrás-teremtéshez szükséges kompetenciáit, tudásait és az erőforrások demokratikus és szociális elveket figyelembe vevő elosztását fokozatosan szervezi át a helyi közösség számára, annak figyelembevételével, hogy erre mekkora igény mutatkozik a közösség tagjai között. Más szóval a fejlesztés végleges célja, hogy az együttműködés során a szervezet által feltárt és kiaknázott erőforrások megteremtését és felhasználását is a helyi közösség lássa el. E kettős cél mellett fontosnak tartom kiemelni, hogy a közösségépítést, -fejlesztést nem kizárólag a zanglai közösség határain belül értelmezem, hanem az együttműködésben részt vevő szereplők minden csoportjára igyekszem kiterjeszteni az értelmezési tartományát. Meggyőződésem, hogy a zanglai közösség fejlesztésében részt vevő csoportok – legyenek akár önkéntesek vagy támogatók – fejlődése is nagyban segíti a közösségi fejlesztés céljainak megfogalmazását és elérését.

Fotó/Kovács Edina

A Zanglában dolgozó önkéntesek motivációinak vizsgálata világított rá arra, hogy a szokásos motivációk, mint például a „segíteni akarás”, vagy „az idegen kultúra megismerése mellett” szinte mindegyik önkéntesnél megjelenik az önismereti fejlődés, mint cél. Ilyen például az „útkeresés a diploma után”, vagy a „kiszakadás a mókuserékből”, esetleg egy „hosszú párkapcsolat elvesztésének feldolgozása”. Tapasztalataim szerint nagyban növelte a segítő munka hatékonyságát, hogy a csoportfoglalkozásokon egyszerre foglalkoztunk a zanglai közösséget és az önkéntes közösséget érintő problémákkal, nehézségekkel, mivel egyfelől az önkéntesek könnyebben azonosultak a projekt céljaival, másfelől könnyebben találták meg azokat a lehetőségeket és helyzeteket, melyek segítették önismereti fejlődésüket.

Összegzés, záró gondolatok

A cikkben igyekeztem bemutatni a Zanglában zajló munka kontextusát, a munka elméleti kereteit, valamint a fejlesztő munka pilléreit. A Csoma Szobája Alapítvány közösségfejlesztést célzó működési területei még csak körvonalaiiban látszanak, azonban meglátásom szerint az alapelvek által meghatározott szemlélet szervezeten belüli elmélyítése már most is érzékelhető a különböző működési területeken és a közöttük fennálló viszonyrendszerben. Vagyis minden működési területen már most alapvető, hogy a célok meghatározása és megvalósítása során az alapítvány törekszik a helyi közösség minél intenzívebb bevonására, valamint, hogy a különböző területek egymásra épülve célozzák a komplexebb fejlesztést. Reményeim szerint ez az irány lehetőséget biztosíthat arra, hogy megvalósuljon egy kultúrák között zajló valódi partnerségre, a kölcsönös megismerésre és tiszteletre épülő közösségi munkamódszer, mely tapasztalatai felhasználhatóak lesznek a modernizációs kihívásokkal küzdő csoportokkal együttműködő közösségi munkások számára.

A cikk megírását megelőzte egy szakdolgozat elkészítése, melynek zárógondolatai között jeleztem, hogy megfontolandó lenne hazai környezetben is végiggondolni dolgozatomban egyik legmarkánsabb üzenetét, mely szerint *„a kulturális különbségekre erőforrásként is lehet tekinteni.”* Valamint megjegyeztem, hogy többek között emiatt is *„a kultúrák között zajló közösségi munkát önálló fogalomként kell kezelni.”*

Az opponensi bírálatban megfogalmazott kérdések végiggondolása segített pontosabban megfogalmazni a fentieket. Úgy gondolom, hogy gazdasági erőforrásként lehet tekinteni minden olyan, piacon értékesíthető kulturális gyakorlatra, melyek manifesztációi egzotikusnak tűnnek a modern világ számára, legyen az a gasztronómia, kézművésesség, zene vagy egy földrajzilag és kulturálisan összefonódott táj „atmoszférája”. A fejlesztéssel foglalkozó szervezet felelőssége és munkája emiatt kétirányú. Egyfelől értelemszerűen a szervezet vagy fejlesztő feladata ezen erőforrások feltárása és a helyi közösség igényei mentén történő kiaknázása. Másfelől a szervezetnek számolnia kell azzal, hogy milyen mértékű „kulturális rombolást, csorbulást, változást” okoz a kultúra áruba bocsátása. Ennek a veszélyforrásnak a folyamatos feltárása és monitorozása elen-

gedhetetlen, ha szem előtt tartjuk, hogy az interkulturális közösségi munka fejlesztési prioritásai között egyszerre szerepel a modernizációs folyamatok dinamizálásának, illetve a kulturális sajátosságok és hagyományok megóvásának igénye. Ezen túlmenően úgy gondolom, hogy mindig vannak olyan értékei, kulturális hagyományai, társadalmi gyakorlatai a fejleszteni kívánt közösségeknek, melyek a modern világban már nem léteznek, viszont hozzájárulhatnak a modern világban felmerülő problémák megoldásához. Vagyis minden közösségnek vannak olyan gyakorlatai, amelyekből érdemes tanulni. Ladakh-ban például a tradicionális közösségek teljesen önellátóan működnek, nem termelnek hulladékot és kizárólag akkora a közösségek mérete, amekkorát a helyi környezet el tud tartani. Ma már nem vélem úgy, hogy az interkulturális közösségi munkát önálló fogalomként kellene kezelni, ugyanakkor szerintem a „hagyományos” közösségi munka vizsgálati területeit mégis kiegészíti. Mert amellett, hogy a helyi közösségnek „segíti” feltárni és kiaknázni erőforrásait, a fejlesztő szervezet feltárja és tudatosítja azokat a kulturális értékeket és társadalmi gyakorlatokat is, amelyek segíthetik mind a helyi közösséget, mind a globális modern világot a fenntartható fejlődés kialakításában. Vagyis speciális, a „hagyományos” közösségi munkában nem létező dimenziók is megjelennek.

Irodalom

- Adams, Robert (2003): *Social Work and Empowerment*. London:Palgrave Macmillan.
- Kiss-Csapó Gergely (2009): Az autonómia és a modernizálódás kérdései Ladakh-ban. *Kül-Világ*, 6., (1), 42–60.
<http://epa.oszk.hu/00000/00039/00017/pdf/kiss-csapo.pdf>
- Martoni András (2014): *Zangla Community survey*. Kézirat.
- Meadows, Donella H.–Meadows, Dennis L.–Randers, Jorgen–Behrens, William W. (1972): *The limits to growth*. New York:Universe Books.
- Medvényé Dr. Szabod Katalin (2013): *A fenntartható fejlődés gazdaságtana*. Budapest:Budapesti Gazdasági Főiskola.
http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/0007_a4_1049_1051_fenntarthatofejl_2/borito_TUTryZSP5Wif4itN.html
- Norberg-Hodge, Helena (2011): *Ősi jóvendők – Ladakh tanításai*. Budapest.
http://osijovendok.net/akonyv/norberg-hodge_helena_-_osi_jovendok_-_ladak_tanitasai.pdf
- Ribizsár István (2012): A fenntartható fejlődés közgazdaságtani elemzése. In: Lukovics Miklós–Udvari Beáta (szerk.): *A TDK világa*. Szeged:Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar. 107–119.
<http://www.eco.u-szeged.hu/download.php?docID=39918>
- Sadan, Elishava (2011): *Közösségi tervezés és empowerment*. Budapest:ELTE TáTK.
http://tatk.elte.hu/file/Kozossegi_tervezes_es_empowerme.pdf
- Sagwal, S. S. (1991): *Ladakh Ecology and Environment*. New Delhi:Ashish Publishing House.
https://books.google.hu/books?hl=hu&lr=&id=apOo9fbwpFAC&oi=fnd&pg=PR7&dq=ladakh+ecology+and+environment+1991&ots=59_fKK3dMw&sig=ii5t7qCdziljP4_Yy8zR8MzYno&redir_esc=y#v=onepage&q=ladakh%20ecology%20and%20environment%201991&f=false
- Sztárayné Kézdy Éva (2011): *Kutatásmódszertan és prezentációkészítés*. Budapest:Károli Gáspár Református Egyetem.
http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2011-0091_KM_01_Bevezetes_a_tudomanyos_elemzesbe/adatok.html
- Vercseg Ilona (2011): Közösségfejlesztés és közösségi munka. In: Budai István–Nárai Márta (szerk.): *Közösségi Munka – Társadalmi Bevonás – Integráció*. Győr:Széchenyi István Egyetem, 35–51.
 (online: http://szm.sze.hu/images/e_kiadvanyok/kozossegi_munka_tarsadalmi_bevonas_es_integracio/kozossegi_munka_tarsadalmi_bevonas_es_integracio_vegleges.pdf)

WCED (1987): *Our Common Future („Közös jövőnk”): Report of the World Commission on Environment and Development*. World Commission on Environment and Development. Originally published as Annex to UN General Assembly document A/42/427, Development and International Co-operation:Environment. August 2, 1987.

Jegyzetek

- 1 https://www.youtube.com/watch?v=HgdueqdZc_s
- 2 <http://bro.gov.in/indexmain.asp?lang=&projectid=83>
- 3 A Zanglában dolgozó építésvezetők személyes közlése
- 4 <http://www.censusindia.gov.in/pca/SearchDetails.aspx?ld=5553>
- 5 <http://www.censusindia.gov.in/2011census/maps/atlas/01part3.pdf>

KENDE Anna—KREKÓ Péter—CSABA Sára*„Nem leszünk gyarmati!” A Békemenet mint kollektív cselekvés motivációi*

2010 óta tízezrek csatlakoztak a Békemenet elnevezésű budapesti mozgalomhoz, amelyet a nagy politikai erőfölénnyel bíró kormánypárt támogatására szerveztek meg hat alkalommal. Azért választottuk vizsgálatunk tárgyául ezt az eseményt, mert a politikai részvétel e formája nehezen illeszthető be a politikai tiltakozás szociálpszichológiai magyarázataiba. A legtöbb kutatás ugyanis olyan eseményeket vizsgál, amelyek a fennálló helyzet megváltoztatására, mintsem annak fenntartására irányulnak. Ennek megfelelően a nagy tömegeket megmozgatni képes szimpátiatüntetések meglehetősen ritkák, hiszen a mozgósítás hagyományosan sokkal hatékonyabb „valami ellen”, mint „valami mellett”. Éppen ezért 2014-ben egy, a Békemenet résztvevői körében, 228 fős mintán végzett kutatás keretében a részvétel motivációit vizsgáltuk.

Az eredmények alapján azt állapítottuk meg, hogy a magas elkötelezettség és rendkívüli azonosulás a pozitív érzelmeken keresztül is képes politikai aktivitásra bírni a résztvevőket. Eredményeink alapján a kollektív cselekvés szociálpszichológiai magyarázatai (mint például a kollektív cselekvés társas identitás modellje, SIMCA; [van Zomeren et al. 2008]) kiterjeszhetővé válnak azokra a megmozdulásokra, amelyek nem a változásért, hanem a változás ellen történnek. A tanulmány ugyanakkor rámutat arra is, hogy egy populista mobilizáció esetében a nemzetközi (európai, globális) ellenségek is fontos szerepet játszanak a mozgósításban, és a pozitív motivációkat kiaknázó mozgósítás meglehetősen korlátozott.

Kulcsszavak: Békemenet, politikai aktivizmus, populizmus, társas identitás, motivációk

Kende Anna, az ELTE PPK szociálpszichológia tanszék docense, szociálpszichológus. Kutatási területe a csoportközi viszonyok, a társadalmi kirekesztés és befogadás folyamatai, a különböző csoportok felé irányuló előítéletek és a kollektív cselekvés és politikai részvétel szociálpszichológiai magyarázatai. Kutatásai szorosan kapcsolódnak a társadalom aktuális és akut kérdéseire. Kende Anna jelen kutatómunkája az MTA Bolyai kutatási ösztöndíj támogatásával készült.

E-mail: kende.anna@ppk.elte.hu

Krekó Péter, az ELTE PPK szociálpszichológia tanszék egyetemi adjunktusa, szociálpszichológus és politológus. Jelenleg két szemeszteren át Fulbright vendégelőadóként dolgozik az Egyesült Államokban, az Indianai Egyetem Central Eurasian Studies tanszékén. Korábban a közpolitikai elemzéssel foglalkozó Political Capital Institute igazgatója volt, jelenleg az intézet vezető külső munkatársa. Kutatásai és munkája során sokat foglalkozott a kortárs populista politikai mozgalmak természetével.

E-mail: kreko.peter@ppk.elte.hu

Csaba Sára az ELTE PPK pszichológia mesterszakos hallgatója a Társadalom- és szervezetpszichológia szakirányon. Tanulmányai alatt számos politikai aktivizmussal, előítéletekkel és azok csökkenésével foglalkozó kutatásba bekapcsolódott. Tagja az ELTE Politikai Ideológia Kutatóműhelyének.

Fő érdeklődése a csoportközi viszonyok mellett a különböző társadalmi programok sikerességének vizsgálata, illetve a fiatalok politikai részvétele és aktivitása.

E-mail: csaba.sara@yahoo.com

Anna KENDE—Péter KREKÓ—Sára CSABA

„We will not be a colony!” The Motivations of Participation in Collective Action in the case of the Peace March

Since 2010, tens of thousands of people have attended the so called Peace Marches in Budapest, organized in support of a politically strong governing party. We analyzed motivations for participation in an on-the-spot questionnaire study (N=228). The rationale for looking specifically at this event from a social psychological perspective was that motivations for attendance are difficult to fit into existing theories of protest participation. Previous research focused on events organized for challenging the status quo rather than maintaining it, considering that mobilization “against” something is much more common and efficient than “in favor of” something.

Our study reveals that among the most highly devoted and identifying participants, positive emotions can indeed be used for mobilization. Based on our findings, we extended existing theories of collective action engagement, particularly the SIMCA model (van Zomeren et al. 2008) to include hierarchy-maintaining motivations. However, our research also suggests that in the context of populism, images of international (European and global) enemies play an important role, and relying on positive motivations for populist mobilization is limited to the most devoted followers.

Keywords: Peace March, political activism, populism, social identity, motivations

Anna Kende is an associate professor at the Department of Social Psychology, at Eötvös Loránd University. Her research focuses on intergroup processes, such as social inclusion and exclusion, on different forms of prejudices, and on the social psychological factors of collective action and political participation. Her research focuses on current and acute societal issues. The current research of Anna Kende was supported by the Bolyai Scholarship of the Hungarian Academy of Sciences.

E-mail address: kende.anna@ppk.elte.hu

Peter Krekó is an assistant professor at the Department of Social Psychology, at Eötvös Loránd University. Currently he serves as a Fulbright visiting professor in the United States, at the Central Eurasian Studies Department of Indiana University. He was the director, and currently he is a senior affiliate of the Political Capital Institute, a Political think-tank based in Budapest. During his academic and think-tank work, he was dealing extensively with the nature of contemporary populist movements.

E-mail address: kreko.peter@ppk.elte.hu

Sára Csaba is a master student in Psychology in the Social and Organizational Psychology MA program of Eötvös Loránd University. During her studies, she participated in various research

projects on political activism, stereotypes, and prejudice. She is a member of the Political Ideology Lab at ELTE. Besides intergroup relations, she is interested in the evaluation of social and organizational programs, and the political participation and activism of younger generations.
E-mail address: csaba.sara@yahoo.com

Dömös Mariann

A Centro Sociale

Az 1980-as évektől a squat jelensége tömegessé vált, mozgalom lett belőle és ezzel együtt kulturális jelenséggé teljesedett ki. Eközben az 1970-es évektől Olaszország-szerte sorra jelennek meg az ún. centro socialék, amelyek szintén tekinthetők egyfajta foglalt házaknak. Ám jellegük mégis sokkal egyedibb vonásokat mutat. Olyan kulturális gyöngyszemek, amelyek mélyen gyökereznek az olasz társadalomban, és amelyek megpróbálnak mindig adekvát választ adni az éppen aktuális társadalmi és politikai kihívásokra. A 2000-es évektől kezdve Olaszország már nem tudott elfordulni a bevándorlás kérdése elől, ez a centrókat is új kihívások elé állította.

A tanulmány – több mint egy év terepkutatására alapozva – a centro socialék egyedi világát kívánja feltárni, miközben hangsúlyozza a squatokkal való rokonságát és ezzel párhuzamosan egyedi jellemzőit is. Kitér továbbá az olaszországi migrációs helyzetben, különösen az integrációban betöltött fontos szerepükre.

Kulcsszavak: centro sociale, civil közösségi terek, migráció, Olaszország, integráció

Dömös Mariann 2014 szeptembere óta a Pécsi Tudományegyetem Interdiszciplináris Doktori Iskola Politikatudományi programjának állami ösztöndíjas PhD-hallgatója. Alap- és mesterdiplomát szintén ezen az egyetemen, magyar-történelem (BA és MA), majd pedig nemzetközi tanulmányok (MA) szakon szerzett. Kutatási területe: a migrációs folyamatok és Olaszország, a bevándorlók integrálását elősegítő olasz civil kezdeményezések. 2013-ban Campus Hungary ösztöndíjasként félétvet tanult a római La Sapienza Egyetemen. 2014 októberében Campus Hungary szakmai ösztöndíjasként egy hónapot töltött a római CSOA eXSnia központban. 2016 májusától októberig Erasmus szakmai ösztöndíjjal végzett kutatómunkát Rómában.

E-mail: domos.mariann@gmail.com

Mariann Dömös

The Centro Sociale

In the 1980s the phenomenon of the squat became a mass movement, and with it a cultural phenomenon. Meanwhile, in the 1970s in Italy, across the country numerous centro sociales came into existence, which can also be regarded as occupied or squatted houses. However, the centro sociale is much a more unique formation. This is a pearl of the political culture which is deeply rooted in the Italian society, and which always tries to give an adequate response to the current social and political challenges. While from the

years of 2000s Italy could not turn away from the issue of immigration, also the centros had to face new challenges.

In the first part, the study gives an insight into the world of the Italian centro sociale, while also brings into focus the relatives of the squats, together with its particular characteristics.

In the second part, the study elaborates upon – based on a year-long empirical field research – an insight into the role of the centro sociale in the case of the migration issue and gives a brief overview of their activities of the field of integration.

Keywords: centro sociale, civic community places, immigration, Italy, integration

Mariann Dömös is a PhD student in the Doctoral Programme of Political Science, Interdisciplinary Doctoral School, Faculty of Humanities at the University of Pécs. She received her BSc and MA in Hungarian Language and Literature and History, MA in International Relations. Her field of research are the migration and Italy and the Italian civil organizations. In 2013 she studied half year at the University of Rome La Sapienza with Campus Hungary Short Term Study Program. In 2014 she spent one month in CSOA eXSnia, in Rome. In 2016 she researched half year in Rome with Erasmus Traineeship.

E-mail address: domos.mariann@gmail.com

SZÉKELY Tünde

A civil társadalom és az egyház viszonya a romániai/erdélyi magyar társadalomban: együttműködés, rivalizálás vagy komplementer jelleg?

A civil társadalom, állam és egyház közötti viszonyrendszer tárgyalásához David Fergusson és Molnár Tamás gondolatait fogjuk felhasználni. Molnár Tamás alapvetően három részre tagolja az adott ország társadalmát vagy a nemzetet – ezt a két fogalmat rokon értelmű fogalomként használja –, ez a három rész az állam, az egyház és a civil társadalom. Az állam, az egyház és a civil társadalom viszonyát illetően Molnár kijelenti, hogy az állam és az egyház különálló entitások, jelen pillanatban együttműködés jellemző rájuk, illetve a civil társadalomra való hatás gyakorlása, amely gyakorlatilag azt jelenti, hogy az állam és az egyház korlátozó erővel bírt a civil társadalomra nézve, másrészt kisebb szerepet is tulajdonítottak neki. Ez azonban a XX. században megváltozott, mondja a szerző, és ebben a korban az elsőbbség a civil társadalomé, hiszen azt állítja, hogy a XX. században a civil társadalom hegemóniája, vagyis a civil társadalom egyeduralma jellemző (Molnár 2001).

Az egyház nemzeti egyházként jelenik meg Fergusson-nál, és ezzel szervesen kapcsolódik a nemzethez vagy az államhoz. Európában ma is jellemző, hogy az egyházra nemzeti intézményként tekintenek. Igaz, hogy Nyugat-Európában az egyház ma már nem rendelkezik olyan domináns szereppel, mint amilyen domináns szerepe volt régen a társadalomban. Viszont Kelet- és Közép-Európában a nemzeti egyházak mind a mai napig a nemzeti identitás megőrzésének egyik nagyon fontos eszközei, általában véve, és ez így van a nemzeti kisebbségek esetén is. Ez főként akkor válik nagyon erőssé, amennyiben

ez egyben társadalmi törésvonalat is jelent az adott országban élő többség és a nemzeti kisebbség között.

Kulcsszavak: nemzeti egyház, kisebbségi civil társadalom, kisebbségi magyar

Székely Tünde – politológus. Filozófia diplomát, majd magiszteri képzésben politológia diplomát szerzett a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen. Jelen pillanatban a Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományok Doktori Iskola doktorjelöltje, illetve a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem tanársegédje. Főbb kutatási területei a kisebbségi civil társadalom, illetve az Európai Unió felsőoktatás-politikája. Ezekben a témakörökben több tanulmány szerzője, társszerzője.

E-mail: tunde_szekely@yahoo.com

Tünde SZÉKELY

Relationship between civil society and the Church

in Romanian/Transylvanian Hungarian society: cooperation, rivalry or complementary?

According to Tamás Molnár, in any given state the society is equal with the nation, and the society – in his vision – is divided into three parts: the state, the church and the civil society.

Molnár says that the state and the church are having a lesser role in the society than the civil society. In his way of thinking this is because in the 20th and 21st centuries the ruling part of the society is the civil society, furthermore, nowadays we can observe the hegemony of civil society (Molnár 2001).

This affirmation can also be argued, because even though the civil society is the ruling part of the society nowadays, this affirmation cannot be applied in global context. Even though everywhere where civil society exists, nowadays is gaining more and more power generally, but we have to note that there are some cases where – even in democracies – the civil society is weak, has no or very minimal power controlling the state or has any meaningful impact on the state's actions. This is the case in almost every state in Central and Eastern Europe, and more particularly that is the case also in Romania and Slovakia. Even between them there is a difference, as the civil society in the former state is weaker than the civil society in the latter one.

We would say that regarding Central and Eastern Europe his argument is true, moreover, we stress that it applies to the minorities living in Central and Eastern Europe, where the church has a very dominant role, mainly in preserving their cultural/ethnic/national/political identity.

For the ethnic Hungarians living in Romania and Slovakia the church it was and it can still be one way for preserving their identity.

Keywords: national church, minority civil society, ethnic Hungarians

Tünde Székely – Political scientist. She studied philosophy (BA, 2000–2004) and political science (MA, 2005–2006) at the Babeş-Bolyai University in Cluj-Napoca. At the moment she is a PhD candidate at the Corvinus University of Budapest, at the Political Science Doctoral Programme

(2007–) and she is a teaching assistant at the Sapientia Hungarian University of Transylvania (2011). Her main research topics are the minority civil society and the higher education policy of the European Union after implementing the Bologna Process.

She has published a few articles on Hungarian minority civil society and on European and minority higher education policy.

E-mail address: tunde_szekely@yahoo.com

FEJÉR Máté

Zangla projekt

Zangla buddhista faluja több, mint 3500 méter magasan helyezkedik el az indiai Himalájában a Zanszkár-völgyében, a Zanszkár-folyó partján, ahol Kőrösi Csoma Sándor a magyarság gyökereinek kutatása közben angol megrendelésre megírta az első tibeti–angol szótárt és leírta a tibeti nyelvtant, mely világhírű tudóssá tette. A Csoma Szobája Alapítvány 2008 óta dolgozik elsősorban magyar önkéntesekkel Csoma néhai lakhelyének, az elhagyott zanglai királyi palota – ladakhi nyelven Kharkongma – rekonstrukcióján és állagmegőrzésén a műemlékvédelmi szempontokat figyelembe véve. Az alapítvány a zanglai állami iskolával és a helyi kolostorral együttműködve oktatási tevékenységet is folytat és épít, a fűtésre kizárólag a nap energiáját használó, télen is használható iskolaépületet és a tanárok számára szállásépületet. A helyi közösség iránti elkötelezettség készítette arra az alapítványt, hogy olyan működési modellt keressen, mely minél inkább segíti a szervezet és a helyi közösség fejlődését. Ehhez szükség volt arra, hogy jobban megismerje saját szerepét és hatását a helyi közösségre. Ezt célozta a 2013-ban elkészült Zangla Community Survey, majd a következő években az önkéntesek reflexióit feltáró és elemző, a kinti munka közben heti két alkalommal megtartott csoportos foglalkozás. E tapasztalatokból táplálkozik az a változás, melynek során az alapítvány újraértelmezi szerepét, lehetőségeit, céljait és eszközeit. Írásomban a Zanglában töltött elmúlt három évem tapasztalatai alapján arra a kérdésre keresem a választ, hogy elképzelhető-e egy olyan modell, a kultúrák között zajló közösségi munka modellje, amely egyszerre teszi lehetővé a helyi közösség és a fejlesztő szervezet fenntartható fejlődését. Igyekszem bemutatni a Zanglában kialakításra kerülő közösségi munka kontextusát, vagyis a célcsoport környezetét és az őket érő hatásokat, valamint a fejlesztéssel foglalkozó szervezet munkamódszereinek vázolásán keresztül az interkulturális közösségi munka sajátosságait.

Kulcsszavak: közösség, közösségfejlesztés, Kőrösi Csoma Sándor, Himalája, Zangla

Fejér Máté 1984-ben született Budapesten. Szociális munkás diplomáját 2016-ban szerezte meg az Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Karán. Korábban dolgozott gyermekotthonban, jelenleg esetkezelő szociális munkásként dolgozik hajléktalan emberekkel. Közösségfejlesztéssel először egy budapesti civil kulturális intézményben foglalkozott, majd Indiában a Csoma Szobája Alapítvány felkérésére dolgozta ki a helyi közösség fejlesztését célzó projektjét, melynek megvalósítása jelenleg is tart. Érdeklődési területe a modernizációs kihívásokkal küzdő közösségek fejlesztési lehetőségeinek kutatása.

E-mail: fejermat@gmail.com

Máté FEJÉR*Zangla project*

The possibilities of the intercultural community work in a Himalayan Buddhist village Zangla, a Buddhist village in the Zanskar valley, lies more than 3,500 meter high on the banks of the Zanskar river, in the Indian Himalayas. It is the place where Sándor Csoma de Kőrös while searching for the roots of the Hungarians, wrote the first Tibetan–English dictionary and described the Tibetan grammar which made him a world famous scholar. The Csoma’s Room Foundation has been working since 2008 on the restoration and conservation of Csoma’s dwelling place, the deserted royal palace of Zangla, called Kharkongma in Ladakh language in a historically accurate way with the help of volunteers. The foundation also cooperates in education with the Zangla state school and the local cloister, they build a school and accommodation for the teachers using exclusively solar energy for heating in the winter. The commitment towards the local community drove the foundation to find a mode of operation which also contributes to the development of the organization and the local community. To achieve this goal it was necessary to get to know its role and its impact. The Zangla Community Survey of 2013 and the group work held twice a week on the spot of the two following years analyzing the reflections of the volunteers served this aim. The change through which the foundation reinterprets its role, its possibilities, aims and tools is based on these experiences. Based on the knowledge accumulated during his three years fieldwork the author is investigating the feasibility of the model of intercultural community work, which makes the sustainable development of the local community and the development organization possible simultaneously. He describes the context of community work in Zangla: the circumstances of the target group, the influences, and through the description of the working methods of the organization the peculiarities of the intercultural community work.

Keywords: community, community development, Sándor Csoma de Kőrös, Himalaya, Zangla

Máté Fejér was born in Budapest in 1984. He graduated from ELTE University Faculty of Social Studies as a social worker in 2016. Before that he worked in a foster home for children, now he is a case worker of homeless people. He started to be involved in community development in a Budapest civil cultural institution, than following the request of the Csoma’s Room Foundation in India he developed a local development project, the implementation of which is still going. His area of interest is the investigation of development possibilities of communities facing modernization challenges.

E-mail address: fejermt@gmail.com

CIVIL SZEMLE

LEGYEN 2017-BEN ELŐFIZETŐJE
a negyedévente megjelenő
Civil Szemlének!

RENDELJE MEG A CIVIL SZEMLÉT,
melynek előfizetési díja egy évre
3600 Ft

Előfizetés
Civil Szemle,
Erste Bank: 11600006-00000000-23902934

CIVIL SZEMLE
szerkesztősége

www.civilszemle.hu
Levelezési cím
1137 Budapest, Pozsonyi út 14. II/9.

Kérjük, megrendelését (amely tartalmazza a nevet, postázási címet
és a befizetés igazolását) – a gyorsabb ügyintézés érdekében – küldje be a

civilszemle@gmail.com
e-mail címre

„... az olaszok nagy része a családban gondolkodást továbbviszi az élet más területeire is, a közösségben létezés és a helyi közösség fontossága pedig még a nagyvárosokban is megfigyelhető. Ezekre pedig ismét ékes bizonyíték a centro sociale. Ahogyan azt is megmagyarázza, hogy ezek a helyek miért foglalt épületekben működnek. Elhagyott gyártelepek minden nagyobb városban találhatóak, és a kerületben lakók fontosnak érzik ezen terek rekultiválását, újrashasznosítását, állagmegóvását. Így még azok is, akik ténylegesen nem vesznek részt egy-egy centro sociale életében, elviekben támogatni szokták e helyek tevékenységét. A centro sociale az olasz civil társadalom viszonylag aktív voltára is jó példa, ahol a lokális érdekek és kezdeményezések lelkes támogatókra tudnak találni a helyi lakosság személyében.”

(Dömös Mariann)

„A fejlesztéssel foglalkozó szervezet felelőssége és munkája emiatt kétféleképp irányul. Egyfelől értelemszerűen a szervezet vagy fejlesztő feladata ezen erőforrások feltárása és a helyi közösség igényei mentén történő kiaknázása. Másfelől a szervezetnek számolnia kell azzal, hogy milyen mértékű »kulturális rombolást, csorbulást, változást« okoz a kultúra áruba bocsátása. Ennek a veszélyforrásnak folyamatos feltárása és monitorozása elengedhetetlen, ha szem előtt tartjuk, hogy az interkulturális közösségi munka fejlesztési prioritásai között egyszerre szerepel a modernizációs folyamatok dinamizálásának, illetve a kulturális sajátosságok és hagyományok megóvásának igénye.”

(Fejér Máté)

„A populizmus fogalma, mely a néppel való pozitív és az (önkényesen definiált) elitel való negatív azonosulást implikálja, kiválóan képes magyarázni az ilyen mobilizáció kettős természetét: a saját csoporttal szembeni pozitív identifikációt és az ellenség igazságtalanságaival szembeni fellépés szükségességének észlelését. Az európai populizmus növekvő térnyerése kapcsán fontos, hogy megértsük ezt a kettősséget: az embereket nemcsak a társadalmi változásokért vagy a kollektív hátrányok ellen folytatott küzdelem képes mobilizálni, hanem a saját csoporthierarchia megerősítése is az észlelt külső fenyegetéssel szemben. A populista mozgósítás képes az embereket feltétel nélkül azonosulni, büszke és az ellenséggel szemben elszánt követővé tenni. A Békemenet így a közvetlen legitimáció megteremtésének és újratermelésének rendkívül fontos példája ...”

(Kende Anna–Krekó Péter–Csaba Sára)

„... a kommunista időszak alatt kizárólag az egyházak ... vállalták fel a kultúra megőrzésének feladatát az erdélyi magyar közösségben. Az 1989-es fordulóponthoz két szempontból is fontos volt: egyrészt kissé megváltoztatta az egyházak közösségi szerepvállalását Erdélyben, másrészt lehetővé tette a civil szervezetek megalapítását és ezzel együtt a civil társadalom kialakulását. Ettől a fordulóponthoz kezdve beszélhetünk az egyházak és a civil társadalom közötti viszonyról. Az erdélyi magyar történelmi egyházak vezetői úgy látják, hogy az egyház és a civil társadalom között jelenleg is a leginkább meghatározó viszony az együttműködés.”

(Székely Tünde)

Ára 900 Ft

ISSN 1786334-1

